

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Nurullah SALKIM

OSMANLI AMERİKAN İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA OSMANLI
ERMENİLERİNİN TABİİYET SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2023

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Nurullah SALKIM

OSMANLI AMERİKAN İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA OSMANLI
ERMENİLERİNİN TABİİYET SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Yegâne ÇAĞLAYAN

MUŞ-2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
ÖN SÖZ.....	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI AMERİKAN MÜNASEBETLERİNİN GELİŞMESİ VE ERMENİLER

1.1. OSMANLI VE AMERİKA’NIN DİPLOMATİK İLK TEMASLARI	8
1.1.1. Ticari Münasebetlerin Oluşması.....	10
1.1.2. ABD ve Osmanlı Arasındaki İlk Ticari Antlaşma	14
1.2. MİSYONERLİK FAALİYETLERİ VE ABD’YE YAPILAN ERMENİ GÖÇÜ	16
1.2.1. Anadolu’da Amerikan Board Misyonerlik Faaliyetleri.....	18
1.2.2. ABD Misyonerlerinin Ermeniler ile İlişkileri	20
1.2.3. Abd’ye Yapılan Ermeni Göçü.....	29
1.2.4. Tabiiyet Sorununun Ortaya Çıkışı.....	34
1.2.5. Tabiiyet Soruna Karşı Çözüm Arayışları	36

İKİNCİ BÖLÜM

AMERİKA’NIN 19.YÜZYILIN SONLARINA DOĞRU OSMANLI’YA KARŞI DEĞİŞEN POLİTİKASI

2.1.AMERİKANIN ERMENİLERE YÖNELİK POLİTİKASI VE OSMANLI’NIN TUTUMU	44
2.1.1. Amerika’ya Yerleşen Ermenilerin Faaliyetleri	48
2.1.2. Propaganda Faaliyetleri	53
2.1.3. II. Meşrutiyet Döneminde ki Faaliyetleri	65
SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA	73
EKLER.....	83

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI AMERİKAN İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA OSMANLI ERMENİLERİNİN TABİİYET SORUNU

Nurullah SALKIM

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yegâne ÇAĞLAYAN

2023, 94 sayfa

19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı topraklarında varlığını hissettiren Amerikan, öncü birliği olan ABD tüccarları ve ABCFM misyoner örgütü vasıtasıyla ve bunların bölgede yaptıkları faaliyetler neticesinde Osmanlı tebaasından olan Ermeniler ile münasebetleri başlamıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti ile ABD arasında 1830'da vuku bulan antlaşmanın gerçekleşmesiyle de her iki devlet için diplomatik ilk girişimler resmileşmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı ile yaptığı bu antlaşma neticesinde ayrıcalıklı bir statü elde etmesi, Osmanlı topraklarında gün geçtikçe varlığını hissettirmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda sıkıntılı bir süreçten geçmesi, ABD'nin bölge üzerindeki faaliyetlerini genişletmesine ortam hazırlamıştır. Ayrıca bu olumsuz süreç Avrupa Devletleri'nin de Osmanlı Devleti aleyhine siyasi bir tavır takınmalarına sebep olmuştur.

Özelikle bu dönemde misyonerler ve ABD tüccarları, Ermenileri kullanmaya yönelik politik amaçlar gütmüşlerdir. Bunun yanında bazı Amerikalı görevlilerin de devreye girmesiyle beraber ABD, Osmanlı vatandaşı olan Ermenileri kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki görevlileri, Ermenileri başta ticari amaçlı, sonra farklı amaçlar doğrultusunda kullanarak ve himaye ederek, Osmanlı'nın izni olmadan Ermenilere (protoge) belge dağıtmıştır. Dağıtılan bu belgeler neticesinde Osmanlı Devleti ile Ermeniler arasında tabiiyet sorunu ortaya çıkmıştır. Amerika'nın Osmanlı tebaasından olan Ermenileri hem himaye etmesi hem de vatandaşlığına geçirmesi noktasında, Ermenilere kolaylık sağlaması Osmanlı'dan Amerika'ya Ermeni göçlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Böylece zamanla Amerika'ya yerleşen Ermenilerin Osmanlı aleyhine propaganda faaliyetleri başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Amerika, Ermeniler, Osmanlı, Tabiiyet.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE NATIONALITY PROBLEM OF OTTOMAN ARMENIANS WITHIN THE
SCOPE OF OTTOMAN AMERICAN RELATIONS

Nurullah SALKIM

Advisor: Assistant Prof. Yegâne ÇAĞLAYAN

2023, Page: 94

The American government made a presence felt in the Ottoman lands since the beginning of the 19th century through the American merchants and ABCFM missionary organization. As a result of their activities in the region, they started to have relations with Armenians who were Ottoman subjects. Later, the first diplomatic attempts for both states became official with an agreement between the Ottoman Empire and the USA in 1830. The United States of America obtained a privileged status as a result of this agreement with the Ottoman Empire and this caused its presence in the Ottoman lands day by day. The troublesome period of the Ottoman Empire in the 19th century paved the way for the USA to expand its activities in the region. In addition, this negative process caused the European States to adopt a political attitude against the Ottoman Empire.

Also, the USA tried to attract Armenians to its side with the intervention of some American officials. In addition to this, the officials of the US government in the region distributed documents to the Armenians (protoge) without the permission of the Ottomans, using and patronizing the Armenians, first for commercial purposes, then for different purposes. As a result of these, the nationality problem arose between the Ottoman Empire and the Armenians. The fact that America provided convenience to Armenians at the point of both protecting and naturalizing Armenians who were Ottoman subjects caused Armenian migrations from the Ottoman Empire to America. As a consequence of this, the propaganda activities of the Armenians, who settled in America in time, started against the Ottoman Empire.

Key Words: America, Armenians, Nationality, Ottoman.

ÖN SÖZ

Amerika, 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı'da tüccarları ve ABCFM misyoner örgütü vasıtasıyla, bölgede yaptıkları faaliyetler neticesinde Osmanlı tebaasından olan Ermeniler ile münasebetleri başlamıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti ile ABD arasında 1830'da vuku bulan antlaşmanın gerçekleşmesiyle de her iki devlet için diplomatik ilk girişimler resmileşmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı ile yaptığı bu antlaşma neticesinde ayrıcalıklı bir statü elde etmesi, Osmanlı topraklarında zamanla yayılmacı bir politika sergileyerek Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda sıkıntılı bir süreçten geçmesi, ABD'nin bölge üzerindeki faaliyetlerini genişletmesine ortam hazırlamıştır. Ayrıca bu olumsuz süreç Avrupa Devletleri'nin de Osmanlı Devleti aleyhine siyasi bir tavır takınmalarına sebep olmuştur. Ayrıca Bölge üzerinde genişleme politikası izleyen ABD'nin konsoloslar aracılığıyla Osmanlı vatandaşı olan Ermenilere (prtoge) belge vermesi ve himaye etmesiyle Osmanlı ve Amerika arasında Ermenilerin tabiiyet sorununun çıkmasına neden olmuştur.

Çalışmamız iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm Osmanlı ve Amerikan ilişkileri ve Ermeniler, ABD ve Osmanlı'nın Ticari Münasebetler, ABD'nin Misyoner örgütü, Ermenilerle ilişkileri, Ermeni göçleri ve tabiiyettir. İkinci bölümde ise Amerika'nın 19. yüzyılın sonlarına doğru değişen politikası, Amerika yerleşen Ermenilerin faaliyetleri ve Ermenilerin propaganda faaliyetleri ele alınmaktadır.

Tez çalışmam boyunca beni bilgisi ile önerileriyle destekleyen ve tezimle ilgili çalışmalarında sabırla sorularımı yanıtlayan danışmam hocam Dr. Öğretim Üyesi Yegane Çağlayan başta olmak üzere, her zaman akademik kariyerimde ilerlememi destekleyen ve bana değerli öneriler sunan, tezin yazımı sırasında bana yardımcı olan abim Dr. Öğretim Üyesi Enver Salkım'a ayrıca tezi yazma sürecimde bana gereken yardımı sağlayan değerli üstadım Metehan Yüçetürk'e ve kadim dostum Kerem Saysal'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ABCFM	:	Amerikan Misyoner Board Teşkilatı
A.G.E	:	Adı Geçen Eser
A.G.M	:	Adı Geçen Makale
A.G.T	:	Adı Geçen Tez
A.MKT. MHM	:	Saderet Mektubi Muhimme
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO. AYN. d	:	Bab-1 Ali Evrak Odası Ayniyat Defterleri
DH. EUM. 2.Şb	:	Dahiliye Emniyet-i Umumiye İkinci Şube
DH. MUI	:	Dahiliye Muhaberat-1 Umumiye İdaresi
HR. SYS.	:	Hariciye Nezareti Siyasi
MV.	:	Meclis-i Vükela Mazbataları
İ. HUS	:	İrade Hususi
Y. PRK. ZB	:	Yıldız Perakende Zaptiye Nezareti Maruzat Zaptiye
Y.PRK. MYD	:	Yıldız Perakende Evrakı Yaveren ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-1 Harbiye Dairesi
Y.A. HUS	:	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.EE	:	Yıldız Esas Evrakı
S.S	:	Sayfa Sonu

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasından sonra dünya siyasetinde yer edinmek amacıyla ekonomik ve siyasi birtakım teşebbüslere girmiştir. Bu bağlamda 1830 yılında Osmanlı Devleti ile Seyrisefain Antlaşması yapmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, diğer devletlere tanıdığı ayrıcalıklardan daha geniş bir kapsamlı birtakım imtiyazları Amerika Birleşik Devletleri'ne sağlamıştır. ABD, bu antlaşmadan sonra Osmanlı topraklarında elde ettiği ekonomik imtiyazların yanında karşılıklı olarak konsoloslukların açılmasını sağlamıştır. Gelişen ilişkiler neticesinde bölgeye gelen ABCFM örgütünün kurduğu misyoner ağıyla da açılan bu misyoner okullarda Osmanlı tebaası olan Ermenilere milliyetçilik fikrine empoze edilmiştir. Misyonerlerin ve konsolosların devreye girmesiyle beraber ABD tarafından Ermenilere verilen beratlar (vatandaşlık belgesi) ile ABD vatandaşlığına geçişlerde artışlar olmuş ve Osmanlı ABD arasında tabiiyet sorunu ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu faaliyetleri ile dönemin büyük güçleri olan Avrupalı devletlerinin tutumu Ermeni sorununun uluslararası alana taşınmasında etkili olmuştur.

Çalışmanın Önemi

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerinin artmaya başlaması; Rusya, İngiltere ve Fransa'nın bu durumu bahane ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmesine zemin oluşturmuştur. Bu devletler azınlıkları bahane ederek Osmanlı'ya siyasi baskı kurmuşlardır. Fakat bağımsızlığını sonradan elde eden Amerika, konsolosluklar ve misyoner örgütlerinin faaliyetleri sonucunda Ermeni sorununun uluslararası alanda büyümesine etki eden devletlerden biri haline gelmiştir. Bölgede özellikle Ermenilere yönelik çalışmalarıyla Ermenilerin tabiiyet değiştirmesinde ve örgütlenip isyana kalkışmasında büyük bir etkisi olmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine kadar devam eden Ermeni sorunu günümüzde bile başta ABD ve Avrupalı devletleri tarafından sürekli gündemde tutulup her yıl kendi meclislerinde sözde Ermeni soykırımı adı altında tartışılıp karşımıza bir sorun olarak çıkartılmaktadır. Tarih alanında Osmanlı Devleti'nin tabiiyet ile ilgili akademik çalışmaların olmasının yanında Osmanlı Amerikan ilişkileri bağlamında Ermenilerin tabiiyet sorununun ele alınmaması çalışmamızı bu anlamda önemli kılmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızda Osmanlı Amerikan ilişkileri kapsamında Ermenilerin tabiiyet sorunu belgeler doğrultusunda ele alınarak açıklamak gayesi güdülmüştür.

Bu çalışmada Osmanlı Amerikan münasebetlerinin nasıl geliştiği ve Amerika'nın Osmanlı Ermenileriyle ilişkilerinin nasıl başladığı, Amerikan misyoner örgütünün Ermenilere yönelik faaliyetlerinde nasıl bir yol izlediği, Ermenilerle ilgili tabiiyet sorununun ne zaman ortaya çıktığı ve Ermenilerin ABD'ye nasıl göç ettiği, Ermenilerin Amerika'daki propaganda faaliyetlerinin nasıl başladığı ve Osmanlı Devleti'nin bu sorunlara karşı nasıl bir politika benimsediği gibi sorulara yanıt almayı amaçlamıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Osmanlı Amerikan İlişkileri Kapsamında Ermenilerin Tabiiyet Sorunu ele alınırken tespit, tasnif, tahlil ve terkip yöntemlerine başvurulmuştur. Bu konuyla alakalı kaynaklar olan arşiv, veri tabanı, kütüphane ve literatür taraması yapılarak tespitlerde bulunulmuştur. Ayrıca Çalışmanın temel kaynağı olan başta Başbakan Osmanlı Arşivi olmak üzere ve dönemin Amerika basınında çıkan haberler ele alınarak inceleme yapılmıştır. Bunun yanında araştırma sonucunda elde edilen kaynaklar bir araya getirilerek bilgi fişleri hazırlanmış ve oluşturulan tez planına göre tüm bilgiler kronolojik sıra uygulaması göz önünde bulundurularak tasnif edilmiştir. Daha sonra eldeki veriler doğrultusunda tahlil edilen belgeler ışığında bir araya getirilmiştir. Böylece yazım aşamasına geçilmiş bir neticeye ulaşmak hedeflenmiştir.

Tabiiyet Kavramı

Tabiiyet bir ferdi bir millete bağlayan rabita veya herhangi bir milletin uhdesinde bulunmasından ötürü bir ferdin veya bir şeyin sıfatı olarak belirtilmektedir. Farklı bir tanıma göre ise tabiiyet, bir ferdi milliyet yerine devlete bağlayan siyasi ve hukuki bir bağ olarak da kabul edilir.¹

Vatandaşlık ise tabiiyete nazaran dar bir anlamı ifade etmektedir. Şöyle ki vatandaşlık gerçek bir kişiyi devlete nisbet ettiren bağı göstermektedir. Fakat tabiiyetle vatandaşlık arasında bulunan farkı bununla sınırlayamayız. Zira vatandaş devlete

---

¹ Mehmet Çetin, “ Osmanlı Devleti ile İran Arasında İhtilafı: Tefri-ki Tebaa Uygulaması”, **İran Çalışma Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2021, s. 3.

bağlılığının yanısıra bulunduğu devletin hukuk kurallarının kendisine vermiş olduğu bütün haklardan faydalanan gerçek bir kişidir. Bununla beraber devletin icra ettiği hukuk yasalarının tanımış olduğu haklardan faydalanamayan diğer bireyler vatandaş olarak ele alınmaz fakat bu kişiler tebaa olarak kabul edilebilirler. Örneğin sömürü altında olan bir halk, siyasi haklardan faydalanmadığı halde tebaa olarak kabul edilebilir ancak vatandaş olarak kabul edilmemektedir.²

Terminolojik olarak ele alındığında tabiiyet; uyruklu, vatandaşlık anlamında kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasında bu kavramlar özünde birbirinden ayrı anlamlarda kullanılmıştır. Buna binaen tabiiyetin ihtiva ettiği anlamı değil de içerik olarak vatandaşlığı kapsamayacağını iddia edenler olmuştur. Nitekim bu görüşleri savunanlara göre tabiiyet, o dönem için henüz halkın gerçek anlamda siyasi kimliğinin olmadığı bir dönem içinde değerlendirilmiştir. Şöyle ki tebaanın yani halkın, gerçek manada siyasi hak ve hukuktan mahrum bırakıldığı bir devrin kapsamı içindedir. Tabiiyet hukuku, ilk çağlardan beri basit bir anlam içermesine rağmen her dönemde bu hukukun geçerliliği olmuştur. İlk çağlarda şehir devletlerinde dine dayalı bağlılık, vatandaşlığın belirlemede önemli bir ölçüydü.³

Tabiiyeti; siyasi, ideolojik ve sosyolojik boyutları içeren bir kavram olarak ele aldığımızda belli bir kalıp üzerinden tanımlama yapılmasının zorlaştığı görülmektedir. Bu zorluklar tabiiyet olgusunun daha da çözümsüz bir hâl almasına da yol açmıştır. Farklı dillerde zuhur eden bu karışıklığı bir takım tarihsel sebeplere bağlayan Aybay, sorunun kaynağının başlangıcı olarak belirttiği antik çağdaki şehir halklarının aktif ve pasif olarak ikiye ayrılmalarından ötürü bu anlayışın modernite sonrası gelişmeler üzerindeki etkisi görülmektedir. Ayrıca konuya ilişkin başka bir neden olan sömürgeciliğin de etkisine vurgu yapmıştır. Dilimizde istimal edilen kavramlara baktığımızda tabiiyet (tebaa); uyruk, vatandaşlık (vatandaş), yurttaşlık (yurttaş) kelimeleriyle karşılanmaktadır. Buna benzer durumlar yabancı dillerde de söz konusu olarak kendini göstermiştir.⁴

Tabiiyet (uyruklu) ile vatandaşlık (yurttaşlık) terimleri kapsadığı hukuki münasebetler açısından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Nitekim tabiiyet veya uyruklu

² Nazlı Töre, Değişen Dünyada Vatandaşlık, **T.C. Uyuşmazlık Mahkemesi 1945**, 2017, s. 558.

³ İbrahim Serbestoğlu, “ Osmanlıda Devleti’nde Tabiiyet”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), On dokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2010 s.1-2.

⁴ Cihan Osmanoğlu, “Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tabiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), İstanbul Üniversitesi SBE, 2003, s.7.

kavramları gerçek bireylerin yanında tüzel şahısları ve nesnelere de devlet denen kavrama bağlamaktadır. Vatandaşlık ise yalnız gerçek şahısları devlete bağlayan bir alt kavram olarak görülmektedir.⁵

Bireyler, tüzel kişiler ve nesnelere (uçak, gemi) devlete bağlanan bir hukuki bağ ifade etmektedir. Bu hukuki bağ için tabiiyet, vatandaşlık, uyrukluk mefhumlarının da kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramların terminolojik olarak bir önem atfettiği gibi muhtevasına yönelik barındırdığı anlam itibarıyla, devlete olan mensubiyetini tanımlamaktadır. Bu açıdan tabiiyet veya uyrukluk içerdiği anlam itibarıyla bireylerin, tüzel kişilerin ve şeylerin devlete olan mensubiyetini gösterir.⁶

Buna göre devletler, hukuki bağ olan ve olmayan bireyleri tabiiyet bakımından farklı değerlendirmiştir. Devletler kendi vatandaşları ile herhangi bir başka devletle hukuki bir bağ olan bireyleri aynı kategoriye koyarak herhangi bir başka devlete tabiiyet bağ olmayan bireyleri yani vatansızları ayırma yoluna gitmiştir. Ayrıca devletler, bireylere hangi koşullarda vatandaşlık hakkını vereceğini veya bireylerin vatandaşlık haklarının nasıl son bulacağına dair serbest bir şekilde düzenleme yetkisine sahiptirler.⁷

Aristoteles yurttaşlık tanımını şu şekilde izah etmiştir: yurttaşlık, emretme ile boyun eğme görevlerinin sıraya koyularak tatbik edilmesidir. Burada bir düzen içerisinde ve sırasıyla hareket edenler (buyuranlar) yetişkin ve hür olan erkeklerdir. Buna göre sıralı bir şekilde ya yönetim görevinde bulunuyorlar ya da yönetilen yani tebaa oluyorlardı. Uygulamalardaki bu tür tanımlamaların var olması toplumdaki bazı kısımlara nazaran farkındalığı olan yurttaş kesimlerinin de kendi aralarında tam anlamıyla eşit bir tutum ve davranış içerisinde olduklarına dair bir yaklaşım göstermeleri beklenemez. Nitekim Aristoteles, devlet yönetiminde yurttaşların kendi aralarında eşit olmalarının yanında eşitsizliğin de olacağını kabul etmiştir. Bu bakımdan Yunan şehir devletlerinin yapısında sınıfsal bir düzenin varlığı söz konusudur. Solon ve Drakon gibi Yunan devlet adamları yurttaşları çeşitli şekillerde sınıflara ayırmışlardır. Örneğin Solon, yurttaşları

---

⁵ Ayhan Dolunay”, Vatandaşlık Hukuku Temel İlkelerinin Türk Hukuku ve Kıbrıs Türk Hukuku Açısından Değerlendirmesi”, **TBB Dergisi**, Sayı, 122, 2016, s.371.

⁶ Özge Bilge”, Vatandaşlık Kavramı ve Vatandaşlık Hukukunu Etkileyen Faktörler Hakkında Değerlendirme”, **Güvenlik Çalışma Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2020, s.131.

⁷ Ulvi Nail Gün, “Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi ve KKTC Yurttaşlık Hukukunda”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1, 2017, s. 207.

kazançlarına göre belirlemiş ve kanunları buna göre düzenleyerek bir denge oluşturmuştur.⁸

Antik Yunan'da şehir anlamına gelen city ve cite kelimelerinden oluşturulan citizen, citoyen sözcükleri, bireylerin şehir devletlerine olan bağlılığını ifade eder. Citizen yani vatandaşlık terimi ise Antik Roma'da tabiiyeti belirtmek için kullanılan civis ve civitas kelimesinden türetilmiştir. Yalnız tam manasıyla vatandaşlığı belirten citizen teriminin bir politik kimlik olarak Fransız İhtilali'ne kadar bir karşılığı yoktur. Vatandaşlık kavramının nitelik ve içerik olarak bir mana ifade etmemesi, yurttaşlığın sadece teorik olarak ele alınması nedeniyle tabiiyetin tanımı yapılırken, sadece sahada uygulanan neticelere göre hareket edilmiştir.⁹

Antik Yunan ve Roma şehir devletlerinde ortaya çıkan vatandaşlık kavramı köklü bir şekilde değişime uğrayarak bugüne gelmiştir. Antik Yunan'da vatandaşlık bir "imtiyaz" olarak görülmektedir. Nitekim bu kavramın muhtevasında kadın, köle ve tüccarların yurttaş olarak kabul görmemesi bu kanıyı güçlendirmektedir. Neticede, Amerikan ve Fransız Devrimi'nin etkisiyle bir devletin muhiti içinde yaşayan herkesin o devletin bir vatandaşı ve uyruğu olarak kabul görmüştür.¹⁰

Vatandaşlık tanımı modern çağlara ait yeni bir kavram olmamakla birlikte modern devlet olgusunun daha henüz ortaya çıkmadan önceki dönemlerinde bile bu kavramın varlığı söz konusudur. İnsanlık tarihinin devlet benzeri ilk siyasi teşekküllerinin zuhur etmesiyle birlikte ortaya çıkmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabi ki bu kavramın tarihte ilk olarak Antik Yunan şehir devletlerinde kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan bu kavrama bakıldığında zaman, o dönem için vatandaşlığın hak ve sorumluluk çerçevesinde bir statüyü belirttiği anlaşılmaktadır.¹¹

Devlet denen olgunun ortaya çıkmasıyla birlikte yöneten ve yönetilenler arasındaki hukuk, farklı normlara göre şekillenmiştir. Yönetime karşı belli bir hakka sahip olma fikri ilk kez 17. yüzyılın sonunda Locke'un siyaset kuramında ele alınmıştır. Eski Yunan ve

---

⁸ Osmanağaoğlu, a.g.t., s.19.

⁹ Ezgi Polat, "Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı", **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 3, 2011, s. 129.

¹⁰ Correspondent Author, Kubilay Düzenli, "Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesinden Avrupa Birliği Uyum Yasalarına Türkiye'de Vatandaşlığın Tarihiçesi: Anayasalar, Vatandaşlık Kanunları, Hükümet Programları", **Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 3, 2021, s. 445.

¹¹ Fazıl Hüsnü Erdem, "Yeni Anayasaya Doğru: Vatandaşlık Osmanlı-Türkiye Anayasalarında ve Yeni Anayasada Vatandaşlık", **Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, Sayı 51, 2012, s. 6.

Roma uygarlığında karşılığı olan vatandaşlık kavramı, modern anlamda ilk kez Avrupa’da meydana çıkmış olup akabinde Fransız ve Amerikan İhtilalleriyle her yere yayılmıştır. Osmanlı Devleti’nde ise tebaa kavramının vatandaşlığa dönüşmesi II. Meşrutiyet ile beraber karşılık bulmuştur. Osmanlı Devleti’nde daha önceleri, yöneten sınıf ile reaya arasındaki münasebet, tabiiyet olgusu ile belirlenmiştir.¹²

Tabi’ kelimesi köken olarak Arapça bir kelime olup birinin arkasından giden ve ona uyan, itaat eden, bağlı olan gibi anlamlar taşımaktadır. Vasal kavramı ise Latince bir kelimedir. Bu kavram, Orta çağ Avrupa’ında yönetilenlerin, feodal beylerin himayesinde bulunmasını ifade eder. Derebeylerinin koruması altına giren halk, asgari düzeyde ihtiyaçlarının giderilmesi karşılığında askeri, siyasi ve ekonomik vazifelerini yerine getirmiştir.¹³

Osmanlı Devleti’nin kurmuş olduğu millet sistemi, etnik yapıya göre değil daha çok o dönem için geçerli olan inanç sistemi esas alınarak bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Din ve mezhep anlayışına göre bir sınıflama yaparak hukuki ve idari bir teşkilatlanmaya gidilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti’ndeki her dini topluluğun başına yetkili bir din adamı yönetici olarak tayin edilmiştir. Böylece bu dini topluluklar kendi iç işlerinde Osmanlı himayesi adı altında özerk olarak toplumlarını yönetme hakkına sahip olmuşlardır. Devlet, böylelikle cemaatleri kendileri ile ilgili konularda düzenlemeler yapabilmesi bağlamında serbest bırakmıştır.¹⁴

Vatandaşlık veya yurttaşlık olarak kabul edilen kavramın Batı’da gerçekleşen devrimlerden sonra bir tanıma kavuşması ve Osmanlı hukukunun bir ögesi olarak kabul edilip benimsemesi özellikle 19. yüzyıldaki reformist bürokratların gayreti ve çabaları sonucunda gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti 1869’da çıkardığı Tabiiyet-i Osmaniye ile muasırları olan birçok devletten önce vatandaşlık kavramına yasal bir düzenleme getirmiştir. Bu dönemdeki aydın bürokratlarında, devletin sınırları içinde yaşamını sürdüren Müslim ve gayrimüslim olan tebaayı bir bütün olarak ayırmadan herkesin kanun önünde eşit bir şekilde Osmanlı tebaası olarak kabul edilmesinin fikri daha baskın olarak

---

¹² Mehmet, Çetin, “Tabiiyetten Vatandaşlığa: Yunan Tebaası Örneğinde Osmanlı Devleti’nde Tefrik-i Tebaa Uygulaması”, **History Studies**, Cilt 12, Sayı 5, 2020. s. 2600.

¹³ Çağatay Gönder”, Kaşgar Emirliği’nin Osmanlı Devleti’ne Tâbiyeti,” **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Cilt 15, Sayı 30, 2016, s.3.

¹⁴ Erdal Açıkse, Osman Kubilay Gül, “Osmanlı Toplumunda Aidiyetlik Duygusuna Bir Örnek: Ahmet Rüstem (Alfred Bilsinki) Bey”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1, 2009, s.170.

kendini göstermiştir. Aslında bu dönemde aydın ve bürokratlarda modern bir vatandaşlığı savunmalarının altında yatan temel neden, Osmanlı Devleti'nin varlığını korumaya yönelik çabalardan ibarettir diyebiliriz.¹⁵

1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunu, tebaaya vatandaşlığın verilmesi ve tebaanın tanınması bakımından özgürlüğe dayalı bir kanun hükmünü içermektedir. Bu kanuna göre Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşayan herkes Osmanlı vatandaşı sayılmaktaydı. Ayrıca göç ile gelen Müslümanlar, beklemeksizin vatandaşlığa alınıyor gayrimüslimler ise 5 yıl süreyle ikamet etme şartıyla Osmanlı tebaasına giriyordu. Bu dönemdeki vatandaşlık kavramı, dine dayalı bir vatandaşlık mefhumundan yoksun bir şekilde ele alınmıştır. Bu yasanın İslam dünyasında ortaya çıkmasındaki önemi, ilk defa İslam topraklarında gayrimüslim ve Müslümanların aynı hukuki ve idari düzenlemelere tabii tutulmasından gelir. Bu gelişmeler, Osmanlıcılık politikasının gereği olarak gerçekleşmiştir. Tanzimat Fermanı ile başlayan bu süreç gayrimüslimlere daha fazla ayrıcalık tanınan Islahat Fermanı ile devam etmiş ve nihayetinde 1876 Kanuni-i Esasi ile devam ederek çağdaşlaşma yolunda büyük adımlar atılmıştır.¹⁶

---

¹⁵ Author, Düzenli, **a.g.m.**, s. 445.

¹⁶ İlgin Barut, "Osmanlı Dönemi'nde Gerçekleşen Göçlerin Kurumsallaşma ve Göç Politikaları Üzerindeki Etkileri", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Sayı 40, 2018, s. 176-177,

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI AMERİKAN MÜNASEBETLERİNİN GELİŞMESİ VE ERMENİLER

1.1. OSMANLI VE AMERİKA’NIN DİPLOMATİK İLK TEMASLARI

Amerika Birleşik Devleti, 18. yüzyılın sonlarına doğru bağımsızlığını kazanarak özgürlüğüne kavuşmuş yeni bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Kendisine yeni bir hayat sahası bulmak için arayışlara giren Amerika, ticari faaliyetlerde bulunmak üzere yönünü doğuya çevirmiştir. Özellikle Akdeniz ticaret güzergâhı, uluslararası alanda o dönem için büyük bir öneme sahiptir. Amerika da bu durumun farkına varıp bölgede kendine yer edinebilmek için bu sahaya doğru açılmıştır.¹⁷

Amerika Birleşik Devletleri, kuruluşundan itibaren diğer devletlerle olan ilişkilerini ticari menfaatler doğrultusunda şekillendirmekteydi. İngiltere’nin boyunduruğundan kurtulup özgürlüğünü kazanan Amerika, tarihi boyunca dış politika ile iktisadi menfaatlerini hep aynı düzlemde tutmuştur. Amerika’nın politikası uzun bir müddet iktisadi menfaatler doğrultusunda bir yol aldı. Amerika’nın bazı dönemlerindeki dış siyaseti, genel itibarıyla doğrudan ekonomik menfaatler elde edebilmek için kullandığı bir vasıta gibiydi. Amerikan diplomatları, konsolosları, orta elçiler ve büyükelçilikleri bilhassa donanma subayları, gittikleri ülkelerde ve seyrüsefer halinde buldukları denizlerde, ulusal bir misyon olarak gördükleri ABD ticaretinin artırılması adına hazırladıkları tutanakları Dışişleri Bakanlığına göndermişlerdir. Dış politikanın oluşmasında belirleyici paradigmalardan bir tanesi de bu tutanaklar olmuştur.¹⁸

19. yüzyılın ilk çeyreğinde ABD ve İngiltere, Osmanlı topraklarına yönelik siyasi ve ekonomik hamlelerde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti, bu dönemde içte ve dışta yaşadığı sorunlardan dolayı bölgede büyük devletlerin müdahalesine açık bir hale gelmiştir. Özellikle bu dönemde Fransa’nın Napolyon’un yenilgisinden sonra kendi sınırlarına hapsedilmesiyle beraber Doğu Akdeniz’de siyasi bir boşluk oluşmuştur. Akdeniz bölgesinde oluşan bu boşluğu İngiltere kendi lehine çevirmek istiyordu. Ayrıca bu bölgede kendine yer edinmenin peşinde olan Amerika Birleşik Devletleri ise Osmanlı

---

¹⁷ Yavuz Güler, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2005, s. 228-229.

¹⁸ İsmail Köse, “Amerikan Arşiv Belgelerinde Türk-Amerikan İlişkilerinin Başlaması, 1830 Tarihli Ticaret ve Seyrüsefayın Antlaşması”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 97, Sayı 193, 2011, s.146

Devleti'nin iyi bir pazar yeri olduğunun farkına vararak bölgede yoğunlaşmayı kendisine hedeflemiştir.¹⁹

Amerika, henüz İngiltere'den bağımsızlığını kazanmadığı zamanlarda dahi Osmanlı coğrafyasında ticaret yapan Amerikan tüccarlarının kendi ülkelerine gönderdikleri raporlarıyla Anadolu'yu yeni bir kıta olarak tanıtmıştır. Amerika basını o dönemde İzmir hakkında tanıtımlarda bulunarak özellikle İzmir'in incirini methedip Anadolu topraklarının verimliliğine dikkat çekmişlerdir. Buradaki ürünler hakkında bir araştırma yapan Amerikan tüccarları, Anadolu'daki ürünleri kendi kamuoyunda paylaşarak bu bölgenin ehemmiyetine ve stratejik konumuna vurgu yapmışlardır.²⁰

Osmanlı ABD münasebetlerinin başlaması henüz 19. yüzyılın ilk başlarından itibaren gözlenmektedir. Bu dönemde ikili ilişkileri ele aldığımız zaman ABD'nin Osmanlı'ya yaklaşma arzusu içerisinde olduğu görülmektedir. Fakat Osmanlı Devleti ise yakınlaşmaya pek istekli değildir, Amerika'ya karşı mesafeli bir şekilde kalarak diplomatik bir tavır takınmıştır.

Amerika Osmanlı Devleti'nin bu siyasi tavrına karşı çözüm arayışları içerisinde hareket ederek Osmanlı Devleti'yle iletişime geçmenin ancak ticari yöntemler üzerinden gerçekleşeceğinin farkına varmıştır. Böylece ABD bu amacına ulaşmak için Osmanlı'yla ilişkilerini ilerletme adına yakın bir temas kurmaya çalışmıştır.²¹

Osmanlı Amerikan ilişkilerinin vuku bulması, Osmanlı Devleti'ne bağlı Kuzey Afrika'daki yerel beylikler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu beylikler Osmanlı Devleti'ne bağlı Garp Ocakları olarak da bilinir. Bu ocakların başında bulunan yerel beyler, Atlas Okyanusu ve Akdeniz'de korsanlık faaliyetinde bulunarak büyük kazançlar elde etmişlerdir. Akdeniz ve Atlas Okyanusu'nda etkili bir şekilde varlığını hissettiren yerel beyler kendilerinin izni olmadan bu denizlerde seyahat eden devletlerin gemilerine saldırıda bulunarak karşılık vermişlerdir. Bu ticaret güzergâhının önemli bir kavşağının üzerinde söz sahibi olan yerel beyler, Avrupa devletleri tarafından kendilerine her yıl

---

¹⁹ Mehmet Sait Dilek, "İngiliz ve Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışındaki Rolü (1810-1878)", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 43, 2012, s.92.

²⁰ Bilal Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuyla İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984 Erzurum)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1985, s.46.

²¹ Gürsoy Şahin, "Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulmasında Amerikalı Misyonerlerin Rollerini Üzerine Bir İnceleme", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2005, s. 187-188.

vergi verme karşılığında Avrupa devletlerinin ticari gemilerinin özgürce seyahat etmelerine müsaade etmişlerdir. Yeni bir devlet olarak ortaya çıkan Amerika da Akdeniz'deki İngiliz himayesini kaybedince bölgede rahat bir şekilde seyahat edebilmek için bu beyliklere yıllık vergi vermeyi taahhüt etmiştir.²²

Amerika, 1785'te Osmanlı topraklarında İngiliz şirketlerinin himayesinin altında hareket ederek ticari faaliyetlerde bulunmuştur. Amerika daha sonra İngiliz şirketinin bu himayeci politikasını askıya almasıyla beraber girdiği bu zor durumdan kurtulmak için Osmanlı'yla diplomatik girişimlere geçmiştir. Bu girişimler sonucunda Osmanlı Devleti ile ABD arasında 1830 yılında gerçekleşen ilk ticari antlaşma yapılmıştır. Böylece Osmanlı'nın ABD'yi resmen tanıdığı ve Osmanlı Amerika münasebetleri için bir dönüm noktası olarak kabul edilen bu antlaşma, Osmanlı ve ABD ilişkilerinin bundan sonraki süreçte belirlenmesinde önemli derecede etki edecektir.²³

1.1.1. Ticari Münasebetlerin Oluşması

Osmanlı ve ABD arasındaki ticari ilişkiler Osmanlı'ya bağlı eyaletlerden biri olan ve Garp Ocakları olarak bilinen Cezayir ve Tunus'taki yerel yöneticilerin sayesinde vuku bulmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri'ne ait gemilerin Akdeniz'de rahat bir şekilde dolaşması bu sularda söz sahibi olan yerel beyleri rahatsız ederek harekete geçirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Atlas Okyanusu ve Akdeniz'de rahat bir şekilde seyahat eden bazı gemilerini alıkoyarak ABD'yi baskı altına almasıyla vergi vermeye zorlamıştır. ABD mecburen bu yerel beylere vergi vermeyi kabul ederek uzlaşma yolunda adım atmıştır. Yerel beylerle ABD arasında bir antlaşmaya varılmıştır. 1795'te gerçekleşen antlaşmaya göre ABD yirmi yıla aşkın süreyle, Cezayir'e yüklü miktarda altın, mühimmat ve ayrıca gemi malzemeleri vermeyi taahhüt etmiştir. Yapılan bu antlaşmayla ABD Osmanlı münasebetleri dolaylı bir şekilde olsa da gerçekleşmiştir.²⁴

ABD'nin Garp Ocakları'yla yaptığı bu antlaşmada belirtildiği üzere yıllık olarak vereceği vergi karşılığında ABD ticaret gemileri Akdeniz'de sorunsuz bir şekilde seyahat

²² Selda Kayapınar, "1830 Osmanlı-ABD Ticaret Antlaşması" Öncesi Amerika'nın Diplomasi Girişimleri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 51, 2017, s.40.

²³ Zeynep Kurt, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri (1914-1917) ", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Sakarya Üniversitesi SBE, 2020, s.4.

²⁴ Güler, **a.g.m.**, s.230-231.

edebilecektir. Böylelikle ABD'nin bölgede yer edinmesinin önündeki engel kalkmış olup ABD, İzmir limanına kadar ürünleri taşımış ve burada kendisine büyük kazançlar elde etmiştir. Amerikan tacirleri bu limanda yaptıkları ticaretle piyasadaki İngiliz etkisini bile kırmışlardır. Bölgede ABD'ye ait resmi olarak bir görevlinin bulunmamasından dolayı ABD tüccarları, gayri resmi bir şekilde ticaretlerini yürütmeye çalışmışlardır. Buna göre Amerikan tüccarlarıyla herhangi yabancı bir devlet tüccarı ile Osmanlı Devlet memurlarının aralarında doğacak bir problemi çözmek için ve ABD tüccarlarına resmi bir statü kazandırmak adına bir takım teşebbüslere girilmiş ve 1811'de David Offley tarafından Amerikan Ticaret evi kurulmuştur. Bu ofis zamanla ABD'nin İzmir'deki bir üssü haline gelmiştir.²⁵

David Offley açtığı bu üsle, resmi olarak Osmanlı Devleti tarafından tanınmadığı halde bir devlet temsilcisi gibi hareket ederek, İzmir'de açtığı bu ticaret evinde İngilizlerin koruması altında, yıllarca ABD tüccarlarını himaye etmiştir.²⁶

ABD daha önce İzmir'e 1802'de William Stewart adında bir Konsolos görevlendirmişti. Görevli olarak İzmir'e gelmiş olan bu şahıs, ticari ilişkilerin daha da ilerlemesi ve gelişmesi için girişimlerde bulunmuştur. Devletlerarasındaki hukukun vuku bulması için resmi olarak karşılıklı diplomatik ilişkilerin gerçekleşmesi gerekiyordu. Henüz bunlar olmadan İzmir'e gelen bu görevli, doğal olarak Osmanlı nezdinde tanınmamıştır. ²⁷ Bunun üzerine Stewart, yaptığı araştırmaları raporlaştırarak memleketine dönüş yapmıştır. Yaptığı bu araştırmalar neticesinde iki devletin münasebetlerinin oluşması için ticari faaliyetlerin ilerletilmesi gerektiğine vurgu yaparak Osmanlı Amerikan ilişkilerinin bir an önce başlatılması gerektiğini ve diplomatik faaliyetler için ortamın uygun olduğunu raporlarında belirtmiştir. Ona göre Osmanlı Devleti'ne gelen ürünler farklı yollar ve güzergâhlardan Osmanlı'ya ulaşmaktaydı. Buna göre ABD'nin bu piyasayı ele geçirmesi halinde ürünler Osmanlı Devleti'ne doğrudan ABD tarafından getirilebilirdi. Böylelikle ABD kendisi için stratejik bir konuma sahip olan bölgede ticari kazançlar sağlayabilirdi.²⁸

---

²⁵ Âdem Kara, "Osmanlı Devleti A.B.D. Ticari İlişkileri," **Akademik İncelemeler Dergisi**, Sayı 2, Cilt 1, 2006, s.1.

²⁶ Tuncer Büyükkibar, "Cumhuriyet'in İlanına Kadar Olan Süreçte ABD-Osmanlı-Ermeni İlişkileri ve ABD'nin Ermeni Politikası", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi FBE, 2007, s.11.

²⁷ Veysi Akın, "Amerika'da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 20, Sayı 59, 2004, s.455.

²⁸ Şimşir, **a.g.m.**, s.46.

ABD, diğ er Avrupa devletleri gibi büyük bir ticaret güzergâhına sahip olan İzmir üzerinden girişimde bulunmuştu. ABD daha önceleri İngilizlerin kontrolü altında 1797’de İzmir limanına giriş yapmıştır. Aslında Osmanlı ve ABD arasında henüz bir mukavele yokken bile, Amerikan gemileri de İngiliz gemilerine verilen ayrıcalık kapsamı dâhilinde birtakım imtiyazlara sahipti. Çünkü Amerikan gemileri, İngiliz filoları veya bir diğ er ismi Levant Company olarak da bilenen gemilerin himayesi altında seyahat etmekteydiler. Dolayısıyla aynı imtiyazlardan yararlanma hakkına sahiptiler.²⁹

Offley, Amerikalı tüccarların İngilizlerin güdümünden çıkmasından sonra İzmir’de uzun bir dönem kalarak gerçekleştirdiğ i başarılı faaliyetler neticesinde Osmanlı ABD ilişkilerinin gelişmesinde büyük çaba göstermiş ve ABD tüccarlarının bölgeye yerleşmelerini sağlamıştır. Böylelikle Woodman ve Offley, Osmanlı ve ABD arasında düzenli bir şekilde kurulan ilk şirketler unvanına sahip olmuşlardır.³⁰

Zaman içinde bölgede Amerika’ya ait şirket sayılarında giderek artışlar olmuştur. Açılan bu şirketler grubu İzmir’e temsilci atamışlardır. Amerika Osmanlı münasebetlerinin gelişmesinde bu ticari faaliyetlerin yanında, Anadolu’da misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Amerikan Misyoner Örgütü’nün de etkisi yadsınamaz. Bu örgüt Anadolu’da Amerika adına Protestanlığı yaymak için bölgede yoğun faaliyetlerde bulunmuştur. Böylece ABD, Osmanlı Devleti ile ticari ilişkileri dışında, vatandaşlarını koruyup kollamak adına diplomatik ilişkileri, sıkı bir şekilde artırma çabasına girmiş ve Osmanlı Devleti ile hukuki bir zeminde diplomasi trafiğine hız vermiştir. Osmanlı Devleti ve ABD arasında resmi olarak küçük çapta başlayan ilişkiler, Mora’da başlayan Yunan isyanı yüzünden bu ilişkiler bir müddet askıya alınmıştır.³¹

Osmanlı tebaasından Amerika Devleti’ni ilk ziyaret edenler 1808 yılında Kayserili Mehmet Dayı ve Giritli Mustafa Dayı’dır. Her iki Osmanlı diplomatı bir yıl süren seyahatleri sonucunda Babıali’ye, Amerika’nın Osmanlı ile diplomatik ilişki kurma isteğ ini de dile getiren bir rapor sundular. Raporda Osmanlı ve Amerika’nın ticari ilişkilerin geliştirilmesini de belirtmişlerdir. Babıali, Amerika’nın bu isteğ ine soğuk davranmaktaydı çünkü Osmanlı Devleti’nin ekonomik anlamda bir kazanç elde edemeyeceğ i belliydi. Atlas Okyanusu’nun diğ er yakasında olan Amerikan Devleti’nin

---

²⁹ Serbestoğ lu, **a.g.t.**, s.49.

³⁰ Serbestoğ lu, **a.g.t.**, s.50.

³¹ Kara, **a.g.m.**, s.2.

mesafe olarak Osmanlı coğrafyasından çok uzakta olması, Osmanlı tüccarlarının bu kadar uzağa mal götürüp satmaya istekli olmaması ve istekli olsalar da bu kadar uzak mesafede kendilerini muhafaza edebilecek güçlü bir donanmanın eksikliği, Babıali'nin olumlu bir adım atmasını engellemekteydi. Osmanlı Devleti ve tüccarlarının Amerika kıtası hakkında çok fazla malumat sahibi olmaması Babıali'nin isteksiz davranmasının diğer bir nedeni arasında yer almaktadır. Öte yandan Amerika'nın Yunan isyanları sırasında Yunan taraftarı bir politika izlemesi Babıali'de Amerika'ya karşı bir hoşnutsuzluk oluşturmuştur.³²

Osmanlı Devleti'nin Yunanlılarla yaptığı savaşta 1827'de Navarin'de donanmasının yakılmasıyla Avrupa devletlerine karşı Osmanlı Devleti'ni yeni bir müttefik arayışına sokmuştur. Navarin olayından sonra Osmanlı Devleti ile ABD arasında yakınlaşma olmuştur ve nihayetinde ABD'nin yıllarca uğraş verip de Osmanlı ile kurmak istediği ilişki için gerekli ortam oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nin donanmasının tahrip edilmesi ve kendine lojistik destek sağlamak açısından ABD'nin ideal bir müttefik olduğu fikri, Osmanlı Devleti ile ABD arasında yakınlaşma sağlamasına vesile olmuştur.³³

12 Eylül 1829 tarihinde, dönemin ABD Başkanı Andrew Jackson tarafından Osmanlı Devleti ile müzakere etmek için yetkilendirilen Biddle, Offley ve Rhind gibi diplomatlar, Osmanlı ülkesine temsilci olarak gönderildiler. İstanbul'a gelen bu temsilciler Osmanlı yetkililerinden olan Reis Efendi tarafından sıcak bir şekilde karşılanarak ağırlandılar. Yapılan müzakereler esnasında özellikle ABD temsilcileri bir an evvel antlaşmanın yapılması konusunda taleplerde bulunmuşlardır.³⁴

Nihayet ABD'nin ısrarlı çabalarından sonra gelişen olayların da etkisi ile bu müzakereler sonucunda iki taraf arasında 7 Mayıs 1830 tarihinde "Ticaret ve Dostluk Antlaşması" imzalanmıştır. Her iki devlet de elçilik açma hakkını elde etmiştir. Bu antlaşma ile ABD, kapitülasyonlardan faydalanan diğer devletlere nazaran en geniş imtiyaz haklarına sahip olmuştur. Bu bağlamda ABD'ye ait gemilerin Osmanlı sularında serbest bir şekilde seyahat edebilmeleri için gerekli hukuki düzenlemeler yapılmıştır.³⁵

---

³² Köse, a.g.m., s.149

³³ Şahin, a.g.m., s.188.

³⁴ Kayapınar, a.g.m., ss.47-48.

³⁵ Hülagü, M, M. Şaşmaz, vd." Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Amerika'nın Ermeni Faaliyetlerindeki Rolü", **Tarihte Türkler ve Ermeniler Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Yabancı Devletler**, Cilt 10, Sayı 1, 2014, s.100-126.

1.1.2. ABD ve Osmanlı Arasındaki İlk Ticari Antlaşma

ABD ve Osmanlı arasında devam eden görüşmelere ABD'yi temsilen Andrew Jackson'un görevlendirdiği heyette yer alan Rhind ile Osmanlı'yı Devletini temsilen Reis Efendi arasında gerçekleştirilen müzakereler sonucunda 7 Mayıs 1830'da Osmanlı ve ABD arasında Ticaret ve Seyrüsefeain Antlaşması imzalanmıştır. Dokuz maddeden müteşekkil bu antlaşma ile ABD'ye "en fazla müsaadeye mazhar millet" statüsü verilmiştir. Osmanlı limanlarını ziyaret eden ABD tüccarları, daha önce statü tanınan başka devletlerin tüccarlarından alınan gümrük vergisinden daha fazla gümrük vergisinin talep edilmemesi hakkına ve diğer başka ülke vatandaşlarının sahip olduğu her türlü ayrıcalıktan da yararlanma imkânına sahip oldular. İki devlet arasında diplomatik ve konsolosluk ilişkilerinin kurulması, Osmanlı ülkesinde suç işleyen Amerikan uyruklu bir vatandaşın hangi hukuki rejime tabi olacağı ve Amerikan ticaret gemilerinin Boğazlardan rahatça geçerek Karadeniz'e açılmaları gibi ayrıcalıklar antlaşmanın diğer önemli hükümlerini oluşturmuştur.³⁶

İmzalanan bu antlaşmadan sonra Osmanlı topraklarındaki Amerikan temsilcileri, resmi olarak bir statüye kavuşmuşlardır. İstanbul büyükelçiliğine atanan David Porter, Osmanlı ve ABD ilişkilerinin ilerlemesi için önemli girişimlerde bulunmuş ve Osmanlı topraklarında, Balkan bölgesinden başlayarak Anadolu'nun doğu illerine kadar kısa zamanda konsolosluklar açılmasını sağlamıştır.³⁷

Bunun yanında antlaşmanın üçüncü maddesine göre, Amerikalı tüccarlar Osmanlı topraklarında istedikleri millettten simsar kullanma hakkına sahiptiler ve Osmanlıdaki kamu görevlileri de bu konuda hiçbir şekilde simsarlara müdahale etmeyecek, böylelikle simsarlar çok rahat bir şekilde faaliyetlerde bulunacaktır. 1830 Osmanlı-ABD ticaret antlaşması, ABD tacirine Osmanlı pazarını sunarken, Osmanlı Ermeni'si olan tüccarlarda da Amerika fikrini uyandırmıştır. Yani Osmanlı ülkesinde yaşayan ve ticaretle uğraşan Ermeniler, Avrupa ötesine geçip Amerikan tüccarlarıyla ticaret yapma imkânı elde ettiler. Osmanlı'da eskiden beri ticaretle uğraşan bir Ermeni grubu mevcuttu ve bunların yabancı tüccarlarla münasebetleri bulunmaktaydı. Eskiden Ermeniler Avrupalı tüccarlarla birlikte çalışıyorlardı. Ama şimdi ise yeni bir güç olarak ortaya çıkan Amerikan tüccarlarıyla iş

---

³⁶ Kayapınar, **a.g.m.**, s. 51-52.

³⁷ Akın, **a.g.m.**, s.456.

götürecekler ve artık Avrupa'nın dışında olan yeni kıtaları da böylelikle keşfetmiş olacaklardır.³⁸

Antlaşmadaki dördüncü madde, özellikle Türkçe ve İngilizce maddelerde farklı anlamlara gelen ifadelerin olmasından dolayı tartışmalara neden olmuştur. Türkçe metin hukuki bir durum olduğunda olayın görevlendirilen resmi çevirmen aracılığıyla yürütüleceğini söylüyorken İngilizce metin hukuki durumun direk konsolosluk veya elçilik tarafından yürütüleceğini belirtmekteydi. Antlaşmadaki yedinci madde ise ABD'nin üzerinde en çok durduğu madde olmuştur. Çünkü ABD, bu madde ile Karadeniz'de statü elde ederek önemli bir kazanım sağlamıştır.³⁹

Antlaşmadaki tartışmalardan birisi de gizli madde konusudur. Bu maddeye göre ABD'nin, Osmanlı Devleti'ne savaş gemilerinin inşa edilmesi için teknik destek vermesi konusunda bir mutabakata varılması kararı alınmıştır. Öte yandan inşa edilmesi planlanan gemiler için yüklü bir şekilde Osmanlı'ya gemi malzemesi getirilmesi kararı alınmıştır.⁴⁰ Bu gizli maddede gemi yapımı ile ilgili yardım kararının bulunmasına rağmen ABD senatosu tarafından ilgili madde kabul görülmeyerek reddedilmiştir. Bu durum karşısında Babıali yönetimi çok öfkelenmiştir ve hatta II. Mahmud tepkisini şu şekilde dile getirmiştir: “ Frenklerin âdetleri kendülerinin mukaddemâ söyledikleri sözden nükûl etmeğe (vazgeçme) asla utanmazlar hemen kendülerine menâfi'i olacak maslahat ne ise tervice bakarlar.” ABD başkanı, Osmanlı ABD ilişkilerini sıcak tutabilmek adına II. Mahmud'a bir mektup göndererek bu durumu düzeltmeye çalışmıştır. Senatoya rağmen Osmanlı'ya gerekli mühendisleri ve teknik yardımları Osmanlı'ya göndermiştir. Bu durum sonucunda II. Mahmud bu gelişmeleri olumlu karşılayıp 1831 yılında antlaşmayı kabul etmiştir.⁴¹

Osmanlı ve ABD arasında 1876 yılına geldiğimizde ticaretin büyük rakamlara ulaştığı görülmüştür. Nitekim Osmanlı'nın en çok ihracat yaptığı ülkelerden biri de ABD olmuştur. Osmanlı ABD arasında 1830'da yapılan antlaşmanın geçerlilik süresi 25 yıla tekabülünden dolayı yeniden bir antlaşmaya varılması için Osmanlı devlet adamları

---

³⁸ Şimşir, **a.g.m.**, s.48.

³⁹ Kurt, **a.g.t.**, s.5-6.

⁴⁰ Ebru Güher, “Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Amerikan İlişkileri “, **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Fırat Üniversitesi SBE, 2013, s.82.

⁴¹ Güler, **a.g.m.**, s.233-234.

tarafından ABD elçilerine bilgi verildi. ABD daha önceki kazanımlarını kaybetmemek için Osmanlı ile müzakerelere oturarak 1862 yılında yeni bir ticaret antlaşması imzalamıştır.⁴²

Osmanlı ve ABD arasında imzalanan bu ikinci antlaşma, 13 Şubat 1862 tarihli Seyrisefain ve Ticaret Antlaşmasıdır. Bu antlaşmada daha önce ABD'ye verilen ayrıcalıklı statü tekrardan varlığını devam ettirmiştir. Ayrıca daha önce İngiltere ve Osmanlı arasında yapılan 1838 tarihli antlaşma göz önünde bulundurularak Osmanlı'dan ABD'ye yapılan ihracat ürünlerinde vergiler ve gümrük tarifeleri ile ilgili düzenlemelere gidilmiştir. Daha sonra Osmanlı Devleti 1862 tarihli antlaşmadan vazgeçerek antlaşmayı yürürlükten kaldırmış ve 1830 yılında yapılan antlaşmaya geri dönmüştür.⁴³

1.2. MİSYONERLİK FAALİYETLERİ VE ABD'YE YAPILAN ERMENİ GÖÇÜ

Misyon, Latince Missio teriminden gelen bir kelime olup anlam itibarıyla yetki ve görev anlamını içermektedir. Bundan türemiş misyoner kelimesi ise görevlendirilmiş veya yetkili kişi anlamına gelmektedir.⁴⁴

Misyonerliğin ilahi gayesi, Hz. İsa'nın 'gerçek kitap olan İncil'i gidin ve anlatın' deyişinde saklıdır. 16. yüzyılda Hıristiyan öğretilerini anlatmak için vazifelendirilmiş kişilere vaiz ve nasihatlerde ayinleri gerçekleştiren kişiye de misyoner denilmiştir. Daha sonra 17. yüzyılda din adamlarının dışında siyasi ve ticari maksatlar için başka bir ülkeye gönderilen kişiler için de misyoner kavramı kullanılmıştır. Misyonerlik kavramını eski dinsel anlamını korumakla beraber günümüzde barış, demokrasi ve modern hareketler de misyonerlik faaliyetlerinin kapsamı alanına dâhil edilmiştir.⁴⁵

Misyonerlik faaliyetleri, misyoner loncaları tarafından zaman içerisinde başka amaçlar için de kullanılmış ve misyonerler bu durumdan fayda sağlamaya çalışmıştır. Daha öncesinde Hıristiyanlığı yaymak amacı güden misyonerler özellikle 17. yüzyıldan itibaren bağlı buldukları devletlerine siyasi amaçlar konusunda yardım etmişlerdir. Misyoner ve misyonerlik teşkilatı dini görevlerinin yanında dünyevi işlere de hizmet

---

⁴² Kara, **a.g.m.**, s.6.

⁴³ Murat Fidan, Osmanlı Devleti'nin Dış Ticaretinde Kullandığı 1862 Tarihli Gümrük Tarife Defteri: Amerika Örneği, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 29, Sayı 1, 2019, s.431

⁴⁴ Şinasi Akgündüz, **Misyonerlik**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s.14.

⁴⁵ Uygur Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000, s.13-14.

edebilecek bir şekilde gelişme sağlamıştır.⁴⁶ Osmanlı topraklarına ilk misyonerlik faaliyetleri için Katolik olan Cizvitler gelmişlerdir. 18. yüzyıldan itibaren bölgeye gelen Protestan Kilisesi'ne bağlı bir grup olan Amerikan Board Teşkilatı misyonerleri, Osmanlı ülkesinde zamanla her tarafa yayılmış ve Osmanlı coğrafyasında büyük bir etki bırakmıştır.⁴⁷

Daha önce de değinildiği üzere Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki münasebetlerin başlaması 19. yüzyılın ilk dönemlerine denk gelmektedir. Bu iki devlet arasındaki ilişkiler ilk olarak ticaret yoluyla gerçekleşmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, bağımsızlığını elde edince Akdeniz çevresinde ticaret yapan kendi vatandaşlarını korumak ve çıkarlarını gözetmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin Garp Ocakları denilen Kuzey Afrika'daki yerel yöneticileriyle bazı ticari ilişkilerde bulunmuştur.⁴⁸

Amerikalıların Osmanlı sularındaki ticaret gemileri İngilizlerin himayesi altında hareket edebiliyordu. Daha sonra Amerika Birleşik Devleti'nden gelen tüccarlar İzmir'e yerleşerek burada konsolosluklar ve ticaret şirketleri kurdular. Diğer Avrupa ülkeleri gibi kapitülasyonlardan yararlanan ABD ile Osmanlı Devleti arasında ticaret ilişkileri giderek gelişmeye başlamıştır. En önemli gelişme 1830 yılında Amerika Birleşik Devletleri ve Osmanlı Devleti arasında yapılan ticaret antlaşmasıdır. Bu antlaşma Amerika Birleşik Devletleri'ni Osmanlı Devleti topraklarındaki en ayrıcalıklı devlet yapmış ve böylece ABD'nin tüm imtiyazlardan faydalanma imkânı olmuştur.⁴⁹ 1850 yılında Osmanlı Devleti'nin, Protestanları ayrı bir millet olarak tanımasıyla Protestan Mezhebi İngiltere ve Amerika gibi devletlerin koruyuculuğu altında Osmanlı'da yayılmacı bir politika izleyecektir.⁵⁰

---

⁴⁶ Ramazan Işık, "1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 15, Sayı 2, 2010, s.168.

⁴⁷ Akgündüz, **a.g.e.**, ss.72-73.

⁴⁸ Erdal Açıkse, Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 23, s.542.

⁴⁹ Nejla Güney, "Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi", **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt. 1, Sayı 2, 2008, s.107-108.

⁵⁰ Celal Öney, **Osmanlı Suriyesi'nde Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 2019, s. 20.

1.2.1. Anadolu’da Amerikan Board Misyonerlik Faaliyetleri

Amerikan Board Misyonerlik Teşkilatı (ABCFM) (American Board of Commissioners for Foreign Mission) 1810 yılında Kalvinist Presbiteryen Kilise üyelerinin bir araya gelmesiyle Amerika’nın Boston eyaletinde kurulmuş olan bir misyonerlik teşkilatıdır. Bu teşkilatın amaçları arasında Protestanlığı dünya genelinde yaymak düşüncesi bulunmaktadır. Bu amaçla Amerikan Misyoner Board Teşkilatı, programına Osmanlı coğrafyasında yayılmayı da katmıştır. 1819 yılında bu teşkilat Osmanlı coğrafyasında misyonerlik faaliyeti girişimlerine başlamak üzere iki Amerikalı misyoneri Osmanlı topraklarına göndermiştir. Misyoner Pliny Fisk ve Levi Parsons 1821 yılında Kudüs’e gelerek Osmanlı Devleti’nde misyonerlik faaliyetlerine başlamışlardır.⁵¹

Osmanlı topraklarına 16. yüzyıldan itibaren İngiltere, İsveç ve Fransa gibi birçok ülkeden gelen misyoner örgütlerinin faaliyetlerine, Almanya’nın da katılması bilinen bir durumdur. Misyoner teşkilatları tarafından kaleme alınan eserlerde genel itibarıyla Anadolu coğrafyası için Bible Land olarak bahsedilir. Bible Land, İncil memleketi veya kutsal kitap ülkesi anlamına gelmektedir. Hristiyanlığın doğduğu ve yaşadığı yer olan Anadolu coğrafyası, Hristiyanlar için büyük bir önem arz etmekteydi. Bu bakımdan Anadolu, misyonerlerin geçmişten beri çalışma içerisinde buldukları bölgelerden biri haline gelmiştir. Bu misyonerlik faaliyetleri, Osmanlı Devleti’nin güçsüz bir duruma düşmesi neticesiyle artarak devam etmiştir. ABCFM örgütünün, Anadolu’daki faaliyetleri diğer misyoner örgütlere nazaran geç başlamıştır; buna rağmen Amerikalı misyonerler sahada en etkin şekilde çalışmalarını genişleterek başarılı olmuştur.⁵²

Anadolu topraklarına Amerikan misyonerlerinin ilk girişi Eli Smith ve Harrison Gray Otis Dwight adlı iki Amerikan misyonerinin yaptıkları araştırma gezisi sonucu olmuştur. Ayrıca Board Teşkilatının Anadolu’da kurulacak ilk misyon yerlerinin ve çalışmalarının belirlenmesi bu iki misyonerin Anadolu dâhilinde yaptıkları seyahatler sonucunda belirlenmiştir. Daha önceki dönemlerde Fisk, Parsons, King Bird, Goodell ve Smith’in Suriye ve Filistin topraklarında Ermeni nüfusu üzerinde yaptıkları çalışmalarda Ermeniler üzerindeki faaliyetlerin yoğunlaşması fikri oluşmuştu.⁵³

---

⁵¹ Işık, **a.g.m.**, s.169-170.

⁵² Gürsoy Şahin, **a.g.m.**, s.186.

⁵³ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.31.

Plinity Fisk 1820 yılında Osmanlı Devleti topraklarında yaptığı araştırmalar sonucunda Türkler, Araplar, Ermeniler, Dürziler ve Rumlar hakkında epeyce bilgiler toplamıştır. 1822 yılında Malta adasına gelerek her türlü basın yayın faaliyetleri için bir matbaanın kurulmasına öncülük etmiştir. Ve böylece kurulan matbaa sayesinde her türlü dini faaliyeti yaymak ve öğretici metinleri basmak imkânı elde etmiştir. Amerikalı misyonerler 1830 yılından itibaren Anadolu'da faaliyet göstermeye başlamışlardır. İzmir'e gelen Eli Smith ve H. G. O. Dwight Osmanlı Devleti'nde serbestçe gezebilmek için gereken izin belgelerini almışlardır. Bu iki gezgin misyoner, Anadolu'nun Doğu bölgelerini gezerek Kürtler, Nesturiler ve Ermeniler hakkında gereken bilgileri toplamışlardır. Ayrıca bu milletler hakkında 700 sayfalık bir kitap yazmışlardır. Bu kitap ABCFM tarafından basılmış ve bölgeye gelen misyonerler için bir rehber haline gelmiştir.⁵⁴

1830 da imzalanmış olan mukaveleden sonra Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı Devleti'nde varlığını hissettirmiştir. ABD'nin varlığı, bilhassa misyonerlik faaliyeti ve eğitim öğretim noktasında açık bir şekilde kendini göstermektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin ekonomi ve siyasi yönden verdiği imtiyazlar neticesinde misyonerlik faaliyetleri rahat bir şekilde icra edilmiştir. Yani 19. yüzyıl, 1830 ve 1862'de yapılan ticaret antlaşmalarının verdiği rahatlık ortamı, misyoner örgütlerinin faaliyetlerini genişlettiği dönemdir. Özellikle 1862'den sonra Amerikan okullarının sayısında artışlar olmuştur. Bu gelişmelerin yaşanmasıyla birlikte misyonerlik çalışmaları örgütlü bir şekilde idari bir yapıya bürünmüştür.⁵⁵

19. ve 20. yüzyılda Osmanlı topraklarında en teşkilatlı misyonerlik faaliyetlerinde bulunan ve kısa adı ABCFM olan örgüt, Osmanlı topraklarında yayılma fikrini 1818'de yapılan bir toplantı sonucunda karara bağlamıştır. Bu toplantı neticesinde başta Müslümanlar ve Protestan olmayan gayrimüslimlere yönelik bir Protestanlaştırma hareketine geçilmiştir. 1820'de Anadolu'ya gelmeye başlayan bu misyoner örgüt, burada bulunan gayrimüslimlere yönelik yoğun bir şekilde faaliyetlerde bulunarak Osmanlı topraklarında yayılmaya başlamıştır. Başta İngilizlerin desteğiyle hareket eden bu örgüt, daha sonra 1830'da Osmanlı ve Amerika arasında imzalanan Ticaret ve Dostluk

---

⁵⁴ H. Tahsin Fendoğlu, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.190.

⁵⁵ Güler, **a.g.m.**, s. 237 .

antlaşmasıyla, bölgede okul, hastane, yetimhane gibi yapılar inşa ederek kendine geniş bir misyon ağı oluşturmuştur.⁵⁶

Amerika yaklaşık olarak yüz yıl Türkiye’de misyonerlik faaliyetinde bulunmuş ve Ermeni çocuklarına misyonerlik hareketi adı altında eğitim vermek üzere birçok koleji Türkiye’nin değişik bölgelerinde açmışlardır. Kaynaklara göre yaklaşık olarak 20 milyon dolar harcama yapmışlardır. Bu harcamalara rağmen Ermeniler Amerika’ya farklı amaçlar güderek göçmüşlerdir. Dönemin Amerika başkanı bu göçlerin Amerika’da ciddi ve uzun vadede sorunlar doğurabileceğini açıklamıştır.⁵⁷

1.2.2. ABD Misyonerlerinin Ermeniler ile İlişkileri

Amerikan BOARD Teşkilatı Anadolu sınırları içerisinde yaptığı faaliyetlerini sürdürebilmek için Anadolu’yu çeşitli bölgelere ayırarak çalışmalarını bölgeler halinde yürütmüştür. Böylece çalışma bölgelerini; Balkanlar ve Orta Doğu’yu çıkartarak Anadolu’yu Merkezi Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu ve Batı Türkiye Misyonu olarak üç başlık altında isimlendirmiş ve buna göre eğitim faaliyetlerini yürütmüştür.⁵⁸

Batı Türkiye Misyonunun merkezi İstanbul, Merkezi Türkiye misyonunun merkezi Antep ve Doğu misyonunun merkezi Harput’tur. Misyonerlerin Osmanlı Devleti’nde yaşayan gayrimüslimlere yönelik faaliyetleri, Osmanlı ile sorunlar yaşamalarına yol açmıştır. Misyonerler bölgede yaşayan Rum ve Ermeni topluluklarına yönelik eğitim, sağlık ve sosyal faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁵⁹

ABCFM misyoner örgütü Osmanlı Devleti’ndeki fakir, sahipsiz Ermeni, Rum çocuklarına yardım ve Yahudi çocuklarına hizmet etmek amacıyla teşkilatlanmıştır. Fakat 1846’da bu cemaatler ile aforoz uygulamasının savunucusu olan Ermeni Kilisesi’nin bütün kademeleri arasındaki sorunlar giderek artmıştır. Çünkü onlar da kendilerini bir cemaat olarak görmekteydiler ve bu şekilde kendilerini dizayn etmişlerdi. İstanbul’da bulunan Protestan Ermeniler burada bir takım teşebbüslerde bulunmuşlardır ve Protestan

---

⁵⁶ Mithat Aydın, “Amerikan Protestan Misyonerlerin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (Otam)**, Sayı 19, 2005, s. 81-83.

⁵⁷ September 27, 1915, The Independet.

⁵⁸ Frank A. Stone, **Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi: Anadolu’da Amerikan Misyoner Okulları**, Ayşe Aksu (çev.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011, s.10.

⁵⁹ Faruk Taşkın, Amerikan Misyoner Okullarından “ Merkezi Türkiye Koleji,” (1876-1924), **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Mersin Üniversitesi SBE, 2007, s. 4-6.

okullarının ve kiliselerinin açılmasına öncülük etmişlerdir. Anadolu'nun birçok yerinde misyonerlik faaliyetlerini hızlandıran bu gruplar, Protestan birliğini tesis etmek için girişimlerde bulundular.⁶⁰

Amerikan Board misyonerlerinin Ermenilere yönelik ilgisi diğer gayrimüslimlere gösterilen ilgiden daha fazladır. Genel itibarıyla bu konuyu ele aldığımızda misyonerler, Ermenilerin olduğu bölgede yayılmacı faaliyetlerde bulunarak geniş bir misyon ağı kurmuşlardır. 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanı'nın ilan edilmesi, misyonerlerin çalışmalarına engel olacak bir mukavemetin olmayışı, onların daha rahat bir şekilde çalışmalarını sürdürmelerine neden olmuştur. Doğal olarak misyonerlerin zaman zaman karşılaştıkları bir takım sorunlar olmuştur. Misyonerler buna da bir çözüm bulmuşlardır. Karşılaştıkları herhangi bir engelde konsolosluklar aracılığıyla sorunlarını çözüme kavuşturuyorlardı. İngiliz konsoloslukları ABD misyonerlerinin karşılaştıkları sorunlarda hemen devreye girip diplomatik yollarla sorunu çözüyordu. İngilizlerin bölgede ABD misyonerlerini desteklemesi boşuna değildi. Nihayetinde misyonerlerin vasıtasıyla bölgede bir Protestan misyon ağı kurulmuştu. Bu faaliyetlerin genişlemesi, Protestan olan İngilizlerin politik amaçlarına hizmet etmesinde etkili olmuş ve İngilizler misyonerlere her türlü desteği sağlamıştır.⁶¹

Amerika'nın Osmanlı coğrafyasında yürüttüğü politika, misyonerlerin faaliyetleri neticesinde şekillenmiştir. Özellikle Osmanlı memleketinde görev yapan Amerikalı devlet görevlileri, misyoner örgütlerin korunması hususunda gerekli diplomatik çabayı göstermekten geri kalmamışlardır. 19. yüzyıldan başlayarak Osmanlı topraklarında faaliyetlerine devam eden Amerikalı Misyoner Teşkilatı, Ermenilere yönelik okul, hastane ve yetimhane gibi faaliyetlere büyük bir önem vermişlerdir. Açtıkları kurumları sayesinde Ermenilerin eğitiminde ve istihdam edilmesinde gerekli çabayı sarf etmişlerdir. Yaptıkları bu faaliyetlerin yanında Ermenilere sağladıkları yardımlarla Osmanlı'nın hoşgörülü toplum yapısına nifak tohumlarının ekilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.⁶²

---

⁶⁰ Orhan Kılıç, "Kendi Yazdıkları Işığında Amerikan Misyonerlerin Harput'taki Faaliyetleri", **İslami Araştırmalar**, 2007, s. 477.

⁶¹ Dilek, **a.g. m.**, s. 96-97.

⁶² Fatih Gencer, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 28, Sayı 46, 2009, s. 250.

Amerikan Misyoner Örgütü, Ermeni toplumuyla ilişkilerini geliştirirken dini ve ekonomik nedenleri öncelikli olarak ortaya koymuştur. Bilhassa Anadolu coğrafyasının bulunduğu stratejik konumu ve yeraltı kaynakları bakımından zengin olması ve kendine has verimli topraklara sahip olması misyonerlerin ilgisini cezbetmiştir. Amerikan misyoner Teşkilatına bağlı tutucu bir aile geleneğinden gelen Mr Jewet, 1886 yılında Sivas'a elçi olarak atandıktan sonra 4 Kasım 1887 yılına ait bir raporunda Anadolu coğrafyasının yer altı kaynakları bakımından zengin olduğunu fakat maden teknolojisinin teknik açıdan yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Burada bulunan zengin doğal kaynaklar, farklı bir devletin elinde olması halinde uzun bir müddet önemli bir gelir kaynağı elde etmiş olurdu. Fakat Osmanlı Devleti'nin teknolojik yeterliliği göz önüne alındığında bu zenginliklerin hiçbir şekilde önem arz etmediğini ancak farklı bir devletin eliyle bu zenginliklerin kıymete bineceği deklare etmiştir.⁶³

Misyonerlerin faaliyetlerine ve teşkilatlanmasına uzun bir müddet karışmayan Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ortalarından itibaren bilhassa misyonerlerin zararlı yayınlarının önüne geçmek için girişimlerde bulundu. Özellikle 1862 yılına kadar olan bu dönemde ABD veya diğer Avrupa ülkelerinde basılan ve Osmanlı Devleti'ne bir şekilde getirilen kitap, dergi vb. yayınların meydana getirdiği karışıklara son vermek adına 1862 yılından itibaren gelecek her türlü yayın neşriyatının kontrolden geçerek dağıtılmasına karar verildi. Osmanlı Devleti'nin bu kararı Amerikalı misyonerlerin rahatını kaçırdı. Karara gereken tepkiyi gösteren misyonerler bu kararın yürürlükten kaldırmasını talep ettiler. Bu karara karşı Haricîye Nazırı olan M. Ali Paşa onların bu isteğini, diğer farklı ülkelerde kamu güvenliğini bozan herhangi bir yayının neşriyatına izin verilmediğini belirterek taleplerini reddetmiştir. Misyonerler aracılığıyla dağıtılan bu yayınların Osmanlı Devleti'nde huzursuzluğa sebep olduğunun farkında olan orta elçi E. Joy Morris, Osmanlı'nın bu konudaki hassasiyetini ve Osmanlı'nın bu tavrının anlayışla karşılanmasını gerektiğini, bakanlığa gönderdiği mektupta belirtmiştir.⁶⁴

Amerikan Board Teşkilatı, Anadolu'nun doğusunda gerçekleştirilecek misyonerlik faaliyetleri için Harput'u doğu misyonunun başkenti yapmıştır. Ayrıca her bir misyonun

⁶³ Cemal Sezer, "Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Etkileri (1890-1914)", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1-2, 2010, s.59.

⁶⁴ İsmail Köse, "ABD'li Misyonerlerin 1830-1917 Yılları Arasında Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin İki Ülke Diplomatik İlişkilerine Etkisine Genel Bir Bakış", **Tarihte Türkler ve Ermeniler Ermeni Nüfusu ve Kilisesi Misyonerlik**, **Türk Tarih Kurumu**, Cilt 8, Ankara, 2014, s.150.

bir alt birimi olan ve bunlara bağılı olarak faaliyet gösteren istasyonlar kurmuştur. Bu misyona bağılı istasyonlar Erzurum, Van ve Bitlis vilayetleridir. Bu istasyonlara bağılı uç istasyonlar da mevcuttur. Harput'a bağılı istasyonlardan Bitlis misyonu 1858'de kurulmuş, daha önce yapılan misyon toplantılarında Bitlis vilayeti gözetime tabi tutulmuş ve en sonunda burada Amerikan Board Teşkilatı adına bir misyon istasyonu kurulmuştur. Teşkilatın Bitlis'te ilk misyonerlik faaliyetleri 1850'de burayı merkez olarak kullanmasıyla başlar.⁶⁵

Misyonerler, daha sonra faaliyetlerini yürütebilmek için Osmanlı toplumunun içindeki gayrimüslimlere yönelik çalışmalarını yürürlüğe koymuşlardır. Gayrimüslimler içerisinde doğuda en çok üzerinde durdukları halk Ermeniler olmuştur. Ermeni nüfusunun üzerinde emellerini gerçekleştirmek için Osmanlı'ya karşı Ermeni kartını daima öne sürerek Osmanlı'yı zor durumda bırakmaya çalışmışlardır.⁶⁶

Amerikan Board teşkilatı kısa zaman zarfı içerisinde faaliyetlerine başlamış ve buradaki faaliyetlerinden dolayı azınlıkların tepkisiyle karşılaşmıştır. Özellikle Katolikler ve Gregoryen Ermeniler bayağı rahatsızlık duymuşlar. Amerikan Board Misyoner Teşkilatı zamanla Bitlis ve yöresinde yayılarak başarılı bir şekilde kendi varlığını kabul ettirmiştir. Bitlis'teki Ermenilerin eğitim hayatı Amerikan Board teşkilatının kilise geleneksel eğitimi etrafında yapılandırılmıştır. Bunun yanı sıra kiliseye bağılı bir okul ve okulda çalışan birkaç öğretmen ve yüzün üzerinde öğrenci mevcuttu.⁶⁷

Protestan Amerikan misyonerlerin bölgeye gelmesiyle beraber artan eğitim faaliyetleri, özellikle kurdukları okul yetimhane gibi tesislerle bölgede yaşayan azınlıklar üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Yöredeki Ermeni gençler, Amerikan okullarında okumaya başlamıştır ve okuldaki misyoner öğretmenler vasıtasıyla bu gençlere milli bir Ermeni şuuru aşılanmıştır. Bu okullarda okuyan öğrenciler 1890'lı yıllarda misyonerlerin öncülüğünde bölgede isyana kalkışmışlardır.⁶⁸

Ermenilerin çıkardığı olaylar ilk olarak bu bölgede zuhur etmiştir. Burada faaliyetlerde bulunan yabancı devletlerin konsolosluklarının ve misyoner örgütlerinin

---

⁶⁵ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.71-72.

⁶⁶ M.Törehan Serdar, "Cumhuriyet Öncesi Bitlis'te Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Sayı 54, 2016, s.171-172.

⁶⁷ Tozlu, **a.g.m.**, s. 9.

⁶⁸ Adnan Şişman, "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı, Sosyal ve Kültürel Müesseseler", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 178.

doğrudan veya dolaylı olarak çıkan olaylara müdahalesi söz konusu olmuştur. Bölgeyi yabancılar için önemli kılan diğer bir etken, Bitlis'te bulunan Ermenilerin nüfus olarak kalabalık olmasıdır. 1893'teki Ermeni nüfusunu ele aldığımızda Ermeni nüfusu şöyledir: 167.054 Müslüman nüfusa karşılık 101.358 Ermeni nüfusu bulunmaktadır. Bu rakamlara bakıldığında azımsanmayacak bir Ermeni nüfusu vardır.⁶⁹

Bölgede bulunan konsolos ve misyonerler; Van, Erzurum, Bitlis gibi bölgelerde birçok seyahat neticesinde Ermenilerle ilgili durumları belirten raporlar düzenlemişlerdir. Bu raporları İstanbul'da bulunan İngiliz büyükelçisine gizli yollarla iletmişlerdir. Bitlis bölgesinde İngilizler adına konsolosluk görevini yürüten George Knapp, Osmanlı aleyhtarlığı yaparak bölgede huzursuzluğa neden olmuş ve Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü propaganda neticesinde yörede çıkan olayları kışkırtarak, Ermeni isyanlarının başlamasına neden olmuştur.⁷⁰

Amerikalı Misyoner George, Bitlis'te Ermenilerin çıkarmış olduğu olaylara karışmasından dolayı tutuklanmıştır. Osmanlı ile Amerika arasında yapılmış anlaşmanın dördüncü maddesinin yorumuna göre iki ülke arasındaki anlaşmazlığa George'nin sebebiyet vermesi nedeniyle sınır dışı edilmesinin uygun görüldüğü istişare odasından bildirilmiştir.⁷¹ Knapp Bitlis'teki Amerikan Misyoner Teşkilatının başında bulunuyordu. Buradaki faaliyetlerinin amacı özellikle yöredeki Gregoryen Ermenileri Protestanlaştırmak ve Ermenileri kendi mezheplerine çekerek istediği yönde eğitmektir. Knapp Ermeni meselesiyle yakından ilgilenerken yöredeki Ermeni hareketlerine destek olmuştur. Ayrıca Sason'da çıkmış Ermeni olaylarını abartılı bir şekilde göstermiş, 10.000 kadar Ermeni'nin katledildiğini deklare ederek yabancı kamuoyunun bakış açısını etkilemiştir.⁷² George Knapp, 1895'te Bitlis'te gerçekleşen Ermeni isyanlarının arka planında yer aldığı için yargılanarak sürgüne tabi tutulmuştur.⁷³

---

⁶⁹ Serdar, **a.g.m.**, s.171.

⁷⁰ Haluk Selvi, Bülent Cırık, “ 1913 Islahatı Öncesi Osmanlı Doğu Vilayetlerinde Olaylar, İddialar, Cevaplar”, **Otam, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Sayı 36, 2014, s.184.

⁷¹ **BOA**, A.MKT. MHM, 694/3

⁷² Dalyan, Tekdal, “I. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdari Ve Sosyal Yapı)”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), Pamukkale Üniversitesi SBE, 2018, s. 262.

⁷³ Nejdet, Sevinç, **Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri**, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2009, s.149.

Misyoner George Knapp Bitlis'te bulunduğu esnada daima Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerde bulunup iç karışıklık çıkarması üzerine Osmanlı Devleti Knapp'ı önce Diyarbakır'da tutukladıktan sonra oradan da Halep'e sürgün etmeye karar verince Amerika Büyükelçiliği bu duruma karşı çıkmış ve Knapp'ın Amerika konsolosluğuna iade edilmesini istemiş ve Osmanlı topraklarında karışıklık çıkaran bu bozguncuyu himaye etmiştir. ⁷⁴

12 Şubat 1896 tarihli Osmanlı'nın Amerika'da bulunan elçisinin Osmanlı Hariciye Nezareti'ne yazdığı resmi bir yazıda Bitlis'te ikamet eden Knapp'ın Osmanlı Devleti'nde karışıklık çıkarttığından dolayı cezalandırılmasının New York Times gazetesinde gerçeğe aykırı bir şekilde neşredildiğini belirtmiştir. Gazetede yer alan habere göre Osmanlı Devleti, sadece Knapp'ı değil Amerika misyonerlerinin hepsini Osmanlı topraklarından sınır dışı etmek istediği ifade edilmiştir. ⁷⁵

Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçilik akımının etkisiyle Osmanlı coğrafyası, azınlık unsurların çıkardığı isyanlara sahne oluyordu. 1890'lı yıllarda başlayan Ermeni hareketlenmeleri Anadolu'nun doğusu ile iç kesimlerini etkilemişti. Bu hareketliliğin arkasında bölgede açılan Amerikan Board Teşkilatına ait Protestan okullarının büyük bir etkisi vardı. Bunun yanında bölge sancılı bir dönemden geçiyordu ve Ermeni milliyetçiliğinin yükseldiği bir ana denk gelmişti. Merzifon, Maraş, Sivas, Urfa ve Bitlis olmak üzere bölgede olaylar patlak vermişti. Merzifon'da Amerikan okullarında çalışan iki Ermeni öğretmen gözaltına alınmıştı. Bunun yanında kolejin zarar görmesinden dolayı Amerika bu olaya tepki göstererek zararın bir an önce karşılanmasını talep etmişti. ⁷⁶

Washington'da bulunan Osmanlı Sefareti Amerika Başkanı'nın Kongre açılışında yaptığı konuşma metnini, 6 Aralık 1893 tarihinde resmi yazıyla Hariciye Nezaretine göndermiştir. Amerika Başkanı konuşmasında Merzifon'da bulunan Amerikan okullarının yakılmasına değinmiştir. Bazı Osmanlı memurlarının yakılma olayına karışması ve Osmanlı Hükümeti'nin bu duruma kayıtsız kalması üzerine Amerikan Hükümeti'nden ciddi bir uyarı geldiğini mektebin tamiri ve olayın faillerinin cezalandırılacağına teminatı Osmanlı Hükümeti'nden alındığını belirtmiştir. Ayrıca misyonerlerin himayesi altında bulunan bir kadının kötü bir muameleye maruz kaldığını

⁷⁴ BOA, A. MKT. MHM, 694/7.

⁷⁵ BOA, A.MKT. MHM, 694/5.

⁷⁶ Günay, **a.g.m.**, s.112.

bunun neticesinde bir Osmanlı memurunun memurluktan azledildiğini dile getirmiştir. Bu konuların dışında bazı Ermeni bozguncularının sürgün edilmesinin Osmanlı Hükümeti'nin tasarrufunda olduğunu ve bu konuda Osmanlı Devleti'nin haklılık payı olduğunu belirtmiştir.⁷⁷

Osmanlı'nın Washington Elçiliğinden 29 Mayıs 1896 tarihinde Dış İşleri'ne gönderdiği resmi bir yazıda Osmanlı Devleti'nde ikamet eden Gregoryan Ermenileri ile Protestan Ermeniler arasında bir yakınlığın oluştuğunu ve Amerika misyonerlerinin bu yakınlıktan faydalandıklarını dile getirmiştir. Protestan Ermeniler ile Gregoryan Ermeniler ayin yapmak üzere Harput'a bir yakın bir yerde toplanmışlardır. Elçilik, iki tarafın da Amerika misyonerlerine, Ermenilere yaptıkları maddi yardımlardan dolayı şükran duyduklarını ve toplantı sonucunda Gregoryan Ermenilerden on beş kişinin Protestan mezhebine geçiş yaptığını da Osmanlı Hükümeti'ne bildirmiştir. Amerikalı misyonerler bir bakıma amaçlarına ulaşmıştır. Birbirlerine karşı olan bu iki cemiyet bir araya gelmiş ve Protestanlığa yeni üyeler kazandırmışlardır.⁷⁸

Olayların çıktığı bir diğer yer Maraş ve Harput'tu.⁷⁹ Osmanlı toraklarında ikamet etmekte olan bazı Ermeni vatandaşları Padişahın özel kalemine, sadaret makamına, Dış İşleri Nezareti'ne ve Ermeni Patrikliğine bir mektup göndermişlerdir. Mektupta otuz kırk senedir Harput'a güya insaniyet namına gelip hizmet etmek isteyen Amerikan Misyonerlerinin; bazı Ermeni çocuklarını fikri ve mesleki olarak doğru yoldan şaşırttiklarını, 600 yıldır Ermenileri himaye eden Osmanlı'ya nankörlük ettiklerini ve buradaki mekteplerde çocuklarının zihinlerini bulandırarak Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir tutum izlettiklerini belirtmişlerdir.⁸⁰

Harput ve Maraş'ta çıkan olaylarda Amerikan Protestan okulları hasar görmüştü. Hasar gören okulları bahane eden ABD, büyük bir tazminat isteyerek Osmanlı Devleti'ni zora sokmuştur. Osmanlı Devleti, 1901'de 19.000 sterlin tutarında bir tazminatı vermek zorunda kalmıştır. Bu dönem Avrupa kayıtlarında Ermeni soykırımı olarak yer almıştır. ABD senatosu 3.12.1894 tarihinde aldığı kararla Ermeni soykırımını kabul etmiştir.⁸¹

---

⁷⁷ BOA, HR. SYS, 69/19

⁷⁸ BOA, HR. SYS, 2834/61.

⁷⁹ Fendoğlu, a.g.m., 193.

⁸⁰ BOA, A.MKT. MHM, 702/19.

⁸¹ Fendoğlu, a.g.m., s.193.

Bölgede artan olaylardan dolayı dönemin Elazığ valî vekilinin 1895 yılında Osmanlı Hükümetine yazdığı telgrafta ihtiyaç esnasında iki taraftan doğal olarak yaşanan öldürme ve yaralanmalardan sonra herhangi bir sıkıntı yaşanmadığı ve misyonerlerin kayıpları arz edilmiştir. Yalnız kırk yıldan beri Osmanlı topraklarında bulunan ve Ermenileri sürekli bozgunculuk yapmaları için onlara telkinlerde bulunan ve onları olayların çıkmasına alet eden Amerikan misyonerlerden olan Barnkad, bu yolda asılsız telgrafnameler çekmiştir. Ermenilerin şimdiye kadar yaptıkları bütün eylemleri misyonerlerin vasıtasıyla icra ettiklerini itiraf etmelerinden dolayı misyonerler Ermenilerle beraber olduklarını göstermeye çalışmışlardır. Barnkad ile arkadaşları burada kaldıkları sürece bozgunculuk yapmaktan geri durmayacakları aşikar bir şekilde ortadadır.⁸²

Misyonerlerin, Van'daki faaliyetlerine değinen Washington'daki Osmanlı Elçiliğinin Hariciye Nezareti'ne 1895 tarihinde gönderdiği tahrirata göre Osmanlı topraklarında ikamet eden Katolik Ermeniler ile Amerikalı Protestan misyonerlerin aralarında bir husumet olmasına rağmen Van'da ikamet eden Katolik Ermenilerin, Protestan misyonerlerinin vaazlarına ve ayinlerine büyük çoğunlukla katıldıklarını belirtilmiştir. Elçilik, Bundan dolayı yakın bir vakte kadar Protestan Ermenilerin sayısının arttığına dikkat çekmiş ve Amerika misyonerlerinin Osmanlı topraklarında mukim Ermenilerin nüfuslarını arttırma gibi bir çabaya girme ihtimallerinin olduğunu ve Osmanlı Hükümeti'nin bu durumu dikkate alması gerektiği söylemiştir.⁸³ Washington Elçiliğinden alınan bilgiler doğrultusunda Miss Kimball'ın Van'da Osmanlı aleyhinde sürekli olarak kara propagandalarda ve zararlı yayınlarda bulunması sebebiyle uyarılması gerektiği Van vilayetine bildirilmiştir.⁸⁴ Washington Elçiliği, Amerika Misyonerlerinin Gregoryan Ermenilerini Protestanlaştırma çabasına ait bilgileri Amerika'da yayınlanan misyoner neşriyatlarından edindiklerini beyan etmek üzere resmi bir yazıyla Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir.⁸⁵

Misyonerlerin eğitim amacıyla bölgede yaptıkları faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Osmanlı Devleti, eğitim faaliyetlerini düzene sokmak için bazı uygulamalara geçmiştir. Daha önce çıkardığı 1869'da çıkardığı Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle yabancı

⁸² BOA, A. MKT. MHM, 657/45.

⁸³ BOA, Y.A.HUS, 343/58.

⁸⁴ BOA, HR. SYS, 2889/82.

⁸⁵ BOA, HR. SYS, 2860/51.

okulların faaliyetlerini kontrol edebilmek için ruhsat izni olması şartı getirmiştir. Bu Nizamnamenin 129. maddesine göre misyonerler ve açılan yabancı eğitim kurumları hedef alınmak istenmiştir. Maddeye göre yabancı okullarda eğitim verecek öğretmenlerin diplomalarının Maarif Bakanlığınca tasdik edilmesi ve okutulacak ders programlarının bir listesinin Maarif Bakanlığı'na teslim edilmesi istenmiştir. Ayrıca okul kitaplarının Maarif Bakanlığı'nın onayından geçmesi gerekirdi. Osmanlı'nın bu tutumunu kendilerine bir engel olarak gören ABD misyonerleri, bundan dolayı seslerini yükselterek bu duruma karşı tepki göstermişlerdir.⁸⁶

- Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 129. maddesine göre cadde ve sokaklarda vaazda bulunmak yasaklanmıştır.
- Matbaalar Nizamnamesi (1857) dikkate alınarak matbaalar için bir yasal düzenlemeye gidilmiştir.
- Bütün süreli yayınlarda veya kitap baskılarında Encümeni Teftiş ve Muayeneden geçilmesi kararı alınmıştır.
- Yabancı Doktorların mesleklerini icra edebilmeleri için diplomalarını Tıbbiye Şahane'den tasdik ettirmeleri gerekir.⁸⁷

II. Abdülhamid döneminde bir Nizamname daha yürürlüğe sokulmuştur. Bu nizamname özellikle yabancı ve azınlık okullarının üzerinde denetim yapmak ve ders programlarını yakın takibe alarak okulların üzerinde bir kontrol mekanizması sağlamak için 6 Mayıs 1886'da çıkartılmıştır. Lakin gerek dış mihraklar gerek politik baskılar sonucu bu nizamname tam manasıyla gerçekleşmemiştir.⁸⁸

Amerikan okullarının faaliyetleri ve konsoloslarının çalışmaları sonucunda ABD vatandaşlığına geçen ve Amerika'ya giden Ermenilerin sayısında bir artış gözlenmiştir. Bu gidişlerin nedeni siyasi olduğu kadar ekonomiktir.⁸⁹

---

⁸⁶ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.70.

⁸⁷ M.Metin, Hülagü, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, 2001, s. 445.

⁸⁸ Şişman, **a.g.m.**, s.178.

⁸⁹ Fendoğlu, **a.g.m.**, s.194.

1.2.3. Abd'ye Yapılan Ermeni Göçü

Amerika'daki Ermeni varlığı 1618 veya 1619 tarihlerine dayanmaktadır. Bunlar Virginia eyaletinin Jamestown kolonisine aittiler. Türkiye'deki Amerika misyoner hareketlerinden yaklaşık üç yıl sonra, Ermeni göçleri başlamıştır. ve buda ilk öncüler olarak adlandırılmaktadır. Tahminlere göre, Amerikan misyoner okullarında kayıtlı olan Khachador Osgangan isimli bir çocuk göç hareketini başlatmıştır. Onun ifadelerine göre o 1834 te Amerika'ya göçmüş ve ardından 1837 de ise Princeton da bir tip öğrencisi Amerika'ya gelmiştir. 1843 yıllarında ise bu sayı artarak birden fazla Ermeni öğrenci Amerika'ya göç etmiştir. 1850-1870 arasında Amerika'ya göçen öğrenci sayısı kayıtlara göre elli besi bulmuş. Bu goçün asil sebebi İstanbul'da bulunan Roberts koleji kurucusu Dr Cylrus Hamlin olduğu tahmin ediliyor. 1870-1890 yılları arasında ise Amerika'ya göçen Ermeni sayısı oldukça artış göstermiştir.⁹⁰

Osmanlı'dan Amerika'ya yapılan ilk göçün hangi zaman dilimi içinde gerçekleştiği tartışmalara açık olmuştur. Bu konu hakkında kapsamlı bir araştırma yapmış olan Kemal Karpat, konuya bir açıklık getirmektedir. Karpat, yaptığı araştırmalara dayanarak yapılan ilk göçün 1860 olduğunu beyan etmektedir. Amerika'ya yapılan göçleri Anadolu, Suriye ve Rumeli göçleri diye bölgelere ayırmıştır. Karpat Amerika'ya ilk gidenlerin etnik yapısının tespitinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Lakin genel itibarıyla gidenlerin Ermeni, Rum, Yahudi, Suriyeli ve Türklere teşekkül ettiği bilinmektedir. Ayrıca Osmanlı toprağı olan Suriye ve Anadolu'dan ise gidenlerin kahir ekseriyet gayrimüslim topluluklardan oluştuğunu belirtmektedir.⁹¹

Amerika'ya yapılan Ermeni göçlerinde farklı amaçlar halinde cereyan eden bir göç trafiğinin mevcut olduğu görünmektedir. Evvela bunlardan ilki, eğitim ve öğretim maksatlı olan göçtür. Diğeri ise, ticaret maksatlı göçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğeri ise, siyasi maksatlı olan Ermeni göçler olarak kendini göstermektedir. Birinci ve ikinci maksatlı olan göçler 19. yüzyılın ilk yarısıyla hayata geçilmiştir. Siyasi maksatlı yapılan göçleri ele aldığımızda 19. yüzyılın sonlarına doğru bir göç hareketi kendini göstermektedir. Osmanlı topraklarına gelen tüccar ve misyonerlerin desteğini alan Ermeniler onların himayesinde korunarak Amerika'ya göç etme fırsatını elde etmişlerdir.

⁹⁰ M. Vartan Malcom, **The Armenian In America**: Boston, The Pilgrim Press, 1919, s. 49-79.

⁹¹ Akın, **a.g.m.**, s. 464.

Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya yapılan ilk Ermeni göçü misyonerler tarafından organize edilmiştir. Misyonerler, bölgede verdikleri eğitim ve öğretimle Ermeni çocuklarının üzerinde bir Amerika hayranlığı ve Amerika arzusunu uyandırmıştır.⁹²

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermeniler, 19. yüzyılın sonlarından başlayarak Batı ülkelerine doğru bir göç hareketi gerçekleştirmişlerdir. Göç edilen ülkeler arasında ABD ilk sıralarda yer almaktadır. 17. yüzyıldan itibaren dünyanın farklı bölgelerinden ABD'ye göçler yaşanmıştır. Yapılan bu göçler sonucunda 1870'te ABD nüfusunun büyük çoğunluğunu yabancılar oluşturmaktaydı.⁹³

Amerikan misyonerleri 1840 yılından itibaren Amerika'ya Ermeni talebeleri göndermekle Ermeni göçlerine ön ayak olmuşlardır. Misyonerlerin birinci maksatları Amerika'ya gelen bu talebeleri Teoloji bölümünden mezun ettirip papaz olmalarını sağlamaktı. Bunun yanında farklı bölümlerde okumaları için de öğrenciler göndermişlerdir. Bu öğrenciler için Amerika'daki yükseköğretim kurumlarından olan Yale, Princeton gibi okullarda eğitim ve öğretimlerinin geliştirilmesi adına büyük imkânlar sağlanmıştı. Amerika'ya eğitim ve öğretim maksatlı giden Ermeni gençlerin sayısı 1890 yılında 70 kişiden oluşmaktadır. Bu zümre sayı olarak her ne kadar az kişilerden oluşsa bile genel itibarıyla bu zümrenin hepsi yüksek tahsilli kişilerden meydana gelmekteydi. Aldıkları eğitimlerin etkisiyle tam bir Osmanlı düşmanı olarak yetişmişlerdir ve çok hareketli dinamik bir yapıdan oluşmaktaydılar. Öğrencilerin dışında ABD'ye gelen ikinci bir kafiye de Ermeni tüccarlar, zanaatkarlar, bazı köylü gruplar da dahil olmuştur.⁹⁴

Amerikan misyonerlerinin vasıtalarıyla ABD'ye gelen Ermeni vatandaşlar, yerleştikleri bu ülkede ailelerine mektuplar yazarak onların da Amerika'ya gelmeleri için teşvikte bulunmuşlardır. Zaman içerisinde bu yeni dünya hakkında yapılan seyahatler, ABD ticaret gemilerinin oluşturduğu ulaşım ağı sayesinde münasebetler daha da gelişmiştir. ABD'ye gitmiş olan akrabalarının verdikleri malumatlar doğrultusunda Osmanlı tebaasından farklı milletler de yeni dünya hakkında malumat sahibi olmuşlardır.

---

⁹² Şenol Kantarcı, "Anadolu'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne Ermeni Göçleri", **Tarihte Türkler ve Ermeniler Merkez ve Taşrada Ermeniler**, Cilt 7, Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 246.

⁹³ Yıldız, Deveci, "Bozkuş, Anadolu'dan ABD'ye Göç Eden Ermeniler: Gemi Kayıtlarına Dair Bir Değerlendirme", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Küsbid)**, Sayı 2, 2020, s. 572.

⁹⁴ Cemal Sezer, **a.g.m.**, s.61.

Böylelikle bu durum Ermeni milletinin yanında Osmanlı toplumundan başka milletlerin de zamanla ABD'ye göç etmelerine zemin oluşturacaktır.⁹⁵

Osmanlı'da yapılan göçler bir iç göç vasfı taşıırken ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlerle oluşan bu göç hareketliliği bir dış göç sorunu haline gelmiştir. 1890'ların ortalarına doğru Osmanlı'dan ABD'ye hızlı bir şekilde göçün olduğu görülmektedir.⁹⁶

1890'lı yıllarda Amerikan misyonierleri öncelikli olarak yoğun bir şekilde çalıştığı doğu illerinden olan Merzifon, Erzurum ve Harput gibi bölgelerde yaşayan Ermenilerin Amerika'ya göç etmelerini sağlamışlardır. Çalışmak maksadıyla Amerika'ya giden bu ilk gruplar genellikle bekârlardan oluşmaktaydı. Bu gruplar daha sonra bir şekilde ailelerini de buraya getirmeye çalışmışlardır. Ayrıca Amerika'ya göç edenlerden bazıları ise bedelli askerlik ücretinden kurtulmak için göç etmişlerdir. 1900 yılından itibaren ABD'ye bekâr olarak gelen erkeklerle evlendirilmek maksadıyla her yıl 100 Ermeni bekar kız Amerika'ya gönderilmiştir.⁹⁷

Osmanlı'dan Amerika'ya göç edenlerin büyük bir çoğunluğunun fabrikalarda işçi olarak çalıştığı, diğer kısımlarının da ticari faaliyetlerle uğraştığı görülmektedir. Osmanlı Devleti haliyle yapılan bu göçlerin takipçisi olmuştur. Hariciye Nezaretinin yaptığı araştırmalar neticesinde Amerika'ya iltica etmiş Ermenilerin sayısı 1893'teki bilgiye göre 5.000 civarında olduğu tespit edilmiştir.⁹⁸

1895 ve 1900 yılları arasında elde edilen resmi veriler doğrultusunda 9952 kişi Amerika ülkesine iltica etmiştir. Verilen bu rakamlara ilaveten 1900-1914 yılları arasında da Amerika'ya göç etmiş Ermeni sayısı 40608'e tekabül etmektedir. Amerika'da bulunan Ermeni vatandaşlarının büyük bir çoğunluğunun ortak noktası koyu bir Osmanlı-Türk düşmanlığıydı. Washington elçisi olan Mavroyeni Bey, gönderdiği bir telgrafta Amerika'da bulunan Ermenilerin 1895'ten itibaren 5.000 kişiye ulaştığını, Ermenilerin genel kısmının Osmanlı'ya karşı olumsuz bir tutum ve davranış sergilediğini çok az bir kısmının da Osmanlı'ya karşı iyimser bir tavır içerisinde olduğunu belirtmiştir.⁹⁹

---

⁹⁵ Adem Kara, " Güney Amerika Kıtasına Göç Eden Osmanlı Ermenileri", **International Journal Of Social Science**, Cilt 5, Sayı 5, 2012, s. 173.

⁹⁶ Mithat Aydın, **Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonierleri**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 173.

⁹⁷ Şimşir, **a.g.m.**, s.75.

⁹⁸ Özgür Yıldız, **Anadolu'da Amerikan Misyonierleri**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015, s.50.

⁹⁹ Aydın, **a.g.e.**, s.173-174.

Osmanlı'dan Amerika'ya 1900-1914 yılları arasında yapılan göçlerin 300.000 civarında olduğu saptanmıştır. Bu yapılan göçleri incelediğimizde Amerika'ya iltica edenler arasında nüfus bakımından çok az bir kısmını Türkler ve bazı Müslüman kesimler oluşturmaktadır. Türkiye'nin farklı bölgelerinden özellikle başkent İstanbul'dan tahmini olarak 75.000 Rum ve 40.000 Ermeni Amerika'ya göç etmiştir. Ayrıca bunların dışında Rus ve Ortodoks cemaatinden bazı üyelerin de bu göçler içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu üyelerden 70.000 Lübnanlı ve Suriyeli de Amerika'ya gidenler arasında yer almışlardır. Bu göç kafilesine Selânik şehrinden ve Başkent İstanbul'dan 10.000 Yahudi'nin de Amerika'ya yerleştiği görülmektedir.¹⁰⁰

Osmanlı'dan Amerika'ya 1830'lu yılların başından itibaren yapılan göçler bölgede açılan misyoner okullarının etkisiyle giderek artmıştır. Amerika'ya giden Ermenilere, Ermenistan ideolojisi empoze edilerek Ermenilerde milliyetçilik fikrinin ortaya çıkmasına zemin oluşturulmuştur. Amerika'ya yerleşenlerin Osmanlı topraklarından bağları kopmamıştır. Aksine bu göçler sayesinde yıllardır devam eden Ermeni propagandası, rahat bir şekilde geniş bölgelere yayılmasının önünü de açacaktır. Ayrıca yurt dışında olan Ermenilerin yerleştikleri bölgeden kısa zaman içerisinde kendilerine yardım eden siyasi güçler olmuştur. Geldikleri bu yeni dünya da kendilerine her anlamda siyasi güç sağlayan Ermeniler, Osmanlı aleyhine propaganda hareketine hız vererek sorunun daha da büyümesine ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmesine sebep olmuştur.¹⁰¹

Osmanlı'dan Amerika'ya göç edenler Ermenilerin yaptıkları kara propagandalar, Amerika'da Osmanlı aleyhine iç açıcı olmayan olayların gelişmesine neden olmuştur. Amerika'da tam bir Türk düşmanlığı oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Bu gelişmelerden sonra da bölgedeki misyonerlerin yaptıkları faaliyetler, Ermeniler ile Müslüman Türklerin arasının açılmasına sebep olmuştur. Ermenilerle bölgedeki Müslümanların aralarındaki kötü gidişatı durdurmak adına alınan tedbirler, bazı aksaklıklardan dolayı yetersiz kalmıştır. Bu aksaklıkların nedeni genelde doğuda Ermeniler ile Müslüman ahali arasında bitmek bilmeyen çatışmalarının etkisi olmuştur.¹⁰²

¹⁰⁰ Kadir Kasalak, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 14, Sayı 55, 2014, s. 111.

¹⁰¹ Hülagü, M, M. Şaşmaz, vd. **a.g.m.**, s. 100-126.

¹⁰² Şahin, **a.g.m.**, s.196.

Osmanlı'dan Amerika'ya yapılan Ermeni göçleri giderek sıkıntılı bir hal almıştır. Bu dönemde yaşanan bazı hadiseler genel itibarıyla Osmanlı kayıt arşivlerine de yansımıştır. O döneme ait 20 Kasım 1889 tarihli bir belgeye göre Anadolu illerinden olan Harput, Muş ve Diyarbakır'dan, Amerika'ya gelmiş olan Ermenilerin kiliselerde Türk karşıtı faaliyetlerde buldukları tespit edilmiştir. Ermeniler ayrıca, hükümet ve devlet adamlarına ait konakları ve askeriyenin bulunduğu üsleri hedefleyerek Osmanlı topraklarında ayaklanmak için bir takım hazırlıklarda bulunmuşlardır. Gerekli mühimmat ve silah temin ettikten sonra İstanbul'a gelip mühimmatlarını gizli bir şekilde kamufle ederek nakliyatını yapmışlardır. Çıkan bu olayların baş aktörü Marsilya'da ikamet etmiş olan Portakalyan'dır. Bu şahsın öncülüğünde gerçekleştirilen eylemlerin Ermenilerin aleyhine olacak herhangi bir mukavemetle karşılaşmaması için İstanbul'daki Ermeni Patriği tarafından Marsilya ve Londra'ya bir görevlinin gönderilmesine dair bilgiler olduğu görülmektedir.¹⁰³

II. Abdülhamid zamanında göç eden veya firar etmekten ötürü sonradan Osmanlı ülkesine rücu etmeleri men edildiği halde, Osmanlı ülkesine gelen bazı Ermeni vatandaşlar, geldikleri yerlere iadelerini talep etmişlerdir. Osmanlı Devleti, Amerika ve Rusya'dan Osmanlı ülkesine dönüşü yasaklanmış Ermenileri Amerika ve Rusya'ya iade etmek istemiştir fakat Rusya'nın bunları kabul etmemesi, Amerika'dan gelmiş kişilerin iadelerinin ekonomik olarak zor olması, birtakım problemlere yol açmıştır. Bundan dolayı bu kişilere kefalet vermeleri şartıyla ülkelerine dönmeleri için bir ayrıcalık tanınmıştır. Bu hadiselerden dolayı II. Abdülhamid zamanında göçmenlerin geri dönmeleri için Osmanlı Devleti masrafları üstlenmiştir. Bu uygulama bazı zengin kimseler yüzünden Osmanlı Devleti tarafından kaldırılmıştır.¹⁰⁴

Bilhassa Meşrutiyet Dönemi'nden beri zorunlu askerlik sistemi, uzun süren savaş koşulları göç hareketlerinin gerçekleşmesinde önemli bir realite olarak kendini gösterecektir. Sultan II. Abdülhamid'in Amerika'ya yapılan gidişleri önlemek adına önemli bir kontrol mekanizması olan mürur tezkirelerini İttihat ve Terakki partisinin lağvetmesi de Amerika'ya yapılan göçlere zemin oluşturmuştur. 31 Temmuz 1326 tarihinde mürur tezkiresinin iptal edilmesi üzerine birçok ilden ve Kudüs

¹⁰³ Deveci Bozkuş, **a.g.m.**, s.574.

¹⁰⁴ Meryem Günaydın, " Suriye Havalisinden Amerika'ya Göçler", **Otam, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 46, 2019 s.157.

Mutasarrıflığından dahi gelen bilgilerle, isnat sınıfının takım takım Amerika'ya kaçtıkları ortaya çıkmıştır. Bu gelişen olaylardan kaynaklı Kudüs-ü Şerifi Sancak Beyi tarafından firar etmeye kalkışanlar hakkında “ağır bir ceza tertibinden başka bir çare olamayacağı” arz edilmiştir. (2 Teşrinisani 1326 ve fi 13 Zilkade 1328) İttihat ve Terakki Hükûmeti 2 Teşrinievvel 1327 (2 Kasım 1909) tarihli telgrafı, Amerika'ya veya diğer gayrimüslüm muhitlere kaçmaya çalışanları engellemek için gerekli tedbirlerin alınması hususunda vilayetlere göndermiştir.¹⁰⁵

1.2.4. Tabiiyet Sorunun Ortaya Çıkışı

Amerikan Birleşik Devleti, Ermenilerle yakın temaslarda bulunduktan sonra onları himaye altına almış daha sonra Ermenileri kendi vatandaşlığına geçirmeye çalışmıştır. Amerikalılar, 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı'nın ticaret illerinden olan İzmir, İstanbul gibi merkez olan bölgelerde 100 – 200 kişilik bir koloni oluşturarak yerleşmeye başladılar. Oluşturulan bu Amerikan kolonisinin içinde Ermenilerin de bulunması, zamanla Ermenilerin Amerikan vatandaşlığına geçişlerine zemin hazırlayacaktır. Amerikan vatandaşı olan bu tüccar gruba verilen imtiyazlı (Protege) veya berat olarak bilinen belgeler, konsolosların da devreye girmesiyle birlikte kısa zaman içerisinde Ermenilere de verilmiştir. Amerikalıların yaptığı bu faaliyetlerden rahatsız olan Osmanlı Devleti, olaya müdahale ederek Amerika'yı uyarma gereksinimi duymuştur.¹⁰⁶

Osmanlı Devleti, bölgedeki konsoloslukların yaptığı faaliyetler sonucunda daha temkinli davranarak durumu kontrol altına almak adına konsoloslukları yakın takibe almıştır. Özellikle Amerikan konsolosunun bölgede Ermenilere yönelik yaptığı faaliyetler, Osmanlı'yı yeterince rahatsız etmiştir. Amerikan konsoloslukları Amerikan vatandaşlığına geçip de Osmanlı tabiiyetinden çıkartılmamış bazı Ermenileri, Osmanlı'nın bazı bölgelerine Amerikan konsolosu olarak ataması ilişkilerin daha da gerginleşmesine sebebiyet vermiştir.¹⁰⁷

Osmanlı Devleti, Amerikan konsoloslarının yaptığı protege (belge) usulsüzlüğünü kaldırmak için birtakım girişimlere başvurmuştur. Böylelikle Osmanlı Hükümeti Osmanlı tebaasına beratların dağıtılmasını engellemek maksadıyla 27 Ocak 1852 tarihinde

¹⁰⁵ Günaydın, a.g.m., s.143.

¹⁰⁶ Günay, a.g.m., s. 2-3.

¹⁰⁷ Hülâgü, M, M. Şaşmaz, vd., a.g.m., s. 100-126.

İstanbul'da elçiliklere iletildiği bir nota ile Osmanlı tebaasına berat verilmemesini verilse dahi bu korumanın Osmanlı hükümeti tarafından yok sayılacağını bildirmiştir. 14 Eylül 1860 tarihinde ise Osmanlı hükümeti yerli beratlılara karşı aldığı bir önlemi içeren bir nota daha buyurmuştur. Bu notaya göre bundan sonra yabancı bir devlet uyruğuna geçen Osmanlı tebaasının üç ay dâhilinde ülkeyi terk etmek zorunda olduğunu Osmanlı tabiiyetinde olan akrabalarından kendilerine kalacak olan miras hakkından mahrum olacaklarını ve yabancı vatandaşlık söylemlerinin kabul edilmeyeceğini deklare etmiştir.

Osmanlı Devleti, bu tür hadiselerle karşı tedbir alma yoluna gitmiştir. Fakat Amerika tarafından konsolosluklar nezdinde tekrardan protege (belge) dağıtılmasına devam edilmiştir.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti'nin Amerika ile olan ilişkilerinin ticaretle başlamasıyla birlikte Amerika'ya gitme fırsatı yakalayan Ermeniler, zaman içerisinde tabiiyet değiştirerek Amerika vatandaşlığına geçmişlerdir. Osmanlı'dan Amerika'ya yapılan göçte, Amerikan Misyoner Board Örgütünün yaptığı çalışmalar doğrultusunda Amerika'ya gönderilmiş olan Ermenilerin ekseriyeti Protestanlaşmış Ermenilerden oluşmaktaydı. Amerika'ya giden Ermeni vatandaşlarının geri gelmeyip oraya yerleşmesiyle beraber Amerikan tabiiyetine geçişlerde artışlar meydana gelmiştir. Avrupa ülkelerinden Amerika'ya göç edip Amerika vatandaşlığına geçenler ile Osmanlı topraklarından gelmiş olup Amerika vatandaşlığına geçenler arasında farklı amaçlar görülmektedir. Avrupa'dan gelen göçmenler, Amerika vatandaşlığına geçerek ikamet etmişlerdir. Osmanlı'dan gelen göçmenlerin ise tam tersine Amerikan vatandaşlığına geçtikten sonra Amerikan vatandaşlarına verilen ayrıcalıklardan yararlanmak için tekrardan Osmanlı topraklarına geri dönmek istemişlerdir.¹⁰⁹

Amerikan vatandaşlığını elde ettikten sonra Osmanlı topraklarına dönüş yapan bazı Ermeni vatandaşların kendilerini bir Amerikan vatandaşı olarak görmeleri neticesinde Osmanlı devlet memurları ve tabiiyet değiştiren Ermeniler arasında sorun ortaya çıkmıştır. Buna göre Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin Amerika'ya vermiş olduğu imtiyazdan dolayı kendilerinin verilen ayrıcalıklardan yararlanma haklarının olduğunu belirtmişlerdir. Amerika ve Osmanlı arasında imzalanmış olan antlaşma gereği Amerikan

---

¹⁰⁸ Akter, Ahmet, "1874 Tarihli Tabiiyet Antlaşması ve Tabiiyet Sorunu", *Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı II*, Sayı 61, 2014, s.1,2.

¹⁰⁹ Esenkal, a.g.t., s. 16-17.

vatandaşları vergiden muaf bir şekilde ticaret yapabileceklerdir. Oysaki Osmanlı vatandaşı olan Ermeniler, ticaretlerini Osmanlı'ya vergi vererek gerçekleştirebiliyorlardı. Amerika vatandaşlığına geçen Ermeniler, böylelikle Osmanlı'ya vergi vermeden Amerika vatandaşlarına sağlanan imtiyazlardan faydalanma yoluna gitmişlerdir. Bu da Ermeniler ile Osmanlı Devleti memurları arasında problem çıkmasına sebep olmuştur.¹¹⁰

1.2.5. Tabiiyet Soruna Karşı Çözüm Arayışları

Osmanlı Devleti'nde, 19. yüz yılda orta çıkan sorunlardan biri de tabiiyet sorunu olmuştur. Özellikle bu dönemde Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimlerin yabancı devletlerin tabiiyetine geçip kapitülasyonlardan yararlanmak istemeleri sonucunda Osmanlı Devleti 1869'da Tabiiyet-i Osmaniye Kanunu ilan etmiştir. Dokuz maddeden oluşan bu nizamname aşağıdaki gibidir.¹¹¹

Tabiiyet Nizamnamesi

Madde 1: Osmanlı topraklarında doğan kişiler, anne ve babası veya sadece annesinin tabiiyetinin Osmanlı Devleti'nde olması halinde Osmanlı vatandaşı sayılacaklardır.

Madde 2: Anne babası yabancı olduğu halde Osmanlı topraklarında doğan kişiler, reşit olduktan itibaren 3: yıl süre zarfında Osmanlı vatandaşlığına başvurabilirler.

Madde 3: Bir yabancı reşit olduktan sonra Osmanlı topraklarında 5 yıl ikamet etmişse bizzat veya bir vasıta ile Hariciye Nezareti'ne başvurup Osmanlı vatandaşı olabilir.

Madde 4: Osmanlı Devlet'i mezkûr maddelerde şartı taşımayan kişileri isterse vatandaşlığına kabul edebilir.

Madde 5: Osmanlı Devleti'nin izniyle başka bir ülkenin vatandaşlığına geçen kişiler vatandaşlığını değiştirdiği tarihten itibaren yabancı sayılır ve yabancı vatandaş muamelesi görürler. Fakat Osmanlı Devleti'nden izinsiz vatandaşlık değiştirenlerin yabancı vatandaşlığı kabul edilmeyecek bunlar Osmanlı vatandaşı kabul edilip ona göre muamele edilecektir. Her halükarda Osmanlı vatandaşlığından ayrılacak olan kişiler Osmanlı'nın verdiği bir senetle vatandaşlığını değiştirebilirler.

---

¹¹⁰ Dilek, a.g.m., ss. 101-102

¹¹¹ Polat, a.g.m., s.135.

Madde 6: Osmanlı Devleti'nin izni olmaksızın vatandaşlığını değiştirenleri ya da yabancı bir ülkenin askerlik hizmetine girenleri eğer Osmanlı Devleti isterse vatandaşlıktan çıkartabilir. Bundan dolayı vatandaşlıktan çıkarılan kişilerin Osmanlı ülkesine dönmeleri yasaklanır.

Madde 7: Osmanlı vatandaşı iken yabancı bir erkek ile evlenen kadın, kocasının ölmesi üzerine 3 yıl içinde Osmanlı vatandaşlığına dönebilir. Bu maddenin hükmü şahsa özeldir. Tasrih-i emlak ve arazi maddeleri genel kanunlara tabidir.

Madde 8: Osmanlı vatandaşlığından ayrılmış veya Osmanlı vatandaşlığının kendisine yasaklı olan kişilerin çocukları eğer reşit olmasalar bile Osmanlı vatandaşı sayılacaklardır. Osmanlı vatandaşlığına girmiş yabancıların çocukları reşit olmasa dahi yabancı ülke vatandaşı sayılacaktır.

Madde 9: Osmanlı topraklarında ikamet eden herkes Osmanlı vatandaşı sayılıp buna göre muamele görür. Ancak kişi yabancı bir ülkenin vatandaşıysa bunu ispat etmek zorundadır.¹¹²

Osmanlı Devleti, Amerika'ya göç edip ve Amerikan vatandaşlığına geçenlerin geri dönüp iç kargaşalara sebebiyet vermemeleri için birtakım önlemler almıştır. Padişahın verdiği talimatlar doğrultusunda Meclisi Vükela 'da görüşmeler yapıldı. Alınan karara göre 1869'da çıkan Osmanlı Tabiiyet Kanunu yürürlükte kalma şartı getirilmiştir. Yalnız devletin yetkisi ve izni olmadan, Amerikan vatandaşlığına geçmiş olanların Osmanlı ülkesine dönüş yaptıkları takdirde, eskisi gibi Osmanlı uyruğundan sayılacağına dair Amerikan elçileriyle müzakere edilerek Dış İşleri Bakanlığına emir verilmiştir. Fakat daha önce yapılmış olan ikili antlaşmalara göre Amerika'da beş yıl ikamet etikten sonra Amerikan vatandaşı olarak görülmesi ve ayrıca bu haklara sahip olan kişilerin en azından iki yılda bir Amerika'da bulunma zorunluluğu getirilmiştir. Olayın tersi halinde bir durumla karşılaşırsa Amerika vatandaşı olan Ermenilerin kayıtları silinecektir.¹¹³

Osmanlı Devleti'nde çıkan olaylara bir şekilde karışmış olanların, ülkeden kaçarak Amerika'ya iltica edip, aldığı Amerikan pasaportuyla yurda dönüş yapanlar hakkında padişahın emriyle tahkikat yapılmasına karar verilmiştir. Monreo doktrine uygun

---

¹¹² BOA, Y.E.E, 41/133

¹¹³ Nedim İpek, "Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkez Dergisi**, Cilt 6, Sayı 6, 1995, ss. 265-266.

olmamasına rağmen, Amerika tarafından herhangi bir pasaport verilse dahi, geri dönenler hakkında verilen karara göre Ermeniler Osmanlı yurduna sokulmayacaklardır. Bundan dolayı Osmanlı ve Amerika arasında cereyan eden vatandaşlık konusu bir sorun haline gelmiştir. Osmanlı'nın Amerika'ya gidenler hakkında verdiği karara karşılık, Amerika sert bir şekilde karşılık vermiştir. Osmanlı'ya gözdağı vererek adeta Osmanlı'ya meydan okumuştur.¹¹⁴

1869'da çıkan Osmanlı Tabiiyet Kanununun etkisiyle Amerikan tabiiyetine geçiş yapmış Ermeni konusu iki devlet arasında tartışmaların sürekli bir hal almasına yol açmıştır. Ayrıca Amerika'ya gitmiş olan Ermeniler, orada tabiiyet değiştirerek Osmanlı topraklarına geri dönmek ve Amerikan vatandaşlarına verilmiş olan hukuki imtiyazlara da tabi tutulmak istemiştir. Böylece suça karışmış Ermeni vatandaşları yerel mahkemeler tarafından yargılanmak istemiyordu. Amerikan Devleti, Osmanlı'ya karşı Ermenilerin bu isteklerini gereksiz görmekle beraber, Ermenilere yönelik politikasından vazgeçmemiştir.¹¹⁵

II. Abdülhamid zamanında Osmanlı topraklarından Amerika'nın farklı bölgelerine göç eden uyrukların mevcudiyeti daha fazla olarak görünmektedir. Bu yapılan göçlerin içinde Ermeniler Osmanlıdan izinsiz bir şekilde Amerika'ya iltica ederek ABD'nin tabiiyetine geçmişlerdir. Bu gibi olaylardan dolayı göç eden Ermeni vatandaşların mallarına devletçe el konmuştur. Yapılan bu uygulamadan dolayı rahatsızlık duyan bazı kişiler Amerikan vatandaşı olduklarını iddia ederek geride bıraktıkları malları veya mülkleri hakkında hak sahibi olarak taleplerde bulunmuşlardır. Bu yaşanan hadiseler Osmanlı ile Ermeniler arasında sorunların daha da büyümesine zemin hazırlamıştır.¹¹⁶

Osmanlı Hükümeti ülkede bir iç huzursuzluğa sebebiyet veren bu olaya çare bulmak adına 1874'te bir tabiiyet kanunu çıkartma gereksinimi duymuştur. Böylece ülkede vatandaşlarının hak ve hukuklarını müdafaa etmek ve yurttan asayiş kontrol altına almak adına bu kanun yürürlüğe sokulmuştur. Osmanlı Devleti yapılan bu düzenlemeyle Amerika'ya giden Ermeni vatandaşlarının hem faaliyetlerini hem de Amerikan tabiiyetine geçmiş Ermenilerin sayılarını tespit etmek için ve bir kontrol mekanizmasını oluşturabilmek adına bu tür yapılandırmaya geçmiştir. Amerikan yetkileriyle yapılan

¹¹⁴Hülagü, M, M. Şaşmaz, vd. **a.g.m.**, ss. 100-126.

¹¹⁵ Köse, **a.g.m.**, s.159.

¹¹⁶ Kantarcı, **a.g.e.**, s. 247

tabiiyet antlaşması, ileriki yıllarda da Osmanlı Amerikan ilişkilerinin gerginleşmesine sebebiyet verecektir. Osmanlı ve Amerika arasındaki vatandaşlık sorunu 20. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir.¹¹⁷

Osmanlı vatandaşlığından Amerikan vatandaşlığına iltica eden Ermeniler ikiye ayrılır. İlk grup Tabiiyet Nizamnamesi kurallarına uygun bir şekilde Padişahın izni dâhilinde vatandaşlıklarını değiştiren Ermenilerdir. İkinci grup ise Nizamnameden önce Amerika'ya gidip orada yerleşerek Amerikan pasaportu almış ancak bütün bunları Osmanlı Devleti'nden izin almadan yapmış olan Ermenilerdir. Bunlar Tabiiyet Kanunundan önce Amerika'ya göç etmiş olmalarına rağmen Tabiiyet Müdürlüğüne, imtiyazlardan faydalanabilmek adına Amerika vatandaşlıklarını öne sürenlerdir. Osmanlı Devleti'ne göre Tabiiyet Kanunu gereği Osmanlı vatandaşlığından yabancı ülkelere giderek izinsiz vatandaşlık değiştirenlerin yeni vatandaşlıkları kabul görmeyecektir. Avrupa Devletleri, izinsiz vatandaşlık değiştiren Osmanlı vatandaşını, Osmanlı topraklarına dönmeleri halinde himaye etmekten vazgeçmiştir. Fransa izinsiz vatandaşlık başvurusunda bulunan Osmanlı vatandaşını kabul etmemiştir. Yalnız, Amerika kendi vatandaşı olanlar ile vatandaşlık değiştirenleri himaye ederek, devletin kara ve deniz güçlerinin faaliyet göstermek vazifesini üstlenmesi sebebiyle, Osmanlı vatandaşlığından Amerika vatandaşlığına iltica edenleri, Amerikalı kabul edip himaye altına almıştır. Bu durum ABD ve Osmanlı arasında ihtilafa sebep olacaktır.¹¹⁸

22 Nisan 1875 tarihinde Amerika Hükümeti ile yapılan vatandaşlık antlaşmasından önce Amerika'ya iltica edip Osmanlı Devleti'nin izni olmaksızın Amerika vatandaşlığına geçip Amerikan pasaportuyla İstanbul'a vapurla gelen Paul Radikyan ve Lazaros için yakalanma emri çıkarılmış ve adı geçen şahısların sorgularında verdikleri ifadeler doğrultusunda Amerika'ya iade edilmeleri gerektiği bu durumda olan Ermenilere de aynı muamelenin yapılmasının önemi vurgulanmıştır.¹¹⁹

Osmanlı Devleti bu hadiselerin önüne geçmek adına 25 Kasım 1893 tarihinde yazdığı resmi bir belgede Osmanlı vatandaşı iken izinsiz bir şekilde Amerikan vatandaşı olan Ermenilerin Osmanlı ülkesine geri döndükleri takdirde memlekete alınmayarak

---

¹¹⁷ Deveci bozkuş, **a.g.m.**, s. 577.

¹¹⁸ Akter, **a.g.m.**, ss.3-4.

¹¹⁹ **BOA**, BEO. AYN. d, 1633/ s.711

geldikleri yere iade edilecekleri ve Amerikan elçiliklerinin bu durumda olan Ermenileri himaye etmemeleri hususunda uyarılacakları belirtilmiştir.¹²⁰

Ermeni vatandaşların memleketlerine geri dönüşleri Babıali hükümeti tarafından engel çıkarılması sebebiyle Amerika basınında Osmanlı devletinin Kapitülasyonları yok saydığını belirterek Osmanlı aleyhinde bir algı oluşturmaya çalışmıştır. Örneğin, New York Tribün gazetesi 17 Aralık 1893 tarihli yayınında Amerikan'a iltica edip vatandaşlığına geçmiş olan Ermenilerin Osmanlı tarafından alı konulduğuna dair bir haber yayınlarak, bir Amerikan vatandaşının suça bulaştığı takdirde, mahkeme edilmek üzere Amerikan elçiliklerine teslim edilmesi gerektiğini beyan edip, ayrıca misyoner faaliyetlerinin sekteye uğrayamayacağını belirterek, bu konuların kapitülasyonlardan kaynaklı bir hak olduğuna dikkat çekmiştir. Yine Amerika yaptığı bir açıklamayla, Osmanlı Hükümeti, Ermeni vatandaşların isyana kalkışamayacakları nüfusa düşünceye kadar, Müslümanları on beş yıldan beri Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Rusya'dan Osmanlı topraklarının farklı bölgelerine göç ettirmekte ısrarlı bir tutum sergilediğini söylemiştir.¹²¹

Bu bağlamda 8 Haziran 1894 tarihinde Chicago Herald gazetesinde yer alan bir habere göre Amerika vatandaşlığına geçen Ermenilerin himaye edilmesi için Amerika Başkanına dilekçe sunmaya hazırlandıkları görülmektedir. Osmanlı başkonsolosu olan Mösyö Charles Henrotin, bu dilekçelerin bazılarını gördüğünü ifade ederek dilekçelerin Garibidyan adlı bir Ermeni tarafından elden ele dolaştırıldığını namus ve haysiyet sahibi insanların bu dilekçelere imza atmalarının şaşılacak bir şey olduğunu söylemiştir. Bu dilekçelerde Osmanlı Hükümeti hakkında yalan yanlış bilgilerin olduğunu ve dönemin padişahı Abdülhamid için de olumsuz ifadelerin kullanıldığını belirtmiştir. Zira Sultan Abdülhamid'in tebaasının rahatı ve saadeti için kendi uyku ve rahatından vazgeçtiği herkesçe malum olduğu gibi mezkûr dilekçeyi imzalatan Ermenilerce de malum olduğunu belirtmiştir. Mösyö Charles Henrotin Osmanlı Hükümeti'nin Ermenilerin elindeki pasaportlara kanunlarda geçtiği şekilde rivayet ettiğini söylemiş ve bu konuda söylenen olumsuz ifadelerin doğru olmadığını dile getirmiştir. Amerika Başkanı'nın daha önce yaptığı konuşmada Osmanlı Hükümeti kendi ülkesinde asayiş bozan ve bozgunculuk yapan kimseleri ülkeden sürgün etme hakkına sahip olduğunu beyan etmiştir. Mösyö

¹²⁰ BOA, BEO. AYN. d, 1633/ s. 865

¹²¹ İpek, a.g.m., s.266.

Charles aynı durumun Amerika ülkesinde gerçekleşmesi durumunda Amerika'nın ne tür bir tavır sergileyeceğini sual ederek her devletin anarşi olaylarında kanunlarını tatbik ederek olaylara karışanları sürgün etme veya vatandaşlıktan atma yoluna gideceğini ifade etmiştir.¹²²

Amerika vatandaşlığına geçen Ermenilerin, Osmanlı topraklarına döndüklerinde kendilerinin Osmanlı vatandaşı olarak kabul edilmeleri için Amerika Dış İşleri Bakanlığında talepte bulunmuşlardır. Osmanlı'nın Washington elçiliği ise Ermenilerin bu taleplerinden doğacak sıkıntıların incelenmesi için 1894 tarihinde Hariciye Nezaretine resmi bir yazı göndermiştir.¹²³

Osmanlı vatandaşı iken Amerika vatandaşlığına geçen Ermeniler hakkında Osmanlı Washington Elçiliği ile Amerika Dış İşleri Bakanlığı arasında bir dizi yazışmalar olmuştur. Osmanlı Washington Sefareti, Ermenilerin her iki ülkenin yasalarına aykırı olarak Osmanlı ülkesinde Amerikan vatandaşı olarak görülmek istemesi ve bu taleplerine karşılık Osmanlı Devleti'ndeki mevcut kanunların varlığından dolayı bu taleplerinin karşılık bulmasının mümkün olmayacağını Amerika Dış İşleri Bakanlığına bildirilmiştir.¹²⁴

Amerikan pasaportu alıp Osmanlı ülkesine geri dönen Ermenilerle alakalı olarak Amerikan elçiliğinin bir sorusu üzerine Osmanlı Devleti, Ermenilerin mallarını ve Emlak'ını satıp ailelerini de yanlarına alıp Amerikan vatandaşlığına geçmelerinde herhangi bir olumsuzluk olmadığını lakin Amerika'ya yerleşme amacı olmayan ve Amerika pasaportu alıp Osmanlı ülkesine dönen ve anarşi olaylarına karışan Ermenilere kesinlikle müsaade edilmeyeceğini belirtmiştir.¹²⁵

Amerika ile Rusya'ya daha önce göç edip Amerikan ve Rus vatandaşı olan veya firar eden Ermenilerin Osmanlı topraklarına geri dönmeleri üzerine Osman Devleti bu durumda olan Ermenileri iade etmek istemiştir. Rusya'nın bu Ermenileri kabul etmemesi ve Amerika'ya iade edilmek istenen Ermenilerin iade masraflarının çok olması üzerine geri dönen Ermenilerden kefalet alınması ve bunlar hakkında dikkatli olunmasına dair

---

¹²² BOA, HR. SYS, 2827/17

¹²³ BOA, BEO. AYN. d, 1636/ s.69

¹²⁴ BOA, HR. SYS, 2827/23

¹²⁵ BOA, A.MKT. MHM, 533/2

Osmanlı meclisinde 20 Mayıs 1901 tarihinde karar alınmıştır.¹²⁶ Daha önce Amerika'ya göç etmiş Ermenilerin ailelerini yanlarına alma işlemlerinde bunların Osmanlı Devleti'ne bir daha dönmeyeceklerine dair bir senet imzalatılmış ve bu senet Ermeni Patriğine onaylatılarak bir adet fotoğraf alınma suretiyle izin verilmiştir. Padişah başkatibi olan Tahsin Paşa, Amerikan elçisinin Amerika'ya giden Ermenilerin ailelerini yanlarına almak isteyenlerin işlemlerinin yapılmadığı hakkındaki Babıali'ye yaptığı şikayetin aslında başka bir durumdan kaynaklandığını 20 Ağustos 1902 tarihinde Babıali'ye bildirmiştir.¹²⁷

Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya iltica edip oranın vatandaşı olan Ermenilerin, Osmanlı topraklarındaki gayrimenkullerini vekâlet verdirerek satmak istemeleri üzerine Osmanlı Devleti; Amerika vatandaşı olan Ermenilerin vatandaşlıktan çıktıkları için Osmanlı topraklarında herhangi bir hakları olmadığını beyan ederek konsolosluklarına Ermenilerin vekâletlerinin kabul etmemelerini ferman buyurmuştur.¹²⁸

Osmanlı Devleti, topraklarından iltica edip Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilerin belli bir süre sonra kendi topraklarına avdet etmeleri üzerine belli kıstaslar getirmişti. Osmanlı'dan iltica eden ve Amerika vatandaşlığına geçmiş Ermeniler, şayet ülkeye dönerlerse kabul edilmeyecekleri gizlice girenlerin de yakalandıkları takdirde geldikleri ülkelere iade edilecekleri yönünde kanunlar çıkarmıştı. Ancak Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile beraber Osmanlı'ya dönmek isteyen Ermeniler konusu tekrardan değerlendirilmeye alınmıştır. Buna göre yıllarca Amerika vatandaşlığında kalarak sanat ve zanaat erbabı olmuş ve ticarete zenginleşmiş Ermenilerin yeniden vatandaşlığa alınmaları devlet ve milletin faydasına olacağı değerlendirilmiştir. Fakat bu durumda olan Ermenilerin Osmanlı'ya avdetleri neticesinde birer Amerika kolonileri oluşturacakları kaygısı göz ardı edilmemiştir. Bundan dolayı geri dönmek isteyen Ermenilerin kabulünün belli şartlara bağlanması gerektiği görüşü ortaya atılmıştır. Osmanlı topraklarına gelecek olan Ermenilerin Amerika vatandaşlığından tamamen çıkmaları şartı ve Amerika'nın da bunları bir daha vatandaşlığa almayacağını resmi bir vesika ile belgelendirmesi koşuluyla yeniden Osmanlı vatandaşlığına kabul edilebileceği değerlendirilmiştir.¹²⁹

---

¹²⁶ BOA, MV, 102/30

¹²⁷ BOA, İ. HUS, 99/27

¹²⁸ BOA, HR, SYS. 2743/53

¹²⁹ BOA, DH. MÜİ, 33-2/48

Ermenilerin tabiiyet sorunlarının başında Amerika ve Osmanlı Devleti'nin tutumları çok önemli etken olmuştur. Bunların en önemli sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri
2. Ermeni gençlerinin askerlik vergisinden kurtulmak için Amerika'nın cazip bir ülke halini alması
3. Amerika'nın göçmenlere uygulamış odlukları sahiplenme politikası
4. Ermeni gençlerinin Amerika'da eğitim alma arzusu
5. Bazı Ermenilerin ise Amerika'da bulunan akrabalarına dâhil olma isteği¹³⁰

Osmanlı Amerika ilişkileri ilk zamanlarda ABD'nin İngiltere himayesi sayesinde vuku bulmuştur. Daha sonra ise Osmanlıya bağlı Kuzey Afrika'daki yerel beyler vasıtasıyla münasebetler başlamış bunu Amerika'nın Osmanlı Devletiyle 1830' da resmi olarak yaptığı ticaret antlaşması takip etmiştir.

Osmanlı ABD ilişkilerin özellikle 1830'da gerçekleşmiş olan antlaşmanın ikili ilişkilerin belirlenmesi ve gelişmesi adına büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü bu antlaşmayla ABD Osmanlı Devletinden diğer devletlere nazaran ayrıcalıklı bir statü kazanmıştır. Bunun yanında yapılan bu antlaşmayla bir bakıma Amerika'nın Osmanlı topraklarında yayılmasının önünü açmıştır. Bu antlaşmanın verdiği imtiyazları kendi lehine kullanan ABD, her geçen gün Osmanlı topraklarında faaliyet alanlarını daha da genişleterek yayılcı bir politika benimsemiştir. Bilhassa Misyonerlik Faaliyetleri sayesinde ABD Osmanlı'da eğitim ve sağlık alanında birçok yapılar inşa etmiştir. Bölgede açtıkları okullar sayesinde Osmanlı tebaasından olan Ermenilerle temasa geçip Ermeniler üzerinde büyük bir etki bırakarak Ermenilerde milli bir bilincin oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Bunun yanında ABD konsolosluklarının Ermenileri kendi vatandaşlığına geçirme faaliyetleri Osmanlı ABD ilişkilerinin gerginleşmesine sebebiyet vermiştir.

---

¹³⁰ Malcom, **a,g,e.**, s. 49-70.

İKİNCİ BÖLÜM

AMERİKA'NIN 19.YÜZYILIN SONLARINA DOĞRU OSMANLI'YA KARŞI DEĞİŞEN POLİTİKASI

2.1. AMERİKANIN ERMENİLERE YÖNELİK POLİTİKASI VE OSMANLI'NIN TUTUMU

Ermenilerin yaşadıkları bölge, İran'ın kuzeybatısından başlayıp Kafkasya ve Anadolu'nun doğu kısımlarını kapsayan, stratejik olarak önemli bir kavşakta yer almaktaydı. Bu kavşak ticaretin ve göçlerin yoğun bulunduğu bir bölgede olmasından dolayı, konum itibarıyla önem arz etmekteydi. Ermeniler bu coğrafya üzerinde dağınık bir şekilde yaşamlarına devam etmekteydiler.¹³¹

Bu bölgede ilk önce Sasanilerin himayesi altında olup ve onlarla aynı dine inanıyorlardı. O dönemde Ermeniler inanç olarak Sasanilerin dini olan zerdüştlüğü benimsemiş daha sonra Hıristiyanlığın bu bölgede yayılmasıyla birlikte (MS. 301) Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Zira Ermeniler kendilerini millet olarak Hıristiyanlığı kabul eden ilk devlet sayarlar. Ermenilerin Hıristiyanlık inancını kabul etmesiyle birlikte Hz. İsa'nın öğretilerinin yayılması amacıyla kurulan Gregoryen Ermeni Kilisesi, faaliyetlerine devam ederken henüz Roma'da yeni yeni dini söylemler tartışılmaktaydı.¹³²

Ermeniler birçok imparatorluk ve devlet tarafından yönetilmişlerdir. Türklerin hâkimiyeti altında da yaşayan bu millet, Bizans tarafından gördükleri baskı, zulüm, sürgün ve Ortodokslaştırma tehlikesiyle karşı karşıya kalarak büyük bir baskı altında yaşamışlardır. Türklerin bölgeye hâkim olmasıyla beraber Ermeni milleti büyük bir hoşgörü ve adil bir düzen içerisinde hür bir şekilde yaşama şansına kavuşmuşlardır.¹³³

Ermeniler Türklerin himayesinde kaldıkları devletlerden başta Selçuklu ve Osmanlı devleti olmak üzere Anadolu bölgesinde kurulmuş Türk Beyliklerin yönetiminde diğer gayrimüslimlerle beraber İslam politikası gereği inançlarını ve kültürlerini devam ettirmekte hoşgörüyle karşılanmışlardır.¹³⁴

---

¹³¹ İpek , a.g.m., s.257.

¹³² Davut Kılıç, **Osmanlı Ermenileri Üzerine Araştırmalar 1**, Elazığ: Manas Yayıncılık, 1. Baskı, 2007, s. 7-9.

¹³³ İpek, a.g.m., s.257.

¹³⁴ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın No 14, 1995, s. 3

Türk Ermeni ilişkileri de Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle başlamıştır. Bu müspet ilişkiler yüzyıllar boyunca sorunsuz bir şekilde devam ederek 19. yüzyıla kadar gelmiştir. Fakat 19. yüzyılın sonlarına doğru Rusya, İngiltere ve Amerika'nın Osmanlı'ya yönelik politikalarından ötürü Ermeni sorunu baş göstermeye başlamıştır. Özellikle büyük devletlerin Ermenileri Osmanlı Devleti'ne yönelik kullanmaları sonucunda Osmanlı Ermeni ilişkileri giderek iç ve dış politikada bir sorun haline gelmiştir. Bu dönemde Amerika da, Ermenileri kışkırtarak Ermeni sorununun büyümesinde ve Osmanlı'nın uluslararası arenada sıkıntı çekmesinde başrolü üstlenen devletlerden biri olarak görülmektedir.¹³⁵ Yine bu dönemde 1878'de imzalanan Berlin antlaşmasıyla Batılı devletlerin Osmanlı'ya bakış açısı değişmiş ve Osmanlı'nın paylaşılması fikri ön plana çıkmıştır.¹³⁶

ABD, Osmanlı Devleti ile 1830'da yaptığı ticari antlaşmayla beraber Osmanlı topraklarının barındırdığı zenginliğin farkına vararak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. ABD, yaptığı araştırmalar neticesinde hangi kesim veya hangi toplumla işbirliği yapabileceğini tespit ederek Ermenilerle temasa geçmiştir. Amerika bu politikası doğrultusunda Osmanlı coğrafyasındaki emellerini gerçekleştirmek üzere Ermenileri kullanarak bu ülküsüne ulaşmayı hedeflemiştir. Zira ABD Osmanlı topraklarında yer edinmenin ancak Ermenilere göstereceği ihtimamla mümkün olabileceğinin farkındaydı. Bu yüzden Ermenilere önem göstererek onları destekler bir tavır sergilemiştir. Amerika ve Ermeniler arasındaki ilişkilerin oluşmasında Misyonerlerin Ermenileri ABD çıkarları doğrultusunda kullanma fikri bu dönemde karşılık bulmuştur.¹³⁷

ABD stratejik bir öneme sahip olan Osmanlı topraklarına göz dikip diğer büyük devletler gibi hem bu topraklarda söz sahibi olma, hem de bu zengin bölgede kendine yer edinme mücadelesine girişmiştir. ABD'nin verdiği bu mücadelede en ön saflarda tüccarları ve misyonerleri yer almaktaydı. Bir Ermeni devletin kurulmasında büyük gayretler gösteren hatta ABD dış politikasının belirlenmesinde etkisi yadsınamayan misyonerlerin faaliyetleri önemli bir yer tutar. Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'nun en ücra köşesine bile kurdukları misyoner ağı teşkilatı sayesinde açtıkları eğitim ve sağlık

¹³⁵ Karacakaya, “ Amerika Birleşik Devletleri ve Ermeni Meselesi “, (1890-1900), **Tarih Dergisi**, Sayı 46, İstanbul, 2009, s. 86.

¹³⁶ Günay, **a.g.m.**, s.110.

¹³⁷ Hülügü, **a.g.m.**, s.429.

kurumları bölgede büyük hizmetler sağlamıştır. Bunun yanında misyonerlerin direktifleri doğrultusunda Ermeni nüfusunun çoğunlukta olduğu bölgelerde Amerikan konsoloslukları kurulmuştur.¹³⁸

Amerika Osmanlı Devleti'nin iç işlerine, yönetim zafiyetini öne sürerek merkezden uzak olan bölgelerdeki devlet memurlarının görevlerindeki aksaklıklarından ve keyfi muamelelerinden ötürü serzenişte bulunarak ilk kez müdahalede bulunmuştur. Bu arada Osmanlı'dan Amerika'ya giden Ermenilerin de lobi çalışmaları sayesinde ilerleyen zamanlarda ABD'nin Osmanlı'ya karşı siyasi tavrının değişmesine neden olacaktır. ABD uluslararası arenada Osmanlı Devleti'nin zor durma girmesi için elinden gelen siyasi tavrı takınarak Ermeni haklarını müdafaa etme bahanesi ile Osmanlı Devleti'nden imtiyaz elde etme amacı gütmüştür. Tüm bu gelişmeler olurken bu dönemde 1877 -1878 (93) harbi olarak da bilenen bu savaşta, Osmanlı'nın ağır bir mağlubiyet alması, Osmanlı Devleti üzerinde dış baskıların giderek artmasına zemin hazırlamıştır. Amerika senatosu tarafından 1895'te Osmanlı'nın aleyhine, Ermenilerin ise lehine karar verilmiştir.¹³⁹

Osmanlı ABD münasebetlerinin bu dönemde, farklı bir ivme kazanması genel olarak iki evrede incelenebilir. 1870'li yıllara kadar süren ilk evrede, Osmanlı Amerika münasebetleri bir denge politikası içinde devam etmiştir. Bu evre henüz problem ve sorunların ortaya çıkmadığı bir evre olarak görülmektedir. İkinci evrede ise misyonerlik faaliyetleri ve milliyetçilik akımlarının revaç bulması ile Osmanlı ve ABD münasebetlerinin giderek sorunlu bir hal almasına yol açmıştır. Böylece ABD'nin Osmanlı'ya bakış ve tutumu değişmiştir. Özellikle Amerika, eyaletler arası savaştan sonra, dış siyasetine yönelik kapalı tutumundan vazgeçerek, yayılmaya doğru bir siyaset izlemeye başlamıştır. Dış siyasetindeki bu değişiklik, Amerika'yı Doğu Sorununa dolaylı bir şekilde müdahil etmiştir. Bu da Osmanlı ABD münasebetlerini farklı bir safhaya taşımıştır.¹⁴⁰

1908 II. Meşrutiyet döneminde de Amerika'yla resmi olarak münasebetler devam etmiştir. Bu dönemde eğitim almak amacıyla Amerika'ya talebeler gönderilmiştir. Amerika'ya 1911 yılında 5 talebe, 1920' de ise 2 talebe eğitim amaçlı yollanmıştır.

¹³⁸ Dilşen İnce Erdoğan, "Amerikan Misyonerlerinin Anadolu'daki Faaliyetleri", **Belgi Dergisi**, Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve Araştırma ve Uygulama Merkezi, Sayı 14, 2017, s.555.

¹³⁹ Güler, **a.g.m.**, ss. 235-236.

¹⁴⁰ Mustafa Tüter, "Türk Amerikan İlişkilerinin Kökeni", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2015, s.155.

Amerika'ya gönderilen talebeler arasında Ahmet Şükrü Esmer ve Sabiha Sertel de bulunmaktadır. Amerika devleti ile İttihat ve Terakki yönetimi arasındaki resmi münasebetler 1. Dünya Savaşı'nın meydana gelmesiyle birlikte kopukluğa neden olmuştur. Amerika'nın Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'ya harp ilan etmesiyle de iki devlet arasındaki politik münasebetler sekteye uğramıştır. Yalnız bu dönemde Amerika ve Osmanlı arasında gelişmeler cereyan ederken, Osmanlı bölgede bulunan Amerikan misyoner yapılarına dokunmadığı gibi faaliyetlerine dahi müsaade etmiştir. Birinci dünya savaşından sonraki dönemde de Amerika ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler devam etmiştir.¹⁴¹

Birinci Dünya savaşı, Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki münasebetleri etkileyerek her iki devlet için de bir dönüm noktası haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olmasıyla beraber Amerika, Osmanlı Devleti'ne yönelik politikasında bir değişiklik olmadığı halde Osmanlı'ya karşı tarafsızlık ilkesi doğrultusunda bir politika izlemiştir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na henüz girmediği yıllarda, Amerika'nın İstanbul'daki elçisi, Amerika menfaatinin olumsuz etkilenmemesi için Osmanlı Devleti'nin bu savaşta yer almaması gerektiğini savunmuştur. Bu yüzden Amerikalı Büyük Elçi Morgenthau Osmanlı Hükümetiyle girdiği diplomasi trafiğinde, Osmanlı Devletinin bu savaşta yer almaması için gerekli ihtarlarda bulunmuştur.¹⁴²

Osmanlı Devleti, 1914'te 1. Dünya Savaşı'na dahil olmuştur. Osmanlı, bu savaşta ittifak grubunda yer almasına rağmen, Amerika'ya karşı politikasında herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Fakat Amerikan misyonerleri bölgede boş durmayıp Osmanlı aleyhine meydana gelen olaylara müdahalede bulunarak, Rusya'nın yanında yer alan Devrimci Ermeni örgütlerine destek vermişlerdir. Ermenilerin çıkardığı bu olaylar sonucunda bölgede bir katliam gerçekleşmiştir. Misyoner örgütleri bu katliamları görmezden gelip Ermenileri masum göstermeye yönelik çabalarda bulunmuşlardır. Bunun yanında Osmanlı'nın yaptığı Ermeni tehcirine de karşı çıkıp kendi yanlarında hazırladıkları, asılsız raporları, dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmışlardır.¹⁴³

¹⁴¹ Hale Şıvgın, Meryem Günaydın, “ Amerika'dan Osmanlı Devleti'ne Ermeniler'in Geri Dönüşleri (1908-1914); Tâbiyet, Emlâk ve Arazi Meselesi”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt, 8, Sayı, 16, 2015, s.7.

¹⁴² Kasalak, **a.g.m.**, s.114.

¹⁴³ Semih Bulut, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, (1923-1938)**, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s.20.

Ayrıca Amerika misyonerleri, tehcire tabi tutulan Ermenilere gereken yardımı yapmaktan geri durmayarak Osmanlı Amerikan münasebetlerini olumsuz yönden etkilemişlerdir. Tehcirden sonra Osmanlı Devleti'ndeki misyoner teşkilatlarının İstanbul'daki veznedarı, William Peet ve Amerikan Devlet Başkanı Woodrow Wilson'a yakınlığıyla bilinen İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau Ermenilere yardım etmek için Amerikan yöneticilerine çağrıda bulunmuşlardır. Bu yapılan çağrı üzerine Amerika'nın önde gelen misyonerleri, New York'ta bir araya gelip 16 Eylül 1915'te Yakın Doğu Yardım Komitesi adı altında bir yardım teşkilatını kurmuşlardır.¹⁴⁴

1917'de Amerika'nın Osmanlı'nın müttefiki olan, Almanya'ya savaş ilan etmesi, Osmanlı Amerika münasebetlerin durma noktasına gelmiştir. Fakat; bu olumsuzluklar iki devlet arasında herhangi bir sürtüşmeye sebep olmamıştır. Amerika'nın savaşa katılmasıyla birlikte, dönemin Amerikan başkanı olan Wilson, savaş bittikten sonra yeni bir barış ortamının tesisi için etkin bir misyon üstlenmiştir. Wilson, Bu gelişmelerin sonucunda, savaş sonrasında Osmanlı Devleti'nin durumunu da değerlendirmeye tabi tutmuştur.¹⁴⁵

Amerika'nın 19.yüzyılın son dönemlerinde öncelikli hedefi Osmanlı topraklarında faaliyet içerisinde olan Amerikan Misyoner Teşkilatlarını korumak ve gözetmek olmuştur. İki devlet de Birinci Dünya Harbi öncesi dönemde, birbirlerini dost ve önemli bir ticari müttefik olarak görmemişlerdir. Ancak İkinci Cihan Harbi'nden sonra iki devlet arasındaki münasebetler siyasi bir düzleme girmiştir.¹⁴⁶

2.1.1. Amerika'ya Yerleşen Ermenilerin Faaliyetleri

Ermenilerin Osmanlıdan göç ederek yerleştikleri şehirlerden bazıları şunlardır: Worcester, New York, Boston, Watertown, Chicago, San Fransisko Los Angeles, Hollywood ve Pasadena'dır. Amerika'ya ilk gelen Ermenilerden bazıları arasında Kızıldereli kabilelerinin bölgesine giderek yerleşenler dahi olmuştur. Amerika ya göç eden Ermenilerin yerleştikleri bölgeleri ele aldığımızda hemen hemen Amerika'nın her yerine yayılmış oldukları görülmektedirler. Amerika'daki Ermeni Diasporası'nın temelleri Worcester şehrinde atılmıştır. Bu şehirden diğer şehirlere doğru bir hareketlilik

---

¹⁴⁴ Gencer, **a.g.m.**, s.250-251.

¹⁴⁵ Tüter, **a.g.m.**, s.158.

¹⁴⁶ Çoban Döşkaya, **a.g.m.**, s.781-782.

olmuştur. Hagop Martin Deranian, Worcester Ermeni toplumunun Amerika'daki Ermenilerin "ana toplumu" olduğunu belirtmiş ve Amerika'nın diğer bölgelerinde yaşayan Ermeniler'in Worcester'a gelmeleri gerektiğini bu şehre gelmeyen Ermenilerin Amerika'ya gelmemiş sayılacaklarını ifade etmiştir. Bundan dolayı Worcester şehri Ermeniler için öncelik olarak tercih edilen şehirlerin başında gelmiştir.¹⁴⁷

İlk göçle Amerika'ya yerleşen Osmanlı Ermenilerinden sonra göç edenlerin yakınları da bu göç dalgalarına katılmıştır. Yani kısacası Amerika'ya yerleşen Osmanlı vatandaşları, ekseriyetle hemşerilik ilişkileri çerçevesinde aynı şehirlerde bulunmuşlardır. Genelde de aynı meslek dalında faaliyette bulunmuşlardır. Ayrıca Amerika'da ikamet ettikleri süre içerisinde hukuki olarak haklarını müdafaa etmek adına örgütlenmişlerdir. Osmanlı'dan Amerika'ya yapılan göçlerin çoğunluğu, daha çok doğu vilayetlerinden yapılmıştır. 20. yüzyıldan önce Amerika'ya göçen Ermeniler, Amerikan vatandaşı olduktan sonra Osmanlı topraklarına dönüp Amerikan vatandaşlığı adı altında Osmanlı aleyhine propagandalara katılmışlardır. 20. yüzyılın başında gerçekleşen göçler ise, daha çok kalıcı bir şekilde yerleşmek amacıyla yapılmıştır. Bu yerleşmeden sonra burada doğan çocukların yeni bir neslin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Osmanlı topraklarından Amerika'ya Ermeni göçleri özellikle misyonerlerin teşviki ve isteği doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu teşvik ile beraber Osmanlı Devleti'nin doğu illerinden Amerika'ya göç etme hareketliliği hız kazanmıştır.¹⁴⁸

Amerika'da kurulan ilk cemaat Ermeni Kilise Cemaatidir. Worcester'deki "Armenian Apostolic Church of our Savior" dur. İstanbul Ermeni Patriği de Amerika'ya yerleşen Ermenilerle dini bağın tesisi için kendi benliğini bilen, milli kimliğini kaybetmeyecek bir din adamı bulmanın zorluğuna binaen Papaz Hovsep Sarajian'ı Amerika'ya yollamıştır. Sarajian öncülüğünde kurulan bu kilise yasal çerçevede kurulan bir kilise olması sebebiyle önem arz etmekteydi.¹⁴⁹

New York Büyükelçisi Ağustos 1890 yılında Worcester'de "Vatanperver" adında bir teşkilata üye olanlardan bazılarının, Ermenilerden para taleplerinde bulduklarına dair mektupların olduğunu beyan etmiştir. Büyükelçi ayrıca, Vatanperver teşkilatına para

---

¹⁴⁷ Ahmet Akter, **Tehcir Öncesi, Anadolu'dan Amerika'ya, Ermeni Göçü, (1834-1915)**, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.117-120.

¹⁴⁸ Şıvgın, Günaydın, **a.g.m.**, s. 7-8.

¹⁴⁹ Ahmet Akter, "Ermenilerin Amerikası Worcester", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 29, 2008, s.51-52.

vermeyenlerin Osmanlı Devleti nezdinde Ermenileri karalamak için ikamet ettikleri Anadolu bölgesindeki evlerine “Armenia” gazetelerinin yollanarak Ermenilerin tehdit edildiklerini belirtmiştir. Worcester’de 500’e yakın Ermeni olduğu ve her geçen hafta sayılarının giderek çoğalıp Worcester’den başka şehirlere dağıldığını belirtmiştir. Ayrıca Ermenilerin yapılan ihbardan dolayı memleketlerine dönebilmek için bir takım sıkıntılar çektiğini ve korktuklarını beyan etmiştir.¹⁵⁰

Amerika’da bulunan Osmanlı elçiliği tarafından Hariciye Nezareti’ne gönderilen belgeye göre Amerika’nın Worcester, Lynn ve New York şehirlerinde bazı Ermeni gizli teşkilatlanmalarının yapıldığı belirtilmiştir. Bu teşkilatlar, Amerika’da yaşayan tüm Ermenilere ulaşarak ve onları örgütleyerek Ermeni bozgunculuğunu organize etme görevi üstlenmiştir. Osmanlı mülkünde olan Ermenileri özgürleştirme ve Ermeni milletinin tüm ferdlerini talim ve terbiye etmek amacıyla hareket ettikleri belirtilmiştir.

Worcester’da Bulunan Teşkilat Üyeleri

Başkan	Minas Aroian
Üye	Touresyan
Üye	Kasabyan
Üye	Şerbetsiyan
Üye	Yogejian

Lynn’de Bulunan Teşkilat Üyeleri

Başkan	Ajoctian
Başkan	Ovennesyan
Başkan	Sarkessian
Başkan	Varteciyan
Üye	Kivork Elmasyan
Üye	Boyacıyan
Üye	Asadoryan ¹⁵¹

¹⁵⁰ Akter, Ermenilerin Amerikası Worcester, **a.g.m.**, s.55-56.

¹⁵¹ **BOA**, HR. SYS, 2854/81

Amerika Birleşik Devletlerinde gerek Ermeniler tarafından gerek Amerikalılar tarafından Ermenileri desteklemek adına birçok dernek ve şubeler kurulmuştur. Bu derneklerin nihai hedeflerinin arasındaki önceliği Amerika kamuoyunda Ermenilerin lehine Osmanlı'nın da aleyhine bir ortam oluşmasını sağlamaktır. Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakarak uluslararası arenada yalnız bırakmak istemişlerdir. Osmanlı aleyhine lobi faaliyetlerinde bulunan Ermeniler, Ermeni meselesini sürekli olarak gündeme getirip ABD ile Avrupa devletlerini de işin içine çekmeye yönelik teşebbüslerde bulunmuşlardır. Nişan Grabedyen, Hınçak Teşkilatı'nın kurucularının arasında yer alan biri olarak Amerika'nın farklı şehirlerinde Hınçak komitesi adına şubeler açmış, toplantılar ve paneller düzenlemiştir. Ayrıca bu toplantılarda Osmanlı aleyhine bir karalama propagandası yapmıştır. Bir başka komiteci olan Dr.Sampad Kaprieliyan, 1891 Newyork'ta Haik adlı bir Ermeni gazetesini kurmuş ve bu gazetede Ermenilerin yaşadıkları bölgede ihtilalci komitelerin kurulmasından yana tavır sergileyip Türkiye'yi karalayarak buradaki Ermeni halkını ihtilale davet etmiştir.¹⁵²

Ermenilerin Amerika'da yaptığı faaliyetlerden ötürü, Washington Elçiliği'nin Ermenilerin Oskanyan adlı kişiye Amerika'da Ermeni menfaatlerini savunacak Amerika gazetesine on bin Ermeni'yi abone yapacağına dair bir mektubun ve Osmanlı Devleti'nin aleyhine çalışan Şiskalyan adlı şahsın Osmanlı memleketine geri döndüğüne ve bazı Ermenilerin ailelerini yanlarına getirdiklerine dair yazısı üzerine Osmanlı Hükümeti Zabtiye Nezareti'ne bu konularla ilgili tahkikat emri vermiştir.¹⁵³

Ermeniler tarafından Amerika'da çıkartılan ilk gazete olan Haik gazetesi, Ermeni ulusunu kurtarmak için bu uğurda verilecek bedellerin gerekliliğine vurgu yaparak Ermenileri tahrik etmiştir. Ayrıca aynı gazete, 1894 Sason'da meydana gelmiş Ermeni olaylarında Osmanlı'ya yönelik karalama propagandasını yaparak Ermeniler tarafından organize edilen Sason olaylarını aksi bir şekilde Amerika kamuoyunda paylaşmıştır. Yapılan bu propaganda da bölgede yaşayan halkın sırf Hristiyan olmalarından dolayı Osmanlı tarafından katliama uğradıklarını belirtmişlerdir. Bu propagandaların etkisiyle

---

¹⁵² Karacakaya, **a.g.m.**, ss.88-89.

¹⁵³ **BOA**, Y. A. HUS, 275/121

Kiliselerde Osmanlı'ya beddua Ermenilere ise dualar edilmiştir. Bunun yanında mitingler düzenlenmiş ve Osmanlı Devleti protesto edilmiştir.¹⁵⁴

Osmanlı'nın Washington Elçiliği tarafından dış işlerine gönderilen resmi bir yazıda Amerika Kongre Meclisi ile Psikopos Meclisi'nde Ermeniler lehine yardım toplama kararları alındığı, Ermenilerin mübalağa ve yalanlarına inanılarak Osmanlı Devleti'ne karşı aşikâr bir şekilde düşmanca tavırlar sergilendiği belirtilmiştir. Yine adı geçen belgede Osmanlı Hükümeti ile dostane ilişkilere sahip olan Amerikan Hükümeti'nin, bireysel ya da toplumsal olarak bu eylemlere açıktan destek vermediği lakin böyle bir durum karşısında sessiz kalması Osmanlı ile Amerika arasındaki ilişkilerin zedelenmesine sebep olacağı belirtilmiştir.¹⁵⁵

Amerika'da bulunan Osmanlı sefaretinden gelen 4 Temmuz 1895 tarihli resmi yazıya göre Amerika'da yaşayan Ermeniler arasında Protestan din adamlarının bulunduğu bir cemaate (Congregational) mensup Ermenilerin de bulunduğu belirtilmiştir. Daha önce Osmanlı topraklarında bulunan ve şu an bu cemaatin üyelerinin lideri konumunda olan Rahip Hitchcock'un emri altında bulunduğu değinilmiştir. Bu rahip Ermenileri kilisesine bağlamak için tüm gücüyle çalıştığı ve bazı Ermeni rahiplerince destek gördüğü belirtilmiştir. Adı geçen bu cemaat, dini düşüncelerini Ermeniler arasında yaymak için bir miting düzenlemek üzere anlaşmışlardır. Ermenilerin dikkatini çekmek için Osmanlı topraklarında bir isyan tertip edeceklerini beyan ederek bu mitingde İngiltere Parlamentosu'na verilmek üzere Ermeniler lehine bir davetiye tertip edildiği belirtilmiştir.¹⁵⁶

Amerika'ya yerleşen Ermeni milliyetçiler ve Ermenileri kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak isteyen misyonerler; diplomat, gazeteci gibi kişiler vasıtasıyla isyan ve ihtilal düşüncelerini Amerikan devletine ve Amerikan kamuoyuna kabullendirmek adına çok yoğun ve özverili bir şekilde çalışmalar yapıyorlardı. Bu amaçlarını gerçekleştirmek adına farklı farklı yöntemlere başvurmaktan geri kalmayarak gazete ve dergilerde asılsız yazılar yazılmasında, mitingler düzenlemesinde, broşürler dağıtılmasında etkin bir şekilde faaliyetlerde bulunuyorlardı. Ayrıca büyük devlet

---

¹⁵⁴ Ömer Karayumak, **Ermeniler Ermeni İsyanları Ermeni Katliamları**, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s.114.

¹⁵⁵ BOA, HR. SYS, 2850/50.

¹⁵⁶ BOA, Y. A. HUS, 331/82.

adamlarına abartılı bir şekilde raporlar sunulmasını sağlayarak isyan etmek isteyen Ermeni örgütlerine mali yönden destek verip gereken askeri lojistik desteği sağlamışlardır. Olaylara karışmış komiteci Ermenilere diplomatik dokunulmazlık kazandırabilmek için Osmanlı devletine ve yerel yöneticilerine gereken politik baskıları uygulamak gibi girişimlerde bulunmuşlardır.¹⁵⁷

2.1.2. Propaganda Faaliyetleri

Amerika Birleşik Devletlerindeki Ermeni propagandası tarihini incelediğimizde, Osmanlı Amerikan münasebetlerinin ilk zamanlarına kadar gider. Ermenilerin propagandaları başta Tüccar, Misyonerler ve akabinde bölgeye atanan konsolosluklar aracılığıyla gelişmiştir. Osmanlı Amerikan münasebetleri ilk başlangıç misyonerler ve tüccarlar vasıtasıyla gerçekleşti. Çünkü Anadolu'ya Amerika'dan gelenlerin ilk öncüleri Tüccarlar ve Misyoner grupları olmuştur. Daha sonra ise Amerikalı konsoloslar ve diplomatlar bu gelen öncü guruplarını takip etmiştir.¹⁵⁸

Amerikalı Misyonerlerin bölgede yaptıkları faaliyetler sonucunda Amerika'nın Osmanlı'ya yönelik politikasının şekil almasında etkisi yadsınamaz. Bilhassa siyasi açıdan ele alındığında, Amerika'nın Ermenilere yönelik tutum ve davranışlarının belirlenmesinde misyonerlerin etkisi söz konusudur. Böylelikle Misyonerler Amerika'nın yönünü Ermenilere çevirmesinde başat rol alarak Ermenileri Amerika'nın gündemine almayı başarmışlardır. Bu dönemde Amerika'nın emperyalist menfaatleri uğruna Ermeni meselesine dahil olup önemli bir çaba sarf ettiği görülmektedir. Amerika'nın Bu yaklaşımı, Amerika'da yapılan Ermeni faaliyetlerinin Temel amacı masum ve mazlum bir Ermeni tablosunu oluşturmaktır.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti'nin Washington'daki büyükelçisinin Amerika vatandaşlarının Ermenilerle ilgili düşünceleri, Amerika Hükümeti'nin Ermeni meselesi hakkındaki politikası ve Amerika'da Ermenilere toplanan yardımlar hakkında Hariciye nezaretine gönderdiği bir resmi yazıda şunları belirtmektedir: Amerikalılar genellikle Ermenilerin tarafını tutmalarının sebebi Ermenilere yapılan zulmün değil Ermenilerin Hristiyan olmalarından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı Mösyö Cleveland ile Amerika vekiller

¹⁵⁷ İhsan Burak Becerikli, "Anadolu'da Bir Amerikalı Misyoner: Frederick Davis Greene ve Ermeni Meselesi", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 55, 2016, s.138.

¹⁵⁸ Şimşir, **a.g.m.**, s.45-46.

¹⁵⁹ Deveci Bozkuş, **a.g.m.**, s.578.

heyeti Ermenilerin aleyhinde hareket ettiklerine inanmamamız gerekir. Bunlar Hristiyan ve Amerika menfaatlerini diğer bütün menfaatlerin üstünde tutuyorlar. Çünkü Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilere dini ve dünyevi bilgileri sağlayan Amerika misyonerleri ile Amerikan okullarıdır. Bu yönüyle Amerika Birleşik Devletleri Osmanlı Hükümeti'ne karşı sert politikalar sergilemesi ihtimal dâhilindedir. Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı topraklarında ikamet eden Ermenilerin Hristiyan olması hasebiyle onlara bir yardım kampanyası başlatarak dindaşlarını bu yönden destek vermeye çalışmışlardır. Bununla beraber İslam'a ve Osmanlı Hükümeti hakkında iftiralar ve hakaretlerde bulunmuşlardır. ¹⁶⁰

Amerikalı Misyonerlerin Ermenilere yönelik finansman faaliyetlerini ele aldığımızda Misyoner Teşkilatlarının, Osmanlı topraklarında harcadığı paraların hiçbir şekilde Amerikan bütçesinden ayrılan bir para olmadığı, yalnız bu paraların Amerika'da başta halk olmak üzere, kiliselerde toplanan bağışlardan oluşuyordu. Ayrıca basın da devreye girmesiyle kamuoyunda Türkler hakkında kara propaganda yapılarak Ermeniler mazlum ve masum gösterilmesi sebebiyle, toplanan paraların mablağı giderek artmıştır. ¹⁶¹Bu faaliyetler sonucunda toplanan yardımlar gizli bir şekilde Hınçak ve Taşnak Cemiyetlerine aktarılıyordu. Komiteci Örgütler ellerine geçen bu paralarla hem askeri masraflarını karşılıyor hem de diğer ihtiyaçlarını temin ediyorlardı. ¹⁶²

Avrupa Kamuoyunda Ermenilere yönelik Osmanlı Devleti'nden zulüm gördüklerine dair fikirlerin ortaya çıkmasında, bilhassa Avrupa'ya gitmiş Ermeni İhtilalci örgütlerin yaptıkları basın ve yayın faaliyetlerinin önemli bir etkisi vardır. Bu faaliyetlerin 1880'li yılların ortalarında Avrupa ülkelerinin farklı vilayetlerinde ortaya çıkmasıyla, Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz bir izlenimin oluşturmuştur. Ayrıca bu yayınları yapan şahısların da ne derece etkili bireyler oldukları görülmektedir. Yayınlanan gazetelerden biri İngiltere diğeri ise Fransa'da Komiteci Ermeniler tarafından yayınlanmıştır. Bu iki gazete örneğinden yola çıkarak gerçekleştirilen propaganda faaliyetleri rahatlıkla gözlemlenmektedir. ¹⁶³

---

¹⁶⁰ BOA, HR. SYS, 2854/82

¹⁶¹ Ahmet Seyrek, **Ermeni Meselesi ve Tehcir Bir Asırdır Çözülemeyen Sorun**, İstanbul: Bizim Kitaplar, 2015, s.77.

¹⁶² Sezer, **a.g.m.**, s.65.

¹⁶³ Haluk Selvi, (hızl), **Sevk ve İskanın 100. Yılında Türk Ermeni İlişkileri**, İstanbul: Büyük Şehir Belediyesi, Kültür A.Ş, s. 2014, 107-108.

19. yüzyılın sonlarına doğru, Ermeni meselesi, tarihte 93 harbi olarak da geçen 1877-78 “Şark Meselesinin” diğer bir safhasıdır. Yapılan bu savaşın sonucunda Osmanlı Devleti büyük bir toprak kaybına uğramıştır. Bu toprak kayıpları ulusa dayalı devletlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti’nde talihsiz olaylar meydana gelirken Batılı devletler Osmanlı’yı bu dönemde parçalama siyasetini benimsemeye başlamışlardır.¹⁶⁴

Dönemin büyük güçleri, suni bir Ermenistan ortaya çıkarma faaliyetinde bulunmaya çalışarak, bilhassa 1880’li yıllarda Ermeni sorununu gündeme getirmişlerdir. Bu dönemde İhtilalci Ermenilerin Anadolu bölgesinde yaptığı faaliyetler sonucunda Ermeni sorunu bir siyasi niteliğe kavuşmuştur. Ayrıca ihtilalcilerin yaptıkları eylemler, Ermenilerde milli bir bilincin oluşmasına vesile olmuştur.¹⁶⁵

Ermeni devrimcileri, Avrupa’nın farklı ülkelerinde 1885 yılında bir araya gelerek komiteler kurmuş, buralarda İngilizce, Fransızca gazeteler yayınlamaya başlamış ve yayınlanan gazetelerde “Osmanlı mezalimi” diye doğru olmayan bilgiler neşrederek ulusçuluk fikirleri ortaya atmaya başlamışlardır. Ermeni devrimcileri, Ortaya attıkları bu iddialara göre Berlin Antlaşması’nın hükümlerinin hiçe sayıldığını dile getirerek, Avrupa’da, Osmanlı’nın Ermenilere yönelik zulümlerin duyurulmasına ortam hazırlamışlardır.¹⁶⁶

Amerika ve Avrupa kamuoyuna, Ermeni sorununu büyük bir gayret ve özverili bir şekilde aktaran Amerika’daki Ermeni lobileri, önemli bir başarı sağlamıştır. Bu Ermeni lobileri, Türkler aleyhine dezenformasyona başvurmaktan geri durmamışlardır. Ermeniler, asıl hedeflerinin bağımsız bir Ermenistan Devleti kurmak olduğu için, bu amaç uğruna başvuracakları her yolu kendilerine mubah saymışlardır. Amerikalı misyonerlerin de desteğini alıp mitingler düzenleyerek yardım amaçlı faaliyetler tertip etmişlerdir. Ayrıca bunun yanı sıra Amerikan yönetimine ve Avrupa’daki devletlere mektuplar, telgraflar yazmışlardır. Bu dönemde devrimci komitelerin de ortaya çıkması ile birlikte Amerika’da ikamet eden Müslüman veya Türk taraftarı olanlara suikast

---

¹⁶⁴ Arsen Ceyhan, **Ermeni Sevkiyeti Gerçeğinin Nasıl Soykırım Mitine Dönüştüğüne Dair Bir Deneme**, İstanbul: Gita Yayınları, 2015, s.27.

¹⁶⁵ Seyit Sertçelik, **Rus ve Ermeni Kaynaklarında Ermeni Sorunu, Ortaya Çıkış Sürecini, 1678-1914**, İstanbul: Srt Yayınları, 2016, s.164-165.

¹⁶⁶ Salih Altınok, **Tehcirin 100. Yılında Belgeleriyle Ermeni Sorunu**, Edirne: Parafiks Yayınevi, 2015, s152.

düzenlemişlerdir. Komiteciler bu lobi hareketleri ile Anadolu bölgesinde yaşayan Ermeni milletini ihtilale davet etmiştir.¹⁶⁷

Avrupa basını meydana gelen Osmanlı ve Ermeni olaylarını yakın takibe alıp olayları abartılı bir şekilde göstermiştir. Avrupa devletlerinin dikkatlerini çekmeye çalışan Avrupa'daki Ermeniler, yaptıkları faaliyetlerle bunu başarmışlardır. Sonuç itibarıyla Avrupa devletleri Osmanlı'ya yani Sultan Abdülhamid'e baskı yapmıştır. Aynı zamanda asker çıkartma kararını dahi gözden geçirmişlerdir.¹⁶⁸

Osmanlı'nın Amerika'daki büyükelçisi 16 Aralık 1895 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği resmi bir yazıda Amerika'da bulunan Ermeni komitelerinin almış oldukları bir kararla bin kadar Ermeni'yi Avrupa ülkelerine gönderip onlardan Osmanlı'ya karşı yardım etmelerini amacında olduklarını belirtmiştir.¹⁶⁹

Washington Osmanlı elçiliğinin 1895 tarihinde Dış İşleri Bakanlığına göndermiş olduğu 458 numaralı yazışmada Elçiliğin Avrupa'dan aldıkları bilgilere göre New York Ticaret Odası'na Amerika misyonerlerinden gelen bir mektuba belirtildiği üzere güya Osmanlı topraklarında yaşayan yaklaşık beş yüz bin Ermeni'nin aç ve sefil bir halde bulduklarını belirtilmiş ve Amerikalılardan acil bir şekilde maddi bir yardım talebinde bulunduğu iletmiştir. Congregational Kilisesi'nin de yalan haberlerle Ermenilere açık bir şekilde destek vererek Osmanlı topraklarında Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya çalıştıklarını söylemiştir.¹⁷⁰

8 Ocak 1896 tarihinde Osmanlı'nın Washington Elçiliğinin Hariciye Nezaretine gönderdiği resmi bir belgede Amerika Kızılhaç Cemiyeti ile cemiyetin başkanı Miss Barton'un katkılarıyla Ermeniler için toplanan yardımın Osmanlı Devleti'ne bir savaş gemisiyle birlikte gönderilmesi için Worcester Belediye Başkanı, Amerika Kongresine başvuru yapmıştır. Halbuki o vakitler Rusya'da çıkan büyük bir kıtlık vardı. Amerika tarafından Rusya Hükümeti'nin zulümleri bahane edilerek herhangi bir yardım onlara gönderilmemişti. Osmanlı elçisi, Amerika'nın Ermeniler için yardım toplamak amacıyla Osmanlı Devleti'ne sürekli iftiralar atarak Ermenileri mazlum göstermesinin kabul

---

¹⁶⁷ Aydın, a.g.m., .93.

¹⁶⁸ *Spectatour*, 1 February, 1896.

¹⁶⁹ BOA, HR. SYS, 2338/44.

¹⁷⁰ BOA, Y. A. HUS, 344/16.

edilemez olduğunu Amerika Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahriratlarda bu durumu çirkin gördüğünü ifade ettiğini Osmanlı Nezareti'ne bildirmiştir.¹⁷¹

Washington büyükelçiliğinden Hariciye nezaretine 1896 yılında gönderilen resmi bir belgede yer aldığı üzere Amerika Hükümeti'nin İtalya ve İngiltere ile Ermeni Meselesi için ittifak yaptığı haberlerin asılsız olduğu belirtilmiştir. Çünkü Amerika Hükümeti'nin dış politikasında diğer devletlerle ittifak halinde bulunması Amerikan çıkarlarına aykırıdır. Bunun yanında Amerika ve İngiltere arasında geçen tartışmaların böyle bir ittifakın gerçekleşmesini mümkün kılmayacağı ortadadır. Ayrıca Amerikalı Hristiyan ahali ile İngiltere'nin Hristiyan ahalisi arasında tamamen hem fikir olduğundan Ermeni meselesinden Amerika'nın maddi olarak yardımı olmasa bile dini hassasiyetlerin olması sebebiyle İngiltere ile Amerika arasında Ermeni meselesi bakımından bir ittifakın söz konusu olabileceği belirtilmiştir. Amerika Hükümeti'nin Osmanlı Hükümeti'ne karşı düşmanca harekette bulunmasının sebebi Avrupa devletlerinin güttüğü politikadan ayrı olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple Amerika'ya karşı bize lazım olan şey kuvvet değil hakkaniyettir. Haklı olduğumuz müddetçe Amerika Hükümeti'nin her türlü düşmanca hareketine karşı Osmanlı Devleti'nin kendini savunabileceği söylenmiştir. Yine yazışmada belirtildiği üzere Osmanlı sularında seyreden Amerikan savaş gemilerinden endişe edilecek bir durum olmadığı, istersek biz de Amerika sularına kendi savaş gemilerimizi gönderebileceğimizin değerlendirilmesi yapılmıştır. ABD'ye ait savaş gemileri İstanbul'da herhangi bir kargaşa çıkması halinde Amerika vatandaşlarının korunması için Osmanlı sularında bulunduğu belirtilmiştir.¹⁷²

Osmanlı Washington Elçiliği'nin 22 Haziran 1893 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği resmi yazıda Haik adlı gazetede Ermenilerin amaçlarına ulaşabilmeleri için silahlı eylemlerde bulunmaları gerektiğini detaylı bir şekilde makale yazıldığı belirtilmiştir. Adı geçen gazetede makalenin birinde Ermenilerin Amerika'ya göçleri sebebiyle Osmanlı topraklarında sayılarının gittikçe azaldığı yazılmıştır. Osmanlı sefareti bu durumun hakkında fikirlerini şöyle beyan etmiştir: Ermeniler göçer sebebiyle nüfuslarının azaldığının farkındadırlar. Bu durumun kendi aleyhlerinde olduklarının bilincindedirler. Haik gazetesinin düşüncesiyle Ermenilerin göç etmeleri halinde kendi eylem ve ideallerine aykırı hareket etmeleri aslında Osmanlı'ya fayda sağlamış olur.

---

¹⁷¹ BOA, HR. SYS, 2834/27.

¹⁷² BOA, HR. SYS, 69/31.

Osmanlı Devleti'nin Ermenilerin göçlerini engellemeye çalışması tarafımızca bilinmektedir. Şayet Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermeniler Osmanlı Devleti'ne hizmet edip memleketin imarına katkı sağlayıp gelişmesi için çaba gösterebilirlerdi. Ermeni göçünün engellenmesine bir anlam verilebilirdi. Lakin Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermeniler Osmanlı Hükümeti'ne sıkıntı ve problem çıkardıklarından dolayı göçlerine engel olmakta herhangi bir menfaat görülmemektedir.¹⁷³

Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç eden Ermeniler, Amerikan Hükümeti tarafından himaye edilerek zamanla buraya yerleşmişlerdir. Böylece Ermeniler, Osmanlı Devleti aleyhine bir takım faaliyetlerde bulunmak için aradıkları zemini elde etmişlerdir. Ermeniler, burada bomba ve silah eğitimleri alarak ihtilalci komitelere maddi yönden destek sağlamışlardır. Bunun yanı sıra ABD'nin Ermenilere Amerikan pasaportunu vermesi, Ermeni komitecilere büyük destek sağlamıştır. ABD, Ermenilerin Osmanlı bölgesinde sıkıntıya düştükleri zaman devreye girerek Amerika'ya kaçmalarına imkân sağlamıştır. Ermenileri koruyucu bir tutum sergileyen Amerika, daha da ileriye giderek Osmanlı Devleti'ne Ermenilerin korunması için ultimatolar vermiştir. Ayrıca Ermeniler, bu dönemde kurdukları lobi faaliyetlerinin etkisiyle Amerika'yı zaman zaman yanlarına çekmeyi başarmışlardır.¹⁷⁴

1890'lı yıllarda Ermeni örgütlerinden olan Hınçak ve Taşnak komitelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte sıkıntı ve sorunlar giderek daha da artmıştır. ABD'de henüz yeni kurulmuş olan bu gizli örgüt yapıları, Amerika kamuoyunda açık ve net bir şekilde kendi imzalarıyla başkaldırıya yönelik yayın faaliyetleri gerçekleştiriyor ve Osmanlı Devleti'nin aleyhine propagandalar yapıyorlardı. Osmanlı Devleti'nde çıkan olayların daha da etkili bir hal alması için propaganda faaliyetlerine devam etmişlerdir. ABD, Anadolu'da eylem yapmak için ihtilalci gençler toplayan Ermeni örgütlerine yardımcı olmak adına Ermenilere vatandaşlık veriyordu. Anadolu bölgesinde bir karışıklık çıkmadan önce dahi Atlantik ötesine geçen Hınçak ve Taşnak liderleri de Amerikan pasaportunu kolay bir şekilde temin edebilmişlerdir. Elleriindeki bu Amerikan pasaportları sayesinde Anadolu bölgesindeki illerde kanlı ihtilallere karışan Hınçak ve Taşnak üyeleri olaylardan rahatlıkla sıyrılabilirlerdi.¹⁷⁵

---

¹⁷³ BOA, HR. SYS, 2851/29.

¹⁷⁴ İbrahim Akış, *Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı*, Cilt 103, Sayı 205, 2013, s.171-172.

¹⁷⁵ Şimşir, *a.g.m.*, s.56.

7 Ekim 1895'te yayımlanan Haik adlı Ermeni gazetesinde geçen bir makaleye göre yakında İstanbul'da Ermeni eylemlerinin başlayacağını bu eylemleri yapanların Osmanlı'nın diğer vilayetlerinden gelen Ermeniler olacağını söylemiştir. Haik gazetesi İstanbul'da oturan Ermenilerin saldırıya geçmelerini ve Osmanlı'nın diğer illerinde bulunan Ermenilerin de onları müdafaa etmeleri gerektiğini tavsiye etmiştir. Bu sebeple Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahale etme fırsatını elde edeceğini temenni etmiştir.¹⁷⁶

Osmanlı Zaptiye Nezareti, Amerika'da yaşayan Ermenilerin bir kulüp kurduklarını ve bu kulüpte Ermenilere askeri eğitim verildiğinin malumatının doğru olup olmadığının Washington Elçiliği tarafından araştırılıp hakikatin kendilerine bildirilmesini istemiştir.¹⁷⁷

Osmanlı'nın Amerika Büyükelçisi, New York'taki Osmanlı konsolosu vasıtasıyla elde ettiği bilgiyi Hariciye Nezareti'ne resmi bir yazıyla göndermiştir. Bu yazıda Thomas Çarşafçıyan adında bir anarşistin başkanlığında yeni bir Ermeni komitesinin oluşturulduğu ve bu kişi tarafından haftalık yayınlar yapan bir gazete çıkarıldığı belirtilmiştir.¹⁷⁸

Ayrıca Haik gazetesinin editörü Chitzian, Amerika'nın Boston kentinde yaptığı bir konuşmasında ihtilal yapmak için belli bir eğitimden geçen Ermeni gençlerin Anadolu'da başkaldırıya geçmeleri için hazır vaziyette olduğunu açıkça dile getirmişti. Bu ihtilalci örgütlerin Osmanlı Devleti'ne yönelik askeri talimde bulunmaları Osmanlı'nın Washingtondaki elçisi Alexandre Mavroyeni Bey'in dikkatini çekmiştir. Mavroyeni Bey, Amerika Dışişleri Bakanlığına Ermenilerin Osmanlı'ya yönelik faaliyetlerini şikâyet etmiştir.¹⁷⁹

Amerika'da bulunan Müslüman tüccarlar, Ermenilerin kimlerden silah temin ettiklerini, temin edilen bu silahların hangi illerden veya hangi noktalardan ülkeye sokulacaklarını, fesat çıkaran Ermenilerin Osmanlı coğrafyasındaki muhbirlerinin kimler

---

¹⁷⁶ BOA, HR. SYS, 2857/47.

¹⁷⁷ BOA, HR. SYS, 2742/12.

¹⁷⁸ BOA, HR. SYS, 2862/55.

¹⁷⁹ Aydın, a.g.m., s.93.

olduklarını, Ermenilere kimlerin para yardımıyla bulunduğunu Derviş Paşa'ya gönderdikleri mektuplarda anlatmışlardır.¹⁸⁰

Komiteci Ermenilerin bu dönemde yaptığı eylemler, Avrupa ülkelerinin ve Amerika kamuoyunda seslerini duyurabilmek amacıyla çıkan eylemler olduğu tarihî bir gerçektir. Robert Koleji'nin kurucusu olan Hamlin, hatıralarında Hınçak gruplarının yaptığı eylemlerinin amacının Müslüman ahaliyi katlederek bölgede Müslümanları tahrik etmeye yönelik olduğunu söyler. Böylece öfkelenen Müslümanların Ermenilere saldırmalarını sağlayan komiteciler, kendilerini savunmasız ve masum bir şekilde göstermiş, dönemin büyük güçleri olan Batılı devletleri hem insanî açıdan hem de Hristiyan olan din kardeşlerinin korunması için harekete geçirmişlerdir.¹⁸¹

28 Kasım 1894 tarihinde Osmanlı Elçiliği'nin Osmanlı Nezareti'ne çektiği bir telgrafta bazı Ermenilerin gazeteler aracılığıyla Amerikalılardan nakdi yardım talep ettikleri ve Amis Unis de l'Armenie Cemiyeti'ndeki bazı Amerikalıların Boston'da bir miting düzenlediklerini ve Osmanlı Hükümeti aleyhine kararlar aldıklarını, mitingde Boston şehrinin yöneticisinin de bulunduğunu belirtmiştir. Bunun yanında yine telgrafta belirtildiği üzere Amerika'daki bazı gazetelerde Amerikan misyonerlerinden geldiği tahmin edilen imzasız yazıların yayınlandığı ve bu yayınlarda on bin Ermeni'nin katledildiği söylenmiştir. Bu gibi asılsız haberlerin neşredilmesinin Ermenileri teşvik, bazı Amerikalıları da tahrik ettiği söylenmiştir.¹⁸²

Osmanlı Devleti'nin Washington'da bulunan elçisi tarafından 1896 tarihinde Hariciye nezaretine gönderdiği resmi bir belgede şunlar belirtilmiştir: Osmanlı Devleti'nde ikamet eden Amerika misyonerleri sessizliklerini koruyup Ermenileri tahrik etmezlerse Ermeni meselesi bugünkü kadar büyümezdi. Avrupa ve Amerika'da Osmanlı düşmanlığının bu denli şiddetli olmasının temelinde Osmanlı topraklarında yaşayan misyonerlerin bazen gizli bazen de açıkça Osmanlı aleyhine gönderdikleri raporlar yatmaktadır. İstanbul'da yaşayan misyonerler son zamanlarda vuku bulan olaylarda on beş bin Ermeni'nin katledildiğini buna mukabil yalnız iki bin Türk'ün öldürüldüğünü Bostan'daki ruhani liderlerine rapor etmişlerdir.¹⁸³

---

¹⁸⁰ BOA, Y.PRK. MYD, 14/85.

¹⁸¹ Ceyhan, a.g.e., ss.52-53.

¹⁸² BOA, HR. SYS, 2843/11.

¹⁸³ BOA, HR, SYS, 2858/13.

Sultan Abdülhamid'in başa geçtiğinde Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koyması ve I. Meşrutiyeti ilan etmesi Batı'da kendisine yönelik büyük bir itibar kazanmasına neden olmuştur. Daha sonra Osmanlı'nın toplumsal yapısından kaynaklı nedenlerden ötürü 1890'lı yıllardaki Ermeni olayların zuhur etmesi ve Osmanlı'nın bu olaylara müdahale de bulunması Batı'da Abdülhamid'e gösterilen saygının yerini Abdülhamid aleyhtarlığı almıştır. Özellikle İngiliz ve Amerikan basını, yaptığı haberlerde Osmanlı'yı sert bir dille eleştirmiş ve Abdülhamid'i baskıcı olarak göstermişlerdir. Ayrıca bu gazetelerin bölgede yaşanan olayları yakından görebilmek için doğuya gitmek istemeleri kendi devletlerini dahi tedirgin etmiştir.¹⁸⁴

Ermenilere ait Hınçak, Taşnak, Armanekan ve Kara Haç gibi ihtilalci örgütlerin kurulmasıyla birlikte Ermeniler arasında silahlı bir direnişin olması gerektiği fikri yayılmıştır. Avrupa eksenli kurulan bu cemiyetler, Osmanlı Devleti'ne başkaldırmaya yönelik teşebbüslerde bulunmaktan çekinmeyerek bölgede çıkardığı bazı olayları, Batı dünyasına Ermenilere yönelik bir katliam yapıldığı şeklinde servis etmiştir. Bunun yanında 1890'lı yıllarda bölgede çıkmış Erzurum, Kumkapı ve Sason başkaldırılarını çarpıtarak batı kamuoyunu etkilemiştir. Bu cemiyetler, Ermeni sorununun milletlerarası bir sorun haline gelmesini fırsat bilip olayları daha da alevlendirmek istiyordu. Ayrıca Sason'da çıkan olayların araştırılması için Abdülhamid tarafından kurulan komisyona Amerikalı bir kişinin de dâhil edilmesini istemişlerdir.¹⁸⁵

Amerika'nın New York eyaletinde düzenlenen bir mitingde Protestan öğretmen ve din adamları, Osmanlı Devleti aleyhine düşmanlıklarını apaçık bir şekilde göstererek tüm Hristiyanları Osmanlı'ya karşı ittifaka davet etmişlerdir. Osmanlı topraklarında çıkan Ermeni olaylarında Ermenileri haklı göstererek desteklemişlerdir. Bu konuda bütün Hristiyanların Ermenilerin yanında Osmanlı'ya karşı bir tavır sergilemelerini istemişlerdir.¹⁸⁶

Sason'da çıkan Ermeni olaylarının incelenmesi için Amerika'nın Sivas konsolosu olan Mösyö Jewett'in tahkik heyetinde olması ve olay hakkında Amerika Elçiliğinin bilgi

---

¹⁸⁴ Memet Yetişgin, "Batı Basınından Osmanlı Devleti'ne Yaklaşımlar ve Osmanlıların Bu Yaklaşımlara Tepkileri", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Sayı 28, 2010, s.132.

¹⁸⁵ Sedat Laçiner, **Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası**, USAK: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2008, s.19.

¹⁸⁶ **BOA**, HR. SYS, 2858/8.

edinmek üzere Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gelmesi Osmanlı Hükümeti'ni memnun etmişti¹⁸⁷

Dönemin Ermeni komiteleri, Sason'da çıkan Ermeni olaylarında Osmanlı'ya karşı savaşılan Ermenileri birer kahraman gibi göstererek ve bu davranışlarından dolayı onları yüceltmişlerdir.¹⁸⁸

Berlin kongresinden sonra Ermeni sorunu, dönemin güçlü devletlerinin dikkatinin cezbetmesine sebep oldu. Özellikle bu dönemde Anadolu'da çıkan Ermeni isyanlarında Osmanlı Devleti aleyhine hareket eden Amerika ve Kanada, dönemin Padişahı Abdülhamid'i karalayarak onu baskıcı, zulümkar olarak göstermiştir. Bunun yanında, Batı neşriyatlı birçok kitap ve dergide, Ermenilere zulüm yaptığı iddiası ile kendisini kızıl sultan olarak göstermeye çalıştılar. Nihayetinde 1894'te başlayan Ermeni isyanları Osmanlı Devleti tarafından bastırılarak durum kontrol altına almıştır. Böylece Ermeniler, büyük devletleri arkalarına almadan yapılacak bir isyanla Osmanlı'ya karşı bir şey elde edemeyeceğinin farkına varmış oldular. Bu sebeple Osmanlı'ya karşı Amerika ve İngiltere'yi devreye sokmaya çalıştılar.¹⁸⁹

Osmanlı ABD arasında Ermenilerden dolayı bazı hadiseler yaşanırken dönemin güçlü devletlerinden biri olan İngiltere'nin bu dönemde Osmanlı'ya karşı politikasını değiştirmesi, Osmanlı'nın uluslararası olanda daha zorlu bir sürece girmesine sebep olmuştur. İngiltere özellikle 1878 Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik politikasından vazgeçerek Osmanlı'ya karşı yeni bir siyasi tavrı devreye koymuştur. Liberal bir parti olan Gladstone'nin yönetimindeki İngiltere'nin Osmanlı'ya karşı yürüttüğü siyaset ile 1880'lerin başından itibaren gündeme gelen Ermeni sorunu Avrupa devletlerinin Osmanlı'ya yönelik politikasının belirlemede etkili olmuştur.¹⁹⁰

Gladstone göre güneye doğru sarkan Ruslar, ancak İngiltere kontrolünde uydu bir devletin kurulmasıyla durdurulabilirdi. Bunun yanında İngiltere tarafından işgal edilen Mısır'ı elde tutmak için Ermeni meselesi yapay bir sorun olarak Osmanlı'ya karşı sürekli

---

¹⁸⁷ BOA, Y. EE, 159/81

¹⁸⁸ **Ermeni Komitelerin Amaçları ve Eylemleri (Meşrutiyet'in İlanından Önce ve Sonra)**, Ahmet Tetik, Melike Gürler, Çiğdem Aksu, (hızl). Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 2005, s. 21

¹⁸⁹ Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, vd., **Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri Asam – Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını**, s.167-168.

¹⁹⁰ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyılın Siyasi Tarihi, (1789-1914)**, İstanbul: Kronik Yayınları, 2014, s.554.

gündemde tutulmuş ve diplomatik baskılar yapılmıştır. Ayrıca Ermeni meselesini kullanarak yönetimde muhafazakâr partiler üzerinde siyasi bir güç elde etmek istenmiştir.¹⁹¹

“Ermeni Sorununun” tarihsel olarak arka planına zemin oluşturan aslında Rusya ile yapılan 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasıdır. Küçük Kaynarca Antlaşması’nda belirtilen ve Osmanlı Devleti’nin gayrimüslim Ortodoks Hristiyanlarının inançlarını ve ibadethanelerini muhafaza edeceğine dair, Rusya’ya teminat vermesi Rusya’yı Osmanlı’daki Ortodoksların koruyucusu haline getirmişti. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı Ermenileri, kendilerini Rusya’nın tebaası olarak görmeye başlamış ve özellikle 19. yüzyılda yapılan Osmanlı Rus savaşında daima Rusların hizmetkârı olarak bölgede faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁹²

19. yüzyıldan itibaren ulusçuluk fikirleri, Avrupa genelinde olmak üzere tüm dünyada hızlı bir şekilde yayılmaya başladı. Avrupa’da giderek yayılan bu akım Osmanlı Devleti’ne de yansdı. Özellikle bu dönemde Rusya ve diğer Batılı devletlerin yardımları sayesinde Hristiyan olan azınlıklar da direniş hareketlerini başlatmıştır. 1878’de Balkanlarda ortaya çıkan ayaklanmalar da haliyle Ermenileri etkilemiştir. Bu dönemde başta Rusya olmak üzere ve Osmanlı’daki misyonerlerin faaliyetleri neticesinde Ermenilerde milli bir bilincin oluşmasına zemin hazırlanmıştır.¹⁹³

Ermenilerin içinde ulusçuluk fikrinin ortaya çıkması Osmanlı’daki diğer gayrimüslim azınlıklara nazaran geç oluşmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’da kendini gösteren bu ulusçuluk hareketleri, 1877-1878 Osmanlı Rus savaşının yaşanması Ermeniler için bir dönüm noktasıdır. Ayrıca yapılan bu savaş sonucunda Rusların talepleri doğrultusunda Berlin antlaşması imzalanmıştır.¹⁹⁴

Özellikle bu antlaşmada yer alan bazı maddeler (16 ve 61. maddeler) Ermeni sorununu ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu maddelere göre Osmanlı Devleti’nin Ermenilerin

---

¹⁹¹ Selvi, **a.g.e.**, s.38.

¹⁹² Hüner Tuncer, **Türk Dış Politikası, Osmanlıdan Cumhuriyet’e (1789-1920)**, İstanbul: Kaynak Yayınları, Cilt 1, 2007, s.404.

¹⁹³ Taha Niyazi Karaca, “İngiliz Liberal Parti’nin 1894 Sason Ajitasyonu ve Sir Ashmead Bartlett’in Tepkisi”, Editörler, Mevlüt Yüksel, Tolga Başak, **Atatürk Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi, II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu**, Cilt 1, Erzurum 2015, s. 530.

¹⁹⁴ Okan Bensoy, (hızl), **Ermeni Sorunu’nu, Anlamak Önyargıları Aşmak ve Neferetten Arınmak**, İstanbul: Destek Yayınevi, 2011, s.199-200.

buldukları bölgelerde de ıslahatlar yapması gerekiyordu. Bu da hiç hesapta olmayan bir Ermeni sorununu gün yüzüne çıkmasına ortam hazırlamıştır.¹⁹⁵

Ermeni sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte, artık Ermeni meselesi Osmanlı Devleti'nin sorunu olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Ayrıca 1863 yılında Ermeni Nizamnamesinin çıkarılmasından sonra, özellikle İstanbul'daki Ermeni Patrikliği, yönetimden daha fazla talepte bulunmuştur.¹⁹⁶

Berlin Antlaşması'nda yer alan ve Osmanlı Devleti'nin mecburi olarak kabul ettiği, Ermenilere yönelik ıslahatların yapılmasına dair olan maddeler, dönemin büyük güçleri olan İngiltere ve Rusya tarafından Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için sürekli gündemde tutulmuştur. Dönemin bu büyük güçleri tarafından ileriye sürülen Ermeni meselesi II. Abdülhamid tarafından sürekli geçiştirilmekteydi. Sultan Abdülhamid, öncelikli olarak kendisine karşı batıda oluşan ittifaka yönelik farklı bir strateji uygulayarak Almanya'nın yanında yer almıştır. Böylece içine düştüğü yalnızlıktan kurtulup Batıya karşı bir denge politikası oluşturmuştur. Ayrıca yurdun doğu bölgesindeki Ermeni faktörüne karşı Müslüman aşiretlerden oluşan Hamidiye alaylarını kurarak, bölgedeki Ermeni isyanlarının önünü kesmeye çalışmıştır.¹⁹⁷

II. Abdülhamid'in iç ve dış siyasette güttüğü politikalar Ermeniler nezdinde kabul görmemiştir. Neticede Ermeniler Osmanlı topraklarında huzursuzluk çıkartarak eylemlere girişmişlerdir. Bazı Ermeni bozguncuları Galata'daki Osmanlı bankasına baskınlar düzenleyip ve farklı muhitlerde olaylar çıkartıp halkın huzurunu kaçırmak için bazı yerlerde polislerle silah çatışmaya girmişlerdir. Ayrıca çıkan olaylarda yapılan incelemeler sonucunda Ermenilere ait kiliselerde silah ve bombaların görüldüğü tespit edilmiştir.¹⁹⁸

Osmanlı Devleti'nin Beyoğlu Tahrirat Muavini Muhammed Ali Bey, Amerika'nın İstanbul'daki başkonsolosu Dickinson'un daveti üzerine onu ziyaret etmiş ve bu ziyaret neticesinde Amerika vatandaşlığına geçen Ermenilerin bir ihtilal düşüncesinde olduğunu

---

¹⁹⁵ Salih Altınok, **Tehcirin 100. Yılında Ermeni Sorunu Belgeleriyle**, Edirne: Parafiks Yayınevi, 2015, s.14.

¹⁹⁶ Bensoy, **a.g.e.**, s.199-200.

¹⁹⁷ Ahmet Halaçoğlu, **1985 Trabzon Olayları ve Ermenilerin Yargılanması**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2005, s.24-25.

¹⁹⁸ **Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920)**, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 91, 2007, s 67.

öğrenmiştir. Dickinson, özellikle Marsilya, İskenderiye, Batum ve Odessa'dan gelen Ermenilere dikkat edilmesi gerektiğini Muhammed Ali Bey'e iletmiştir. Muhammed Ali Bey'de bu bilgileri resmi bir şekilde Zabtiye Nezareti'ne bildirmiştir.¹⁹⁹ Ermenilerin en büyük bozguncu komitesi Amerika'da ikamet edip Batum ve Kars'a yüklü miktarda silah, mühimmat ve para göndermiştir. Batum'a gönderilen silahlar anarşistlere dağıtılmıştır. Ancak Kars'a gönderilen silahlar yeri geldikçe Ermeni anarşistlerine verilmek üzere yarısı Muş'a yarısı da İran sınırına gönderilmiştir. Ermenilerin Muş ve İran sınırından saldırıya başlayacakları düşüncesi Van vilayetine bildirilmiştir. Bu konuda Osmanlı Devleti kolluk kuvvetlerini gerekli önlemleri alması hususunda uyarılmıştır.²⁰⁰

Ermeni bozguncuları II Abdülhamid'i devirebilmek için her yolu denemişlerdir. II. Abdülhamid'in İslam birliğine dayalı siyasetinin, Avrupa'da Hristiyan düşmanlığı olarak tanıtılmasında, misyonerlerin ve Ermeni ihtilalci komitecilerin büyük bir etkisi olmuştur. Ermeniler, II. Abdülhamid'in güttüğü bu siyaseti bağımsız bir Ermeni devleti için büyük bir engel olarak görmekteydiler. Bu yüzden Abdülhamid'in bir şekilde tasfiye edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla ayrılıkçı Ermeniler işi daha da ileri götürerek II. Abdülhamid'e suikast düzenlemeye yeltenmişlerdir. Ermeni terör militanlarının 1905'te yaptıkları bombalı eylemde 26 kişi hayatını kaybetmiştir. Ancak bu patlamada Sultan II. Abdülhamid şans eseri yara almadan kurtulmuştur.²⁰¹

2.1.3. II. Meşrutiyet Döneminde ki Faaliyetleri

II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle Ermeni partileri belli bir süre sakin kalmayı tercih etmişlerdir. Fakat bu sürede farklı bir politika izleyerek İttihat ve Terakki Partisiyle temaslarda bulunmuşlardır. Böylece parti içinde yer edinerek amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmışlardır. 1908 yılında Meşrutiyet ilan edildikten bir yıl sonra 31 Mart Vakası meydana gelmiştir. Bu vaka neticesinde II. Abdülhamid tahtan indirilmiştir. Bununla beraber 1908 meşrutiyeti sonrasında oluşan özgürlük ortamı, Ermeni eylemlerinde köklü bir değişikliğe sebep olacaktır.²⁰²

¹⁹⁹ BOA, Y. PPRK. ZB, 26/92

²⁰⁰ BOA, HR. SYS, 2743/60

²⁰¹ Kemal Çiçek, "Türk Ermeni İlişkileri ve Tehcir", **Ermeni Soykırımı İddiaları Yanlış Hesap Talat'tan Dönünce**, Mustafa Çalık, (drl), Ankara: Cedit Neşriyat, 2016, s.174.

²⁰² Kemal Çiçek, **Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917**, Ankara: Cedit Neşriyat, 2020, s.38.

II. Meşrutiyetin yürürlüğe girmesinden sonraki süreçte Osmanlı topraklarında sadece dört Ermeni siyasi partisi varlığını devam ettiriyordu. Bu partilerden biri olan Taşnaksütyun Partisi Kafkasya bölgesinde 1890'lı yıllarda kurulmuştur. Bu parti kuruluş felsefi olarak kendine bir takım hedefler seçmiştir. Buna göre: Partinin ilk hedeflerinde isyan çıkarmak ve bu doğrultuda devrimci örgütler kurarak amaçlarına ulaşmak vardır. Ayrıca Parti kendi içinde bir nizamname hazırlayarak buna göre dizayn edilmiştir. Parti, buna göre faaliyet alanlarını doğu ve batı olmak üzere iki kola ayırma yoluna gitmiştir. Faaliyet alanının doğu kısmını kapsayan kolunda Giresun, Harput, Diyarbakır ve Kafkasya bölgesini içine alan bölgeler bulunmaktadır. Batı kolunu ise Balkanlar Amerika, Mısır ve diğer farklı yabancı ülkeler oluşturuyordu²⁰³

II. Abdülhamid'in 1909'da tahtan indirilmesinden sonra İttihatçıların yönetimi ele almasıyla birlikte Meclis-i Mebusan açılıp anayasa tekrardan yürürlüğe koyulmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki bu demokratik gelişmeler, Ermenilerin kurduğu ihtilalcı bir cemiyet olan Taşnaksütyun ile hükümet arasındaki münasebetlerin iyileşmesine ve işbirliği siyasetinin gelişmesine vesile olmuştur. 1909'da meydana gelen Adana olaylarından hemen sonra Taşnaklar ve İttihatçılar kendi aralarında mütalaalar yapmış ve bu mütalaalar sonucunda ortak bir karar alınmıştır. Osmanlıca ve Ermenice olarak kaleme alınan mutabakat gereği her iki cemiyet de Osmanlı'nın bütünlüğünden yana tavır sergilemiş ve Osmanlı'nın bölünmesine karşı çıkmışlardır.²⁰⁴

Ermeni komitelerinden olan Taşnak ve Hınçak gibi ihtilacı örgütler, Meşrutiyetin ilanıyla birlikte faaliyetlerine ara verip, yeni rejime bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Bunun yanında memleketin kalkınması için Osmanlı'nın tüm unsurlarıyla beraber çalışarak hizmet etmek istediklerini belirtmişlerdir. Hatta cemiyetin azalarından olan sabahgülyan, Pera'daki Ermeni klisesinde yaptığı konuşmasında Osmanlı Devletinin meşrutiyeti ilan etmesiyle beraber artık ihtilalcı fikirlerinden vazgeçtiklerini ve bundan sonraki süreçte tüm çalışmalarını memleketin kalkınmasına adayacaklarını belirtmiştir.

²⁰³ Yusuf Sarıay, "İstanbul'da Ermeni Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler, (1914-1918)", **Atatürk Araştırma Merkezi**, Cilt 23, Sayı 67, 2007, s.106

²⁰⁴ Halil Özşavlı, "Ermeni Milliyetçilik Hareketlerinin Doğuşu Taşnak İttihat ve Terakki İttifakı", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 41, 2012, s.177-178.

Meşrutiyetin ilan edilmesinde sonra 1908’de hem siyasi suçlar hem de adli suçlar için genel af ilan edilmiştir.²⁰⁵

II. Abdülhamid’in tahtan indirilmesinden sonra yeni yönetimin tekrardan getirdiği meşrutiyet rejimi, ülkede bir demokratikleşme ortamını oluşturmuştu. Ermeniler, uzunca bir süre Osmanlı’ya karşı verdikleri amansız mücadelelerde herhangi bir emele ulaşamadılar. Nihayet düşlerinde bile hayal edemedikleri bir ortamın oluşmasına zemin hazırlayan İttihat ve Terakki, yönetimi ele almıştı. Yeni rejimin, hürriyet ve özgürlük nutuklarıyla ülkeyi yönetmesi, Ermeniler için yıllardır bekledikleri ortamın oluşmasına sebep olmuştu. Bu ortamın verdiği rahatlıktan yararlanıp bunu değerlendirme safhasına geçmek istemişlerdir. Bunun yanında siyasi bağımsızlıklarını kazanmak adına komitelerini kurup ve teşkilatlanmalarını gerçekleştirip Osmanlı’ya karşı silahlanmaya gitmişlerdir. Meşrutiyetin verdiği özgürlük ortamından faydalanmak isteyen Ermeniler, birçok yörede halkı silahlandırıp Amerika’dan gelen Ermeni militanlarına bir ihtilal ortamı hazırlamışlardır.²⁰⁶

İttihat ve Terakki yönetimi, ilk dönemlerinde Ermenilerle yaşanan bazı gerginliklere rağmen II. Abdülhamid’in aksine farklı bir politika benimsemişlerdir. Bu dönemde Ermenilerle dostane ilişkiler kurup tekrardan Türk Ermeni ilişkilerini tesis etmek için büyük bir gayret göstermişlerdir. Hatta bu dönemde Ermeni mebuslarla yakın ilişkiler kurarak dostluk mesajları vermeye çalışmışlardır. İttihatçı yönetimin verdiği tüm dostluk mesajları, Ermenilerde bir karşılık bulmayınca isyanlar eskisi gibi bölgede baş göstermiştir.²⁰⁷

İttihat ve Terakki yönetimi, dönemin büyük güçlerinin uyguladığı baskıdan kurtulmak için bir takım insiyatifler alarak Ermenilerin taleplerini bir nebze olsa da karşılamak için bazı kararları uygulamaya geçirdiler. Buna göre 26 Mart 1913 ve 24 Nisan 1913 yıllarında hazırladıkları iki farklı kanunla Doğu Anadolu’da Ermenilerin

---

²⁰⁵ Özlem Karsandık Yazıcı, “ Ermeni (Hınçak) Komitecisinin Osmanlı Meclisinde Ermenileri Temsili: Hamparsum Boyacıyan,” *Asia Minor Studies- International Journal Of Social Sciences*, Cilt 4, Sayı 7, 2016, s.103-104.

²⁰⁶ Çalık, **a.g.e.**, s.174-175.

²⁰⁷ Nurşen Mazıcı, **Uluslararası Rekabete Ermeni Sorunun Kökeni, 1878-1920**, Ankara: Pozitif Yayınları, 2007, s.91,

ikamet ettiği bölgelerde düzenlemelerin olacağını ve iyileştirmelerin yapılacağını beyan etmiştir.²⁰⁸

Ermenilere yönelik ıslahatların yapılması için devreye giren Avrupa devletleri kendi çıkarları doğrultusunda bir ıslahat planını hazırlamaya çalışmışlardır. Ayrıca İstanbul Ermeni Patrikhanesi Doğu'da kurulacak bir Ermeni devletinin vilayetlerinin başında, Avrupa devletlerinin de kabul göreceği bir idarecinin bulunmasını açıkça belirtmiştir. Nitekim Batılı güçler tarafından hazırlanmış olan bu plan gereği Doğu bölgesinin açık bir şekilde Rus işgaline uğrayacağını farkına varılması sonucunda bu plandan vazgeçilip başka bir plan uygulamaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti Ermenilere yönelik ıslahat faaliyetlerini Ermenilerle halletmekten yana tavır sergilemesine ve ortaya koyduğu tüm gayretlere rağmen başarılı olamamıştır. Osmanlı'nın Ermenilere yönelik ıslahat fikirleri Birinci Dünya Harbi'nin zuhur etmesiyle beraber 28 Mart 1914'te yürürlükten kaldırmıştır.²⁰⁹

Birinci Dünya savaşının başlamasıyla beraber Newyork Times'ta 1915'te çıkan bir haberde savaş hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunulmuştur: *Doğu'da, Osmanlı ve Emeniler arasında karşılıklı kayıplar meydana gelecek şekilde mücadele başlamıştı. Rusya'nın duruma dâhil olmasıyla ortalık daha da vahim sonuçlar doğurmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle, Enver Paşa kayınbiraderini askeri sorumlu olarak bölgeye göndermişti. Van, Bitlis, Diyarbakır bölgelerinde durum daha da vahimdi. Her iki taraftan da binlerce insan evsiz ve yurtsuz bırakılmıştı. Bunu yanında hastalıklar da başlamıştı. Hatta gönüllü yardımcı olan sağlık ekiplerinde dahi hastalıklar baş göstermişti.*²¹⁰

Batılı devletlerin birbiriyle olan mücadeleleri neticesinde meydana gelen 1. Dünya Savaşı, aslında Osmanlı Devleti'nin paylaşılması fikrinin bir nedeniydi. Osmanlı Devleti'nin Batılı güçler tarafından paylaşılması fikri, haliyle Ermenileri harekete geçirmiş, kendilerine bir pay alabilmek adına Rusların yanında Osmanlı'ya karşı cephe açmışlardır. Ermeni Örgütlerin Rusların yanında yer alması, Osmanlı yöneticileri, bu durumun vahametine binaen savaş esnasında cephe gerisindeki Ermenileri tehcir etmeye karar vermişlerdir. Osmanlı Devleti tehcir için Ermenilere uygun gördükleri bölgenin

²⁰⁸ Çalık, a.g.e., s.176.

²⁰⁹ Aslan Yavuz Şiir, "Kitap Tahlilleri", **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 53, 2016, s.352-353.

²¹⁰ **The Spectator**, February 1, 1896.

güney vilayetleri olduğuna kanaat getirdikten sonra Ermenileri tehcire tabi tutmuştur. Ermenilerin tehcire tabi tutulması bölgedeki ABD misyonerlerin devre girmesine sebep olmuştur. Bu misyonerler Ermeniler için gerekli yardımları sağlamaya çalışmış ve Amerikan yetkilileriyle temasa geçerek, Amerika'da Ermeniler için yardım toplama talebinde bulunmuşlardır. Toplanan yardımları Ermenilere ulaştırmışlardır. Böylece Misyonerlerin girişimleri sonucunda Amerika'da Ermeniler için yardım teşkilatları kurulmuştur.²¹¹

Rusya'da bulunan Ermeni Kilisesi, Amerika Başkanı Wilson'a iletmek üzere bir hususi bir mektup göndermiştir. Mektup, Wilson'un Ermenilere yaptığı iyiliklere teşekkür etmek maksadıyla gönderilmiştir.²¹²

Mersin'deki Amerika konsolosunun Amerika büyükelçiliğine irsal ettiği bir mektupta Adana'ya gittiğinde göç eden Ermenilerin çokluğundan bahsetmiştir. Tarsus'tan Adana'ya kadar bütün yollar kuzeyden gelenlerle birlikte tehcir edilen Erimlerle dolu olduğunu belirtmiş, binlercesinin bilet alacak parasının olduğunu trenle yolculuk yaptıklarını ifade etmiştir. Osmanlı hükümeti son derece titiz bir şekilde bu göçü herhangi bir şiddet ve düzensizliğe yer vermeden sevk etmektedir. Hatta ihtiyaç sahibi Ermenilere yardım edilmekte olup Adana'daki Amerika hastanesinin tabiplerinin Ermeni hastalarını tedavi etmelerine vali tarafından izin verilmiştir.²¹³

Suriye'de bulunan Amerika konsolosları Ermenilerin işlerine karışmayacaklarına dair söz verdikleri halde sözlerinde durmayıp işlerine müdahale etmeleri Osmanlı tarafından uyarılmalarına sebep olmuştur. Eğer uyarıdan sonra konsoloslar Ermenilerin işlerine karışmaya devam ederlerse konsolosların gözetime tabi tutulacakları kendilerine bildirilmiştir. Amerika konsolosu gelen tebligata uyacağını bildirmiştir.²¹⁴

Aileleri Amerika'da olan ve Şam ve Lazkiye'de ikamet eden Ermenilerin burada bulunan Amerika elçilikleri vasıtasıyla ailelerinden haberdar olması ve ailelerinden gelen paraların konsolosluklarca kendilerine dağıtılması neticesinde Dördüncü Ordu Kumandanlığının bu durumu tespit etmesi ile konsolosluklar uyarı almıştır. Başkumandan Vekili Enver Paşa elçiliklerce yapılan bu faaliyetlerin Osmanlı'nın iç

---

²¹¹ Gencer, a.g.m., s. 250-252.

²¹² BOA, HR. SYS, 2884/10.

²¹³ BOA, DH. EUM. 2.Şb, 68/82.

²¹⁴ BOA, HR. SYS, 2168/46.

işlerine müdahale olduğunu söyleyerek elçiliklerin bu tip faaliyetlerden men edilmesi hakkında emir vermiştir.²¹⁵

Osmanlı'nın Cenevre konsolosu Yusuf Ziya, Amerika'nın eski İstanbul büyükelçisi Morgenthau'nun Ermeni isyanını teşvik etmek üzere Amerika'da büyük şehirleri gezip konferanslar vererek insanların nazar-ı dikkatini Ermeni meselesine celbetmeye çalışacağını Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir.²¹⁶

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Amerika ilişkilerini ele aldığımızda Amerika'nın artık yalnızlık politikasını bırakıp yayılmacı bir politika benimsediği görülmektedir. Şöyle ki Amerika'nın bilhassa Osmanlı topraklarında misyonerlerin ve konsolosların Amerika'nın çıkarları doğrultusunda hareket ederek Amerika'nın Osmanlı'da yayılmacı bir politika benimsemesinde etkili olmuşlardır.

Amerika'nın Osmanlı Devletindeki gayrimüslim olan Ermenilerle; tüccar, konsolos ve misyonerleri vasıtasıyla ilişkileri başlamıştır. Daha sonra Ermeniler üzerinden Osmanlı Devleti'ne karşı bir politika benimsemiştir. Öte yandan 1890'lı yıllarda bölgede patlak veren Ermeni isyanlarını destekleyip ve dönemin Amerika'da çıkan gazetelerine baktığımızda, Osmanlıyla Ermeniler arasında meydana gelen olayları abartılı bir şekilde çarpıtarak Osmanlı Devleti'ni uluslararası alanda zor bir duruma sokmaya çalışmıştır.

Osmanlı'dan Amerika'ya göç eden Ermeniler burada kurdukları dernek ve kurumlarla Osmanlı Devletine karşı bir lobi hareketi oluşturarak çıkarttıkları gazete ve dergilerde sürekli Osmanlı Devletini karalamıştır. Ayrıca bunun yanında komiteci Ermeniler Osmanlı'da iç kargaşalar çıkartarak daima Amerika'ya firar edip Amerika tarafından himaye edilmişlerdir.

---

²¹⁵ BOA, HR, SYS, 2169/12.

²¹⁶ BOA, HR, SYS, 2883/25.

SONUÇ

Osmanlı Amerika münasebetlerini ele aldığımızda ilk olarak ABD İngiltere himayesi altında Osmanlı sularında seyahat ederek İngiltere'ye verilen kapitülasyonlar gereği ayrıcalıklı statüden kendisi de faydalanmıştır. Ancak daha sonra Amerika'nın İngiltereye karşı verdiği bağımsızlık savaşında özgürlüğüne kavuşarak bağımsızlığını ilan edip tarih sahnesine yeni bir devlet olarak çıkmıştır.

Amerika'nın İngiltere'nin kolonisinden çıkarak bağımsızlığını elde etmesi, İngiltere'nin bu dönemde Amerika'ya karşı doğudaki himayeci politikasından vazgeçmesine neden olmuştur. Daha sonra Osmanlı sularında seyahat eden Amerikan gemileri, dönemin Osmanlı'ya bağlı Kuzey Afrika'daki Garp Ocakları olarak bilinen yerel yöneticilerin Amerikan gemilerini alıkoyup vergiye bağlaması sonucunda ilk münasebetler oluşmaya başlamıştır.

Osmanlı Amerikan ilişkilerin farklı bir ivme kazanması özellikle 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı topraklarında faaliyetlerde bulunan ABD tüccarları ve ABCFM misyoner örgütünün ABD ve Osmanlı ilişkilerinin gelişmesinde büyük bir etkisi olmuştur. Bölgede yaptıkları faaliyetler neticesinde Osmanlı uyruğu olan Ermeniler ile münasebetleri başlamış daha sonra Osmanlı Devleti ile ABD arasında 1830'da vuku bulan antlaşmanın gerçekleşmesiyle de her iki devlet için diplomatik ilk girişimler resmi bir boyut kazanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı ile yaptığı bu antlaşma neticesinde ayrıcalıklı bir statü elde etmesi, Osmanlı topraklarında gün geçtikçe varlığını hissettirmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda sıkıntılı bir süreçten geçmesi, ABD'nin bölge üzerindeki faaliyetlerini genişletmesine ortam hazırlamıştır. Ayrıca bu olumsuz süreç Avrupa Devletleri'nin de Osmanlı Devleti aleyhine siyasi bir tavır takınmalarına sebep olmuştur.

Özelikle bu dönemde misyonerler ve ABD tüccarları, Ermenileri kullanmaya yönelik politik amaçlar gütmüşlerdir. Bunun yanında bazı Amerikalı görevlilerin de devreye girmesiyle beraber ABD, Osmanlı vatandaşı olan Ermenileri kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki görevlilerinin Ermenileri başta ticari amaçlı, sonra farklı amaçlar doğrultusunda kullanması ve himaye

etmesi, Osmanlı'nın izni olmadan Ermenilere (protoge) belge dağıtması, Osmanlı Devleti ile Ermeniler arasında tabiiyet sorununu ortaya çıkarmıştır.

Amerika'nın Osmanlı tebaasından olan Ermenileri hem himaye etmesi hem de vatandaşlığına geçirmesi noktasında, Ermenilere kolaylık sağlaması Osmanlı'dan Amerika'ya Ermeni göçlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Böylece, Amerikan vatandaşlığına geçişlerde sağlanan kolaylıklar, Ermenilerin Amerika'ya hızlı bir şekilde göç etmelerine zemin hazırlamıştır.

Ermenilerin Amerika'ya yapılan göçlerin yanında Amerika'nın Ermenilere vatandaşlık vermesi ile Osmanlı ve ABD arasında siyasi gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca Ermenilerin Amerikan vatandaşlığına geçmesiyle beraber uzun bir müddet sürecek olan Ermenilerin tabiiyet sorununun doğmasına neden olmuştur.

Amerika'ya göç eden Ermenilerin, zamanla buraya yerleştikten sonra Osmanlı aleyhine birtakım teşebbüslerde bulunmuşlardır. Şöyle ki: Amerika'da yaptıkları yayın faaliyetleri sonucunda Osmanlı Devleti'ne karşı bir karalama propagandası yaparak uluslararası arenada Osmanlı'yı zor durumda bırakmaya çalışmışlardır.

Osmanlı aleyhine bu dönemde bölgede çıkan olayları Komiteci Ermeniler, Avrupa kamuoyuna yalan beyanatlarda bulunarak Osmanlı'ya karşı Batı'da olumsuz bir algı oluşturmaya çalışmışlardır. Bunun yanında özellikle 1890'lı yıllarda hem Amerika hem de Avrupa Ülkelerinde Osmanlı Devleti aleyhine Ermeni lobilerin etkisiyle büyük bir karalama propagandası yapılmıştır. Ayrıca Ermeni komitecilerin bölgede yaptıkları iç karışıklardan ötürü ve Amerika'nın Ermenilere yönelik takındığı tutum karşısında, Osmanlı Devleti, bazı tedbirler almak üzere bir takım teşebbüslerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu tedbirleri almaya yönelmesi bölgedeki misyonerlerin ve Ermeni komitelerin Avrupa'ya gönderdikleri bilgiler sonucunda dönemin büyük devletlerinin Ermeni meselesinin sürekli gün yüzünde tutabilmek adına bu hadiseleri bahane ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale bulunmuşlardır. Ermeni meselesi geçmişte olduğu gibi bu gün de Amerika başta olmak üzere Avrupa Devletleri tarafından sürekli gündemde tutulmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

BOA, HR. SYS, 2850/50

BOA, HR. SYS, 2854/81

BOA, HR. SYS, 2827/23

BOA, HR. SYS, 69/31

BOA, HR. SYS, 2854/82

BOA, HR. SYS, 2858/13

BOA, Y. EE, 159/81

BOA, HR. SYS, 2843/11

BOA, HR. SYS, 2827/17

BOA, A.MKT. MHM, 533/2

BOA, Y. PRK. MYD, 14/85

BOA, HR. SYS, 69/19

BOA, BEO. AYN. D, 1633/s. 865

BOA, HR. SYS, 2851/29

BOA, Y. A. HUS, 275/121

BOA, Y.A.HUS, 343/58

BOA, Y. A. HUS, 344/16

BOA, HR. SYS, 2834/27

BOA, A. MKT. MHM, 694/7

BOA, HR. SYS, 2889/82

BOA, HR. SYS, 2834/61

BOA, A. MKT. MHM, 702/19

BOA, A. MKT. MHM, 694/5

BOA, A. MKT. MHM, 694/3

BOA, HR. SYS, 2860/51

BOA, HR. SYS, 2742/12

BOA, HR. SYS, 2862/55

BOA, Y.PRK. ZB, 26/92

BOA, MV, 102/30

BOA, İ. HUS, 99/27

BOA, HR. SYS, 2743/53

BOA, HR. SYS, 2743/60

BOA, DH. MUI, 33-2/48

BOA, DH. EUM. 2. Şb, 68/82

BOA, HR. SYS, 2883/25

BOA, HR. SYS, 2168/46

BOA, HR. SYS, 2883/25

BOA, HR. SYS, 2169/12

BOA, HR. SYS, 2884/10

BOA, HR. SYS, 2858/8

BOA, HR. SYS, 2838/44

BOA, Y.E.E, 41/13

Açıkses, Erdal ve Osman Kubilay Gül, “Osmanlı Toplumunda Aidiyetlik Duygusuna Bir Örnek: Ahmet Rüstem (Alfred Bilsinki) Bey”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1, 2009.

Açıkses, Erdal, “Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi”, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 23, 2002.

Akgündüz, Şinasi, **Misyonerlik**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s.14.

Akın, Veysi, “Amerika’da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti,” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 20, Sayı 59, 2004.

- Akış, İbrahim, **Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı**, Cilt 103, Sayı 205, 2013.
- Akter, Ahmet, “Ermenilerin Amerikası Worcester “, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 29, 2008.
- Akter, Ahmet, “ 1874 Tarihli Tabiiyet Antlaşması ve Tabiiyet Sorunu”, **Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı II**, Sayı 61, 2014.
- Akter, Ahmet, **Tehcir Öncesi, Anadolu’dan Amerika’ya, Ermeni Göçü, (1834-1915)**, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- Altınok, Salih, **Tehcirin 100. Yılında Belgeleriyle Ermeni Sorunu**, Edirne: Parafiks Yayınevi, 2015.
- Altınok, Salih, **Tehcirin 100. Yılında Ermeni Sorunu Belgeleriyle**, Edirne: Parafiks Yayınevi, 2015.
- Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyılın Siyasi Tarihi, (1789-1914)**, İstanbul: Kronik Yayınları, 2014.
- Author Correspondent ve Kubilay Düzenli, “Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesinden Avrupa Birliği Uyum Yasalarına Türkiye’de Vatandaşlığın Tarihçesi: Anayasalar, Vatandaşlık Kanunları, Hükümet Programları,” **Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 3, 2021.
- Aydın, Mithat, **Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008.
- Aydın, Mithat, “Amerikan Protestan Misyonerlerin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi,” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (Otam)**, Sayı 19, Ankara 2005.
- Barut, Ilgın, “ Osmanlı Dönemi’nde Gerçekleşen Göçlerin Kurumsallaşma ve Göç Politikaları Üzerindeki Etkileri,” **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Sayı, 40, 2018.
- Becerikli, İhsan Burak “Anadolu’da Bir Amerikalı Misyoner: Frederick Davis Greene ve Ermeni Meselesi,” **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 55, 2016.
- Bilge, Özge,” Vatandaşlık Kavramı ve Vatandaşlık Hukukunu Etkileyen Faktörler Hakkında Değerlendirme,” **Güvenlik Çalışma Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2020.

Bozkuş, Deveci, Yıldız, “Anadolu’dan ABD’ye Göç Eden Ermeniler: Gemi Kayıtlarına Dair Bir Değerlendirme,” **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Küsbd)**, Sayı 2, 2020.

Bulut, Semih, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, (1923-1938)**, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.

Büyükkibar, Tuncer, “Cumhuriyet’in İlanına Kadar Olan Süreçte ABD-Osmanlı-Ermeni İlişkileri ve ABD’nin Ermeni Politikası,” (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), İnönü Üniversitesi FBE, 2007.

Ceyhan, Arsen **Ermeni Sevkiyatı Gerçeğinin Nasıl Soykırım Mitine Dönüştüğüne Dair Bir Deneme**, İstanbul: Gita Yayınları, 2015.

Çalık, Mustafa (Der), “**Ermeni Soykırımı” İddiaları Yanlış Hesap Talat’tan Dönünce**, İstanbul: Cedit Neşriyat, 2016.

Çetin, Mehmet, “Tabiiyetten Vatandaşlığa: Yunan Tebaası Örneğinde Osmanlı Devleti’nde Tefrik-i Tebaa Uygulaması,” **History Studies**, Cilt 12, Sayı 5, 2020.

Çetin, Mehmet, “Osmanlı Devleti ile İran Arasında Tabiiyet İhtilafı: Tefri-ki Tebaa Uygulaması,” **İran Çalışma Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 2021.

Çiçek, Kemal, **Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917**, Ankara: Cedit Neşriyat, 2020.

Dilek Mehmet Sait, “İngiliz ve Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışındaki Rolü (1810-1878),” **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 43, 2012.

Dolunay Ayhan, “Vatandaşlık Hukuku Temel İlkelerinin Türk Hukuku ve Kıbrıs Türk Hukuku Açısından Değerlendirmesi,” **TBB Dergisi**, Sayı, 122, 2016.

Erdem, Fazıl Hüsnü, “Yeni Anayasaya Doğru: Vatandaşlık Osmanlı-Türkiye Anayasalarında ve Yeni Anayasada Vatandaşlık,” **Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, Sayı 51, 2012.

Ermeni Komitelerin Amaçları ve Eylemleri (Meşrutiyet’in İlanından Önce ve Sonra), Ahmet Tetik, Melike Gürler, Çiğdem Aksu, (hızl). Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 2005.

Fendoğlu, H. Tahsin, “Amerika Birleşik Devletleri’nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

- Fidan, Murat, “Osmanlı Devleti’nin Dış Ticaretinde Kullandığı 1862 Tarihli Gümrük Tarife Defteri: Amerika Örneği,” **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 29, Sayı 1, 2019.
- Gencer, Fatih, “ I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası,” **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 28, Sayı 46, 2009.
- Gönder, Çağatay, “Kaşgar Emirliği’nin Osmanlı Devleti’ne Tâbiyeti,” **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Cilt 15, Sayı 30, 2016.
- Güher, Ebru, Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı’na Kadar Türk-Amerikan İlişkileri, **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Fırat Üniversitesi SBE, 2013.
- Güler, Yavuz, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk Amerikan İlişkileri (1795-1914),” **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2005.
- Gün, Ulvi Nail, “Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi ve KKTC Yurttaşlık Hukukunda,” **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1, 2017.
- Günaydın, Meryem, “ Suriye Havalisinden Amerika’ya Göçler,” **Otam, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 46, 2019.
- Güney, Nejla, “Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi,” **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Ankara, 2008.
- Halaçoğlu, Ahmet, **1985 Trabzon Olayları ve Ermenilerin Yargılanması**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2005.
- Hülagü, M, M. Şaşmaz, vd.” Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Amerika’nın Ermeni Faaliyetlerindeki Rolü” **Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Amerika’nın Ermeni Faaliyetlerindeki Rolü**,” Tarihte Türkler ve Ermeniler Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Yabancı Devletler, Cilt 10, Sayı 1, 2014.
- Hülagü, M. Metin, “ Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye,” **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, 2001.

- Işık, Ramazan, 1820-1950 Yılları Arasında Suriye Ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 15, Sayı 2, 2010.
- İnce, Erdoğan, Dilşen, "Amerikan Misyonerlerinin Anadolu'daki Faaliyetleri," **Belgi Dergisi**, Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve Araştırma ve Uygulama Merkezi, Sayı 14, 2017.
- İpek, Nedim, " Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü," **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkez Dergisi**, Cilt 6, Sayı 6, 1995.
- Kantarcı, Kamer, Kasım vd., **Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri** 1. Cilt, Asam – Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, 2003.
- Kantarcı, Şenol, "Anadolu'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne Ermeni Göçleri", **Tarihte Türkler ve Ermeniler Merkez ve Taşrada Ermeniler**, Cilt 7, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Kara Âdem, "Osmanlı Devleti A.B.D. Ticari İlişkileri," **Akademik İncelemeler Dergisi**, Sayı 2, Cilt 1, 2006.
- Kara Adem, Güney Amerika Kıtasına Göç Eden Osmanlı Ermenileri, **International Journal Of Social Science**, Cilt 5, Sayı 5, 2012.
- Karaca, Taha, Niyazi, "İngiliz Liberal Parti'nin 1894 Sason Ajitasyonu ve Sir Ashmead Bartlett'in Tepkisi", Tolga Başak, Mevlüt Yüksel (ed), **Atatürk Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi, II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu**, Cilt 1, Erzurum, 2015.
- Karacakaya, Recep " Amerika Birleşik Devletleri ve Ermeni Meselesi, " (1890-1900), **Tarih Dergisi**, Sayı 46, İstanbul, 2009.
- Karayumak, Ömer **Ermeniler Ermeni İsyamları Ermeni Katliamları**, Ankara: Vadi Yayınları, 2007.
- Kasalak, Kadir, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri," **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 14, Sayı 55, 2014.

- Kayapınar, Selda, “1830 Osmanlı-ABD Ticaret sı” Öncesi Amerika’nın Diploması Girişimleri, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 51, 2017.
- Kılıç, Davut **Osmanlı Ermenileri Üzerine Araştırmalar 1**, Elazığ: Manas Yayıncılık, 2007.
- Kılıç, Orhan, “Kendi Yazdıkları Işığında Amerikan Misyonerlerin Harput'taki Faaliyetleri,” **İslami Araştırmalar**, 2007.
- Kocabaşoğlu Uygur, **Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000.
- Köse İsmail, “ Amerikan Arşiv Belgelerinde Türk-Amerikan İlişkilerinin Başlaması, 1830 Tarihli Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması,” **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 2011.
- Köse İsmail, **ABD’li Misyonerlerin 1830-1917 Yılları Arasında Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin İki Ülke Diplomatik İlişkilerine Etkisine Genel Bir Bakış**”, **Tarihte Türkler ve Ermeniler Ermeni Nüfusu ve Klisesi Misyonerlik**, Cilt 8, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Kurt, Zeynep, **Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeni Faaliyetleri, (1914-1917) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Sakarya Üniversitesi SBE, 2020.
- Laçiner, Sedat **Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası**, USAK: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2008.
- Malcom, M. Vartan, **The Armenian In America**: Boston: The Pilgrim Press, 1919.
- Mazıcı, Nurşen, **Uluslararası Rekabete Ermeni Sorunun Kökeni, 1878-1920**, Ankara: Pozitif Yayınları, 2007.
- Okan, Bensoy (drl.), **Ermeni Sorunu’nu, Anlamak Önyargıları Aşmak ve Neferetten Arınmak**, İstanbul: Destek Yayınevi, 2011.
- Osmanoğlu, Cihan, **Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tabiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2003.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayın No 14, 1995.

- Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920)**, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 91, 2007.
- Öney, Celal, **Osmanlı Suriye'sinde Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 2019.
- Özşavlı, Halil, "Ermeni Milliyetçilik Hareketlerinin Doğuşu Taşnak İttihat ve Terakki İttifakı," **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 41, 2012.
- Polat, Ezgi, "Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı," **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 3, 2011.
- Sarınay, Yusuf " İstanbul'da Ermeni Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler,(1914-1918)," **Atatürk Araştırma Merkezi**, Cilt 23, Sayı 67, 2007.
- Selvi, Haluk **Sevk ve İskânın 100. Yılında Türk Ermeni İlişkileri**, İstanbul: Büyük Şehir Belediyesi, Kültür A.Ş., 2014.
- Selvi, Haluk ve Cırık, Bülent, " 1913 Islahatı Öncesi Osmanlı Doğu Vilayetlerinde Olaylar, İddialar, Cevaplar," **Otam, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Sayı 36, 2014.
- Serbestoğlu, İbrahim, **Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2010.
- Serdar, M. Törehan," Cumhuriyet Öncesi Bitlis'te Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri," **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Sayı 54, 2016.
- Sertçelik, Seyit, **Rus ve Ermeni Kaynaklarında Ermeni Sorunu, Ortaya Çıkış Sürecini, 1678-1914**, Ankara: Srt Yayınları, 2016.
- Sevinç, Nejdet, , **Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetleri**, İstanbul: Bilge oğuz Yayınları, 2009.
- Seyrek, Ahmet **Ermeni Meselesi ve Tehcir Bir Asırdır Çözülemeyen Sorun**, İstanbul: Bizim Kitaplar, 2015.
- Sezer, Cemal, "Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Etkileri (1890-1914)," **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1-2, 2010.

- Stone, Frank A., **Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi: Anadolu'da Amerikan Misyoner Okulları**, Ayşe Aksu (çev.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Şahin, Gürsoy, "Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulmasında Amerikalı Misyonerlerin Rollerini Üzerine Bir İnceleme," **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2005.
- Şıvıgın, Hale, Meryem Günaydın, "Amerika'dan Osmanlı Devleti'ne Ermeniler'in Geri Dönüşleri (1908-1914); Tâbiyet, Emlâk ve Arazi Meselesi," **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 8, Sayı 16, 2015.
- Şimşir, Bilal, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine ", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuyla İlişkileri Sempozyumu** (8-12 Ekim 1984 Erzurum), Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Şişman, Adnan, "Misyonerlik ve Osmanlı Devletinin Son Döneminde Kurulan Yabancı, Sosyal Ve Kültürel Müesseseler", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Tekdal, Dalyan, "II. Abdülhamit Döneminde Bitlis Vilayeti, (İdari ve Sosyal Yapı)," **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Pamukkale Üniversitesi SBE, 2018.
- Taşkın, Faruk, Amerikan Misyoner Okullarından "Merkezi Türkiye Koleji," (1876-1924), **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Mersin Üniversitesi SBE, 2007.
- The Independent**, September 27, 1915
- The New York Times**, August 6, 1915.
- The Spectator**, February 1, 1986.
- Tozlu, Nejmettin, "Osmanlı Devleti'nde Ermeni Eğitim Kurum ve Faaliyetleri," **Türkiye Ermeni Meselesi Özel Sayısı I**, Sayı 60, Ankara, 2014.
- Töre, Nazlı, Değişen Dünyada Vatandaşlık, **T.C. Uyuşmazlık Mahkemesi 1945**, 2017
- Tuncer, Hüner **Türk Dış Politikası, Osmanlıdan Cumhuriyet'e** (1789-1920), Cilt 1, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.
- Tüter, Mustafa, "Türk Amerikan İlişkilerinin Kökeni," **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2015.

Yavuz, Aslan Şiir, Kitap Tahlilleri, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı 53, 2016.

Yetişgin, Memet, Batı Basınından Osmanlı Devleti'ne Yaklaşımlar ve Osmanlıların Bu Yaklaşımlara Tepkileri, **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**, Sayı 28, 2010.

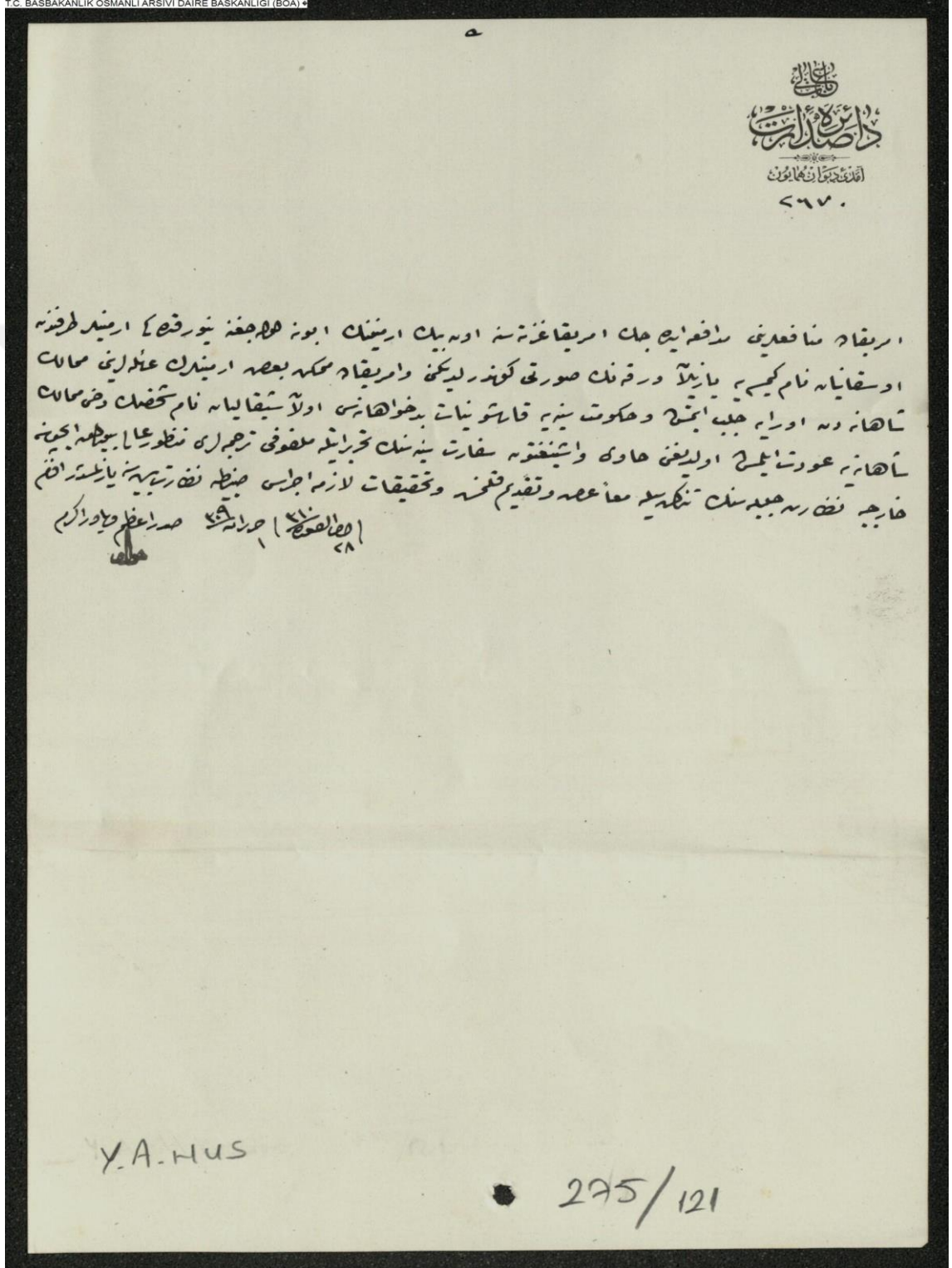
Yıldız, Özgür, **Anadolu'da Amerikan Misyonerleri**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.

EKLER

Ek 1. BOA. Y.A.HUS, 275/121 Amerika'da, On Bin Ermeni'nin Menfaatlerini Müdafaa Edecek Gazeteye Abone Olacaklarını Bildirdikleri

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

Y.A.HUS.00275.00121.001

Ek 3. BOA. 2854-81 Amerika'da Mevcut Ermeni Komiteleri

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

		باب عالی ترجمہ اردو نمبر ۷
	دورہ ستر	دورہ ستر
یہی	یہی	یہی
آموختیان	آموختیان	آموختیان
ادواتیان	ادواتیان	ادواتیان
سارکسیان	سارکسیان	سارکسیان
دارتہ جیان	دارتہ جیان	دارتہ جیان
کفوردہ الحایان	کفوردہ الحایان	کفوردہ الحایان
یوہاجیان	یوہاجیان	یوہاجیان
آصا دوریان	آصا دوریان	آصا دوریان
.....		
دہ ستر .. دہ ستر .. اہرنی و ضیادان جعی		
	یوہاجیان	یوہاجیان
	دارتہ جیان	دارتہ جیان
	ب و ادواتیان	ب و ادواتیان
	آموختیان کمانہ	آموختیان کمانہ
	علکند	علکند
	سزادہ	سزادہ
	سر دیان کفوردہ	سر دیان کفوردہ
	یہی	یہی

HR. 545 2854/81

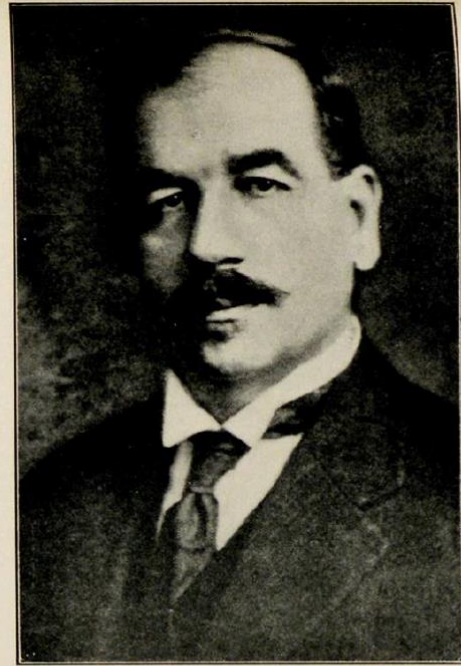
2

Ek 4. Amerikay'a eğitim amaçlı göçen kişilerden bazıları. (THE ARMENIAN IN AMERICA, M. Vartan Malcom, The Pilgrim Press, Boston, 1919, sayfa.38-39)

MAJOR VARSTAD H. KAZANJIAN

DR. KAZANJIAN is professor of Oral Military Surgery in the Dental School of Harvard University. He has been conferred with the Order of the Companion of St. George and St. Michael for distinguished services in the war.

DR. GARO PASDERMAJIAN

AN ex-Armenian Deputy in the Ottoman Parliament and Commander of Armenian Volunteers in the Caucasus is now the Special Envoy of the Catholics to the United States.

PUBLISHED WEEKLY
BY THE
AMERICAN BOARD OF
MISSIONS
100 N. WASHINGTON ST.
CHICAGO, ILL.

The Independet

VOL. 1, NO. 37
PUBLISHED
WEEKLY
BY THE
AMERICAN BOARD OF
MISSIONS

SEPTEMBER 27, 1915

THE DEPOPULATION OF ARMENIA

THE shocking news of the massacre, torture and deportation of Armenian Christians makes a special appeal to American sympathy and helpfulness. From numerous and reliable sources in Turkey it seems certain that this is not a matter of local disorders or petty oppression, but a systematic effort to extirpate the Armenian race. Thousands of families have been driven from their homes to starve upon the roads. Towns and villages have been divested of their inhabitants. Many are being put to torture to force them to renounce their Christian faith. Women are interned in the harems and children are sold as slaves.

These outrages cannot be excused on the ground of military necessity, for the regions devastated are in some cases beyond the reach of any possible Russian invasion and the Armenians have not manifested any disposition to revolt except where, as at Van, they have been driven to it in self-defense. It looks as tho the Turks, despairing of maintaining their supremacy, were resolved to crush out the Armenians so as to forestall forever the establishment of an autonomous Armenia in case the Allies conquer Turkey.

But this is something in which we have a deep interest, for American money and American lives have been spent for the uplift of the opprest peoples of the Ottoman Empire. The American Board of Commissioners of Foreign Missions has been at work in Turkey for almost a century and has expended some twenty million dollars. There are now maintained in Turkey ten American colleges: Robert College, Constantinople; Constantinople College for Girls; Syrian Protestant College, Beyrut; International College, Smyrna; Anatolia College, Marsovan; Euphrates College, Harpoot; Aintab College; Central Turkey College, Marash; St. Paul's College, Tarsus; and Teachers College, Sivas. In these institutions and other schools there are over 40,000 pupils, a large proportion of whom are Armenians. It is not too much to say that the Armenian people owes its racial consciousness and ideals chiefly to American influence, altho our missionaries and teachers have always been careful to discourage any insurrectionary movements. Thousands of Armenians have sought refuge in America from Turkish tyranny and have become good citizens of our country. The present distress and imminent danger of the Armenians in Asia will cause widespread concern in the United States.

TOPICS OF THE DAY.

AMERICANS AND ARMENIANS.

THE gleam of hope for Armenia which some of our contemporaries find in the recent resolutions of Congress is, we fear, but a faint one. That the religious section of the American public is deeply stirred by the sudden effort to extirpate this unhappy people is no doubt true; indeed, there is full evidence of it in the religious journals. Pious Americans maintain more than two hundred missionaries in Turkey, besides a great college in Constantinople, and study their reports with greater zeal and more confidence in their accuracy than is always in England bestowed upon missionary statements. The missionaries, of course, have sent the truth home; they have no doubt that the extirpation of the Armenians is intended; and narratives as horrible as those in the *Daily News* are now circulating in all the villages of New England. There is, too, a vague perception among intelligent Americans that it was Mr. Cleveland's Message which arrested the last efforts made for the victims in England, and so terminated their last hope. The religious world in America is, therefore, boiling with a just and deep indignation, and Senators and Representatives know better than even to appear to neglect this division of the electors. They are not, however, so earnest as their supporters; and their vote, though passed by enthusiastic majorities, only calls upon the Governments of Europe to do their duty and protect Armenia. That does not pledge the people of America to anything, being, in truth, only a vote of censure upon the Sultan; and the political sense of the community is, we apprehend, opposed to going further. The tradition that their business is with their own hemisphere alone is almost immovable in American minds; and they are no more prepared to shell Constantinople for massacring Armenians than to shell Nagasaki because Japanese massacred the citizens of Port Arthur. They will only intervene if American citizens are murdered, tortured, or fined over much; and rejoiced as the Pashas would be to slaughter out the missionaries as a hint to Christendom that Islam is not dead, the cunning despot who holds them in the hollow of his hand, would, if they gave way to their desire, execute them by dozens. He is not going to risk the despatch of an American squadron to the Sea of Marmora, and as he can protect any class he chooses, he does protect Americans. We wish there were more in the hope our contemporaries express, and yet we are ready to condemn ourselves even for wishing it. The business is ours, not that of our cousins across the Atlantic. We should welcome anything which brought American and English fleets into action side by side, and enabled us to repeat, with a variation, the scene on the Peiho; but to wait for an American initiative in protecting the Armenians is beneath our dignity, as well as a dereliction of duty. If in the judgment of the statesmen of both parties, to fire the European magazine on behalf of Armenia and trust to God to regulate the event, is too dangerous a risk to run, Englishmen can only submit, and wonder whether instinct is always an unsafe guide in foreign policy; but they cannot with decency transfer to the Americans a task which properly falls upon themselves. The Americans are not, like the Russians, on the spot; they are not pledged, like the Russians, to protect the Christians of the East; and they cannot, like the Russians, benefit them directly by bringing the cruelties to a final end. We do not believe, therefore, that they will interfere, and so relieve our own people of a responsibility which they are too weak or too nervous to take on their own shoulders. There is nothing to be done, we fear, in spite of Mr. Chamberlain's vague hopes, except to await the issue of the negotiations, discussions, and intrigues which are obviously going on among the Powers, and which may end in a fresh lease of life for Turkey with new and exacting allies, or in a final partition of her remaining dominion. We have, we confess, but little hope of any good result, unless this country nerves herself to a supreme effort, and can only repeat, "The mills of God grind slowly," with what of faith we may. The retribution is certain, but the time seems long even to us who sit at home at ease, and what must it seem to those who, without houses, camped in the snow of the mountain districts

of Armenia, are waiting without food for that break in their destiny which may enable them to return to their ruined homes, from which their wives and children have been dragged out to murder, and worse.

It is strictly of a piece with the whole miserable story, that just as the hope of retribution disappears, the Government should begin to publish Consular reports which prove the occurrence of the earlier massacres beyond dispute. We avoid, as we have avoided all along, the details of the horrors which always occur during these massacres by armed Asiatic savages, the torture of men, especially ecclesiastics who cannot fight, the dishonour of women, and the murder of children, and content ourselves with the grave words in which Mr. Shipley, the British delegate appointed on the Joint Commission of Inquiry into the massacres at Sassoon, records his deliberate opinion:—"Although, therefore, the Turkish soldiers cannot be convicted of the sensationally exaggerated stories of massacre attributed to them in certain of the English newspapers, I do not think, seeing, as I did, in company with my colleagues, the entire ruin of a whole district, not a house being left standing, the fields even having been wantonly devastated, as well as the abject misery and destitution to which these Armenians have been reduced, that the epithets applied to the conduct of the Turkish soldiers and Kurds by the same Press are in any way too strong. We have in our report given it as our conviction, arrived at by the evidence brought before us, that the Armenians were massacred without distinction of age or sex, and, indeed, for a period of some three weeks—viz., from August 12th to September 4th (O. S.)—it is not too much to say that the Armenians were absolutely hunted like wild beasts, being killed wherever they were met, and if the slaughter was not greater, it was, I believe, solely owing to the vastness of the mountain ranges of that district, which enabled the people to scatter and so facilitated their escape. In fact, and speaking with a full sense of responsibility, I am compelled to say that the conviction has forced itself on me that it was not so much the capture of the agitator Murad, or the suppression of a pseudo-revolt, which was desired by the Turkish authorities, as the extermination, pure and simple, of the Gheliégusan and Talori districts." There was no provocation given by the Armenians, and indeed the women and children could have given none, while even the men had at the utmost become only saucy in demeanour. Mr. Shipley says:—"The case which it was sought to establish before the Commission against the Armenians—that the latter were in open revolt, and were committing outrages on the neighbouring Kurdish population—has been sufficiently dealt with in Chapter II. of the annex to our report, and I do not therefore propose to discuss it in the present Memorandum. I would, however, remark that all the cases of outrage that the Commissioners could produce were some twenty-four in number, and of these the authenticated cases were finally reduced to some half-dozen,—a very slight cause on which to found such terrible reprisals. But, I venture to repeat again, the real cause of the sending of troops in 1894, and consequent destruction of the Talori and Gheliégusan regions, was not the pseudo-revolt of the Armenians or the pretended outrages against the surrounding Kurdish population, but lay in the fact that the Turkish authorities were unable to brook the feeling of independence which had survived among the Armenians of that district, especially among those of Talori, and had for some time past determined to make an example of them." These particular massacres which Mr. Shipley thinks, though with evident hesitation, may have included "only" nine hundred persons, were mere child's play compared to the subsequent ones committed after the Kurds and soldiery had fully understood that the intention was to extirpate the Armenians. The latter will be found described in coming reports with much more detail, for the Consuls can give their own testimony, instead of relying, as the delegates were forced to do, on the evidence of frightened witnesses, and will be published, we doubt not, just as Europe has begun to resign itself to the triumph of Abd-ul-Hamid, who now sits in smiling content, by his own callous astuteness and the aid of Germany and Russia victorious all along the line. It is a strange story, and one which will make most Englishmen doubt whether the savage old criticism on Christianity, that it is a feminine creed, had not in it something of

The New York Times

August 6, 1915 (6:6)

ARMENIAN HORRORS GROW.

Massacres Greater Than Under Abdul Hamid, London Paper Says.

Special Cable to THE NEW YORK TIMES. LONDON, Friday, Aug. 6. The Daily Chronicle says:

"A tragic episode of the war in the East is the wholesale massacre of the Armenians in the eastern vilayets of Asia Minor by the Turks and Kurds. Regarding the terrible scale of these massacres, greater than any which occurred under Abdul Hamid, there is now no room for doubt, and the statements made on the subject last week by Lord Bryce in the House of Lords were officially corroborated by Lord Crewe.

"In certain cases the Armenians have defended themselves successfully. At the town of Van, for instance, to which Enver Pasha sent his brother-in-law with a commission of extermination, the victims rose after the massacres had begun, barricaded the Armenian quarter, and held out against the Turkish siege for four weeks until relieved by the advent of the Russian army. But with this and some similar exceptions they have been powerless. Tens and probably hundreds of thousands have been butchered, and great numbers more have been deported by road hundreds of miles to Western Anatolia under conditions amounting to slow extermination.

"The Germans, who are masters of the Central Ottoman Administration, have to their everlasting shame not only permitted, but rather encouraged these horrors. The allied powers have notified the Turkish officials that they will hold them personally responsible, and at this stage they can do no more. There is perhaps room for an effective American protest, though we have not yet heard of one."

The Chronicle concludes by making an appeal to British private charity, citing the following terrible account of ruin and devastation following the Turkish massacres in Northeastern Armenia, telegraphed by Arvadian, the Archbishop of Van, and Aram, the Governor of Van, to the honorary secretary of the Armenian Red Cross and Refugee Fund:

"Besides Van, the provinces of Chaktak, Moks, Sparkert, Mamertank, and Khizan are saved. The rest are ruined and devastated. Men, women, and children are massacred. Twenty thousand people are homeless. Famine and infectious disease prevail. Many volunteers are sick and wounded. Notwithstanding assistance from the Russian Government and the Armenians in the Caucasus, there is great want of doctors, drugs, ambulances, and food. The situation in Bitlis, Moush, and Diarbekir is terrible. We beg urgently for immediate help."

August 18, 1915 (5:7)

ARMENIANS ARE SENT TO PERISH IN DESERT

Turks Accused of Plan to Exterminate Whole Population—People of Karahissar Massacred.

Special Cable to THE NEW YORK TIMES. LONDON, Wednesday, Aug. 18.—The Daily News has received from Ancurin Williams, M. P., a copy of a letter from Constantinople, dated July 13, describing the terrible plight of the Armenians in Turkey. The letter says:

"We now know with certainty from a reliable source that the Armenians have been deported in a body from all the towns and villages in Cilicia to the desert regions south of Aleppo. The refugees will have to traverse on foot a distance, requiring marches of from one to two or even more months.

"We learn, besides, that the roads and the Euphrates are strewn with corpses of exiles, and those who survive are doomed to certain death, since they will find neither house, work, nor food in the desert. It is a plan to exterminate the whole Armenian people.

"Courts-martial operate everywhere without cessation. Twelve Armenians were hanged at Caesarea on a charge of having obeyed instructions which they had received from a meeting secretly held at Bucharest by the Trochak and Hunchak societies. Many have fallen from blows from clubs. Thirteen Armenians were killed in this way at Diarbekir and six at Caesarea. Thirteen others were killed on their way from Chabine-Karahissar to Sivas. The priests of the village of Kurk with their five companions suffered the same fate on the road to Sou-Chehrksivas, although they had their hands bound.

"Hundreds of women and young girls and even children groan in prisons. Churches and convents have been pillaged, defiled, and destroyed. The villages around Van and Bitlis have been pillaged and the inhabitants put to the sword.

"At the beginning of this month all the inhabitants of Karahissar were pitilessly massacred, with the exception of a few children."